

Håkon den godes landskap på Frei og slaget på Rastarkalv

Siw Helen Myrvoll Grønland
Masteravhandling i Nordic Viking and Medieval Culture
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Det humanistiske fakultet
Universitetet i Oslo
Våren 2014

SAMMENDRAG

Temaet for oppgaven er Håkon den gode og slaget på Rastarkalv på Frei i Kristiansund kommune, Møre og Romsdal. Hovedmålet for oppgaven har vært å finne en forklaring på om gravrøysene kan være spor etter slaget og om årsaken til middelalderkirkens plassering. Jeg har også prøvd å finne mulig lokalisasjon for hvor Rastarkalv kan ha vært. I tillegg har også det å sammenholde ulike analyser og kilder vært en egen problemstilling, samt at metodeutviklingen har vært et mål med oppgaven.

For å undersøke dette har jeg brukt visuell arkeologisk landskapsanalyse, norrøn sagalitteratur som beskriver slaget og reiseskildringer fra 1700- og 1800-tallet. I forbindelse med landskapsanalysen var jeg på befaring på Frei for å kartlegge alle kulturminnene, slik at jeg fikk et overblikk over hva som fantes og hvordan de så ut. Under befaringsen vurderte jeg kulturminnernes plassering i landskapet ut fra landskapets utforming. I den norrøne sagalitteraturen oversatte jeg teksten og brukte den til å finne igjen elementer i landskapet ut i fra beskrivelsen av dem. På den måten kunne jeg til en viss grad undersøke hvordan landskapet kan ha vært på 1200-tallet. Jeg analyserte også reiseskildringene og deres beskrivelser av kulturminnene og landskapet, og satte de i sammenheng med hvordan landskapet er i dag. Jeg har gjort disse analysene hver for seg først, for deretter å sette de opp mot hverandre i en diskusjon for å kunne sammenligne dem.

Resultatene av oppgaven viser at landskapsanalyse og reiseskildringer sammen kan gi en fyldigere og grundigere vurdering av kulturminnene. De tapte kulturminnene blir på den måten også en del av landskapsanalysen i tillegg til de som eksisterer i landskapet i vår samtid. Dette kan gi et mer helhetlig inntrykk av kulturminnene og hvordan de tolkes i forhold til sine plasseringer i landskapet. Resultatene viser også at det ikke er mulig å komme så langt med landskapsanalysen alene når det er mange tapte kulturminner og det er vanskeligheter med å fastslå sikre dateringer. Dermed utgjør reiseskildringene et godt supplement.

Analysen av den norrøne sagalitteraturen og landskapet viser at kildene kan delvis brukes til å forstå landskapet på 1200-tallet. Det er noen flere usikkerhetsmomenter i disse kildene, siden de har blitt skrevet så lenge etter slaget og det var derfor vanskelig å tolke gjengivelsen av landskapselementene. De norrøne kildene kan delvis brukes til å forklare

gravminnene etter slaget, men det vil kreves omfattende arkeologiske undersøkelser for å få et nærmere svar på om det faktisk har vært et slag på Frei.

Resultatene av analysen viser videre at røysene på Freistranda har vært gravrøyser basert på funn som har blitt gjort på 1800-tallet. Opplysningen om disse funnene har jeg hentet fra reiseskildringene, så disse er også gode kilder til både eksisterende og tapt arkeologisk materiale. Denne informasjonen har vært avgjørende, sammen med beskrivelsene av røysene, for å antyde at det vi tolker som rydningsrøyser, opprinnelig kan ha vært gravrøyser.

I forhold til kirkens plassering på Frei, fant jeg ut fra landskapsanalysen at den har fått sin plassering på grunn av nærhet til vei og gårdstun. Analysen kunne ikke brukes til å vurdere om det har vært en eldre trekirke her, og det kreves derfor arkeologiske undersøkelser for å finne ut mer om den, og for å stadfeste om det faktisk har stått en trekirke på kirkegården.

Studien har bidratt til en synliggjøring av de tapte kulturminnene, og en avklaring av røysene på Freistranda. Den er også en introduksjon til en ny, tverrfaglig måte å tilnærme seg problemstillinger som både er knyttet til beretningene i sagalitteraturen, reisebeskrivelsene og analyse av landskapet.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	iii
Figurliste.....	xi
Tabeller.....	x
1. Innledning	1
1.1 Presentasjon av oppgaven	1
1.2 Problemstilling	2
1.3 Landskapsbegrepet	3
1.3.1 Kulturlandskap	4
1.3.2 Landskapet som fysisk størrelse og som noe vi oppfatter	5
1.3.3 Natur/kultur, tidløshet og fortidslandskapet.....	6
1.4 Forskningshistorie	7
1.4.1 Slagmarksarkeologisk forskning	7
1.4.2 Gravrøysenes plassering i kystlandskapet.....	8
1.4.3 Kirkens plassering i landskapet.....	13
1.4.4 Landskapsanalyse basert på norrøn sagalitteratur	15
2. Metode.....	18
2.1 Casestudiet.....	18
2.2 Lokalhistoriske undersøkelser.....	19
2.3 Visuell arkeologisk landskapsanalyse.....	20
2.3.1 Kulturell struktur og arkeologisk struktur.....	21
2.3.2 Struktureringselementer	22
2.3.3 Henvendelse	23
2.3.4 Eksponering.....	24
2.3.5 Anvendte metoder	25
2.4 Analyse av reiseskildringer og skriftlige middelalderkilder	26
3. Kilder	27
3.1 Data fra Askeladden kulturminnedatabase.....	27
3.2 Skriftlige kilder	27
3.2.1 Kildekritikk	27
3.3 Stedsnavn	29
3.4 Reiseskildringer og nedtegnelser	30
3.4.1 Gerhard Schøning.....	30
3.4.2 Lorentz Diderich Klüwer	30
3.4.3 Bendix Edvard Bendixen	31

3.4.4 Gustav Storm.....	31
4. Landskapsanalyse.....	32
4.1 Overordnet landskapsrom Freineset	33
4.2 Landskapsrom 1 og 2	36
4.2.1 Landskapsrom 1: Freistranda	38
4.2.1.1 Gravrøysene.....	39
4.2.1.2 Bautaene.....	44
4.2.1.3 Flatsetøya	45
4.2.2 Landskapsrom 2: Frei kirkested	49
4.2.2.1 Gravrøysene	51
4.3 Landheving	64
4.4 Konklusjon av landskapsanalysen.....	68
4.4.1 Røyser langs kysten med utadventt beliggenhet	68
4.4.2 Røyser langs kysten med privat innadventt beliggenhet	70
4.4.3 Lokalitet 7 med plassering høyt over fjorden.....	71
4.4.4 Kirken og kirkestedet relatert til gård og vei.....	71
4.4.5 Natursteinen ved kirken	71
4.4.6 Oppsummering	72
5. Stedsnavnet Frei	74
5.1 Frei-navnet i litterære kilder	75
5.2 Gårdsnavn	76
5.3 Navn på naturelementer	77
5.4 Oppsummering.....	77
6. Håkon den gode i skriftlige kilder.....	79
6.1 Historia Norwegie.....	80
6.2 Ágrip	81
6.3 Fagrskinna	82
6.4 Hákonar saga goða	89
6.5 Oppsummering.....	97
7. Håkon den gode i kulturlandskapet	100
7.1 Gerhard Schønings nedtegnelser	100
7.2 Lorentz Diderich Klüwers nedtegnelser	105
7.3 Bendix Edvard Bendixen nedtegnelser	109
7.4 Gustav Storms nedtegnelser	112
7.5 Oppsummering og konklusjon	115

8. Diskusjon – området ved kirken.....	118
8.1 Gravrøysene – vitner etter slaget eller gårdsbosetning.....	119
8.1.1 Gravrøysenes plassering ut fra skriftlige norrøne kilder og visuell landskapsanalyse.....	120
8.1.2 Gravrøysenes plassering ut fra reiseskildringene og visuell landskapsanalyse.....	122
8.1.3 Oppsummering.....	128
8.2 Hvilket område på Frei kan ha blitt kalt for Rastarkalv? Hva kan analysene fortelle om landskapet?	129
8.2.1 Oppsummering.....	133
8.3 Kirkens plassering i landskapet relatert til gård og vei	134
8.3.1 Oppsummering.....	138
8.4 Oppsummering.....	138
9. Konklusjon.....	139
9.1 Veien videre	141
Litteraturliste.....	144

Figurliste

Figur 0.1 Forside.....	i
Figur 2.1 Frei kirkes plassering.....	20
Figur 4.1 Overordnet landskapsrom.....	35
Figur 4.2 Inndeling av overordnet rom i de underordnede rommene i landskapet.....	37
Figur 4.3 kartutsnitt av landskapsrom 1 med inntegnede røyser og bauta.....	39
Figur 4.4 Landskapsrom 1 Freistranda med markeringer av lokaliteten.....	40
Figur 4.5 Gravrøysa på lokalitet 1.....	41
Figur 4.6 En av røysene på lokalitet 2.....	43
Figur 4.7 Røysenes henvendelse i landskapsrom 1.....	48
Figur 4.8 kartutsnitt av landskapsrom 2 med markering av røysene.....	50
Figur 4.9 Gravhaugen på lokalitet 7.....	52
Figur 4.10 Gravrøysa på lokalitet 9.....	55
Figur 4.11 Røysenes henvendelse i landskapsrom 2.....	56
Figur 4.12 Kirkens henvendelsesretning.....	59
Figur 4.13 Natursteinens henvendelsesretning.....	63
Figur 4.14 Strandlinjeforskyvningskurve for østre Frei.....	64
Figur 4.15 Lokalitet 4.....	70
Figur 6.1 Mulig sted for Rastarkalv.....	84
Figur 6.2 Mulig bevegelsesmønster for Eirikssønnene og mennene til Skrubbhaugen.....	86
Figur 6.3 En mulig fluktsituasjon for Gamle Eiriksson og brødrene.....	88
Figur 6.4 Bakkekneik ved Freihaugen.....	91
Figur 6.5 Bakkekneika ovenfor Freistranda.....	92
Figur 6.6 Bakkekneika ved Freistranda sett fra sørvest.....	92
Figur 6.7 Et mulig scenario til plasseringen av hærfølgene før slaget begynner.....	95
Figur 7.1 Lokalitet 4 med markering av røys.....	102
Figur 7.2 Klüwers situasjonskart over slaget på Rastarkalv.....	108
Figur 7.3 Gustav Storms kart over Frei.....	114
Figur 8.1 Skisse over oppgavens metode og analyses anvendelse i diskusjonen om området ved kirken.....	118
Figur 8.2 Illustrasjonene viser området hvor Rastarkalv kan ha vært.....	131
Figur 8.3 Illustrasjonen viser de bølgende vollene i forhold til bakkekanten og Skrubbhaugen.....	132
Figur 8.4 Den røde markeringen viser hvordan bygdeveien gikk fra stranden og opp til kirken.....	135
Figur 8.5 Middelalderkirkens plassering og bygdevei.....	137

Tabeller

Tabell 4.1 inndelingen av bronse- og jernalder i Norge.....	65
Tabell 4.2 Havnivå i bronse- og jernalder i forhold til røysenes plassering over havet.....	67
Tabell 5.1: Kronologisk oppstilling av Frei-navnets skrivemåte.....	75

FORORD

En stor takk går til mine to veiledere Gro Jerpåsen og Karl-Gunnar Johansson for mange gode råd gjennom skriveprosessen og for det engasjementet de har vist for prosjektet mitt. Takker dere begge for fantastisk innsats med å lede meg på rett vei. Takk til Christian Keller som fikk satt meg på riktig spor med avhandlingen.

Takk til Odd Williamsen ved Nordmøre museum for informasjon om lokalhistorien og kulturminnene på Frei. Takk til ansatte ved Møre og Romsdal fylkeskommune som har tatt seg tid til å svare på mine spørsmål i forbindelse med avhandlinga. Jeg vil spesielt takke Johanne Ranvik for god hjelp med strandlinjedateringskurvene, litteraturtips og med spørsmålene jeg har hatt angående kulturminnene.

Min kjære far fortjener en stor takk for å ha vært sjåfør og assistent i forbindelse med mine befaringer på Frei, og for mange trivelige diskusjoner om kulturminnene. En stor takk går også til min kjære mor for hjelp med barnepass, slik at jeg har fått mulighet til å fullføre oppgaven.

Takk til min kjære mann som har stilt opp som korrekturleser og kommet med innspill til oppgaven. Takk for støtte og oppmuntringen under skriveprosessens mange bølgetopper og bølgedaler. Takk til mine kjære tre barn som har vært tålmodige og vist forståelse for at det i perioder ikke har vært like mye tid til å gjøre ting sammen.

Takk til Tom Schmidt for hjelp med stedsnavnet og til Jan-Erik G. Eriksson ved Riksantikvaren for opplysninger om kirkene på Frei. Takk til Kristiansund kommune for kartmateriell og liste over gårds- og bruksnummer for Frei.

Takk til mine to søte katteruser som ofte har holdt meg med selskap under skrivingen av oppgaven, og gjort skriveprosessen så hyggelig som mulig.

Siw Helen Myrvoll Grønland

Oslo, 8. mai 2014.

1. INNLEDNING

1.1 Presentasjon av oppgaven

Temaet for denne oppgaven er slaget på Rastarkalv og Håkon den gode på Frei i Kristiansund kommune, Møre og Romsdal. Frei er en av flere øyer som ligger på Nordmøre med åpent hav mot nordvest og fjorder og fastland i sørvest til sørøst. Frei som sted og gård ligger plassert på innsiden av øya i le for havet, ved Freifjorden. Stedet Frei blir nevnt i blant annet Snorre Sturlasons *Heimskringla* og i *Fagrskinna* hvor slaget på Rastarkalv blir beskrevet. En del av undersøkelsene i denne analysen tar utgangspunkt i disse sagaene i forbindelse med å forstå landskapet i middelalderen. Det overordnede målet med analysen er å finne ut om gravrøysene som ligger her stammer fra slaget eller om deres plassering kan forklares ut fra andre grunner. Og å vurdere mulige årsaker til kirkens plassering i landskapet.

Avhandlingen er en tverrfaglig undersøkelse hvor jeg har analysert landskapet på Frei på tre forskjellige måter; 1) visuell arkeologisk analyse, 2) analyse av reiseskildringer fra 1700- og 1800-tallet, og 3) analyse av norrøn sagalitteratur. De to første tar utgangspunkt i en analyse av kulturminnene i landskapet, mens i den siste blir landskapet analysert ut fra beskrivelser i den norrøne sagalitteraturen. Hovedtyngden av oppgaven er derfor på kulturminnene og de arkeologiske metodene.

En analyse av den norrøne sagalitteraturen i kombinasjon med en visuell arkeologisk landskapsanalyse innebærer å belyse faktorer som kan gi kunnskap om hvorvidt gravrøysene kan være spor etter slaget eller om de er spor etter lokale bønder som har bodd på gårdene i området. Analysen er også en måte å tolke 1200-tallets landskap og til å identifisere mulig område for hvor Rastarkalv kan ha vært. Siden hovedvekten av oppgaven ligger på den arkeologiske analysen og kulturminnene, ønsker jeg med den norrøne litteraturen også å få inn en annen innfallsvinkel til å forstå landskapet. Jeg har begrenset med kunnskap om det norrøne språket, og jeg har derfor ikke gjort noen språklig analyse av teksten, men oversatt litteraturen ut fra mine forutsetninger. Jeg har oversatt tekstene for å bedre kunne forstå nyansene i språket og hvordan landskapet er beskrevet. I analysen av den norrøne teksten har det derfor vært viktigst å gjenkjenne landskapet og å bruke den til å vurdere hva som har endret seg. Denne måten å bruke den norrøne

sagalitteraturen på skal i liten grad har blitt gjort tidligere, og kan være et bidrag til en ny tverrfaglig anvendelsesmåte av denne litteraturen.

Ved hjelp av den visuelle arkeologiske landskapsanalysen har jeg også undersøkt kirkens beliggenhet i terrenget i forhold til de andre kulturminnene. Kirken har en sentral plassering i landskapet og en undersøkelse basert på visuell analyse av terrenget kan lede til kunnskap om kirkens plassering har vært vilkårlig eller om stedet har vært et bevisst valg basert på samspill og relasjoner med omgivelsene.

1.2 Problemstilling

Utgangspunktet for avhandlingen er Snorre Sturlasons saga om *Håkon den gode* og slaget på Rastarkalv. Det overordnede målet er å finne svar på om gravrøysene som ligger på Frei er etter slaget eller om historien om slaget er laget som en forklaring på gravrøysene. Det vil si at gravrøysene ikke har noe med slaget å gjøre. Hvilke spor finnes etter Håkon den gode i landskapet? Kan kulturminnene vitne om Håkons tilknytning til Frei? For å belyse disse spørsmålene er det aktuelt å analysere antikvariske reiseskildringer og observasjoner gjort på 1700- og 1800-tallet for å finne ut hvilke kulturminner som har eksistert i landskapet siden den gang og hvilke som har forsvunnet eller blitt fjernet. Jeg har også gjort en visuell arkeologisk landskapsanalyse for å vurdere gravrøysene plassering i forhold til seilingsleden og for å finne ut om det gjenspeiler seg et mønster eller ikke i deres plassering. Dette brukes videre til å settes i sammenheng med analysen av det norrøne landskapet på 1200-tallet. Med dette utgangspunktet vil jeg forsøke å finne spor etter Håkon den gode i landskapet.

Hvor foregikk slaget på Rastarkalv i landskapet og hvilken del av område kan ha blitt kalt for Rastarkalv? For å søke etter svar på disse spørsmålene har jeg analysert den norrøne sagalitteratur som er relevant for Frei. Jeg har gått grundig gjennom litteraturen på original språk og oversatt tekstene for å kunne analysere terrenget på Frei ut fra disse beskrivelsene. For å identifisere de ulike landskapselementene fra 1200-tallet, er det nødvendig å analysere hvordan hærfølgene har beveget i landskapet. Ved å følge mennenes bevegelser i terrenget ut fra beskrivelsene i sagalitteraturen, kan de brukes til å finne ut hvor Rastarkalv kan ha vært. Beskrivelsene av landskapet i sagalitteraturen har jeg brukt som hjelp til gjenkjenning av landskapselementer. Det er derfor interessant hvordan den visuelle arkeologiske landskapsanalysen kan bli brukt til å rekonstruere hærstyrkenes

bevegelser i 1200-tallets landskap. Denne måten å gå frem på for å få kunnskap om landskapet i middelalderen ser jeg som relevant for min analyse av landskapet på Frei.

Tilslutt ønsker jeg å finne svar på kirkens plassering i landskapet. Spørsmålet som dukker opp i forbindelse med kirkens plassering, er om den kan ha blitt bygd for å danne en relasjon med gravrøysene i området som et resultat av kultstedskontinuitet. Hva gjør dette stedet så viktig at det ble bygd kirke her? Har landskapets utforming noe å si på valget av kirkested, som for eksempel lett adkomst? Var beliggenheten valgt på grunn av andre årsaker, som at den tilhørte en storgård?

1.3 Landskapsbegrepet

Etter som landskap står sentralt i oppgaven vil jeg her gjøre rede for begrepet og min innfallsvinkel til dette.

Kulturlandskap var et begrep som ble brukt tidligere om naturområder som var påvirket av mennesket, men er i dag lite brukt. Jeg har valgt å gi en kort presentasjon av begrepet siden det er en del av utviklingen til hvordan landskapsbegrepet har blitt brukt.

Først av alt er det viktig å få avklart hva som ligger i begrepet *landskap*. Begrepet er komplisert og det har innen ulike fagretning blitt gjort forsøk på å definere det. Begrepet kan deles inn i to ledd "land-" og "skap", hvor den første delen viser til jordas overflate og en fysisk størrelse. Det siste leddet innebærer at mennesket skaper sitt land ved at det temmer det ville i naturen. Grunnformen "landskap" indikerer derfor at naturen har hatt en kulturell påvirkning (Thörn 2007: 34). Begrepet *landskap* er et vidt, og det spenner fra konkrete typer landskap som for eksempel jordbruks- og kystlandskap, og til indre mentale landskaper som kalles for *kognitivt landskap*. Det kognitive landskapet kan forstås som "hvilke forestillinger folk har og har hatt om landskapet" (Lie Christensen 1995:60). Forestillingene om landskapet har endret seg over tid i takt med endringene av landskapet. Stedsnavnene hører til det kognitive landskapet i likhet med kunnskapene og forestillingene om landskapet. Med kunnskap menes hvordan menneskene har lært seg å bruke ressursene som finnes i naturen og til å omforme og videreføre disse erfaringene, som for eksempel "bøndernes kunnskap om værforhold, jordsmonn, driftsmåter og redskapsbruk" (Lie Christensen 1995:61 – 62).

Både det fysiske og det kognitive landskapet gjenspeiler også hvordan begrepet er definert i den Europeiske landskapskonvensjonen. Her er landskap definert som; "et område, slik

folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer” (Den Europeiske Landskapskonvensjonen 2000).

1.3.1 Kulturlandskap

Begrepet *kulturlandskap* ble utformet av den amerikanske geografen Carl Sauer og ble publisert i forbindelse med hans arbeider i 1925. Begrepet betyr at landskapet er et produkt av menneskelig aktivitet. I Norden var kulturlandskap et ganske nytt begrep som ble tatt i bruk av den svenske etnologen Åke Campbell i 1936 under utarbeidelse av en oversikt over svenske landskapstyper. Han brukte begrepet om alle typer landskap som var bearbeidet av mennesker (Lie Christensen 2002:202). På 1960-tallet ble begrepet brukt som et skille mellom eldre og moderne landskap, som en verdiladet terminologi for eldre tiders livsstil. Arne Lie Christensen relaterte begrepet kulturlandskap til den sosiopolitiske kritikken til industrialiseringen av landskapet som en bakgrunn til å bevare økologien, miljøet og den kulturhistoriske arven (Christensen 2002:203). Kulturlandskap er i dag lite brukt som eget begrep, da man refererer bare til landskap som en helhet ved omtale av det. Det skyldes, som nevnt tidligere, at i begrepet landskap ligger det en forståelse av at det er en kulturell påvirkning av naturen. Dermed blir leddet ”kultur-” overflødig siden betydningen av landskap innebærer at naturen er påvirket av mennesket. I ytterste konsekvens er alt landskap påvirket av mennesket.

Siden Frei er en øy er det også naturlig å se på havet som en del av landskapet, og begrepet *maritimt kulturlandskap* er derfor relevant. Maritimt kulturlandskap er et begrep som forstås som menneskets bruk av det maritime rom ved hjelp av båt eller skip (Løseth 2010:27). Begrepet maritim betyr det ”som er knyttet til hav, strand eller sjøfart” (Jasinski 1993:134). Det maritime kulturlandskapet gjenspeiles derfor i materielle spor som knyttes til havbruk, som for eksempel naust, geil og skipsvrak. Havet var tidligere den viktigste ferdselsveien for å komme seg fra et sted til et annet på Freiøya og omkringliggende øyer. I begrepet ligger også bruk av havet for å fiske og å sanke skjell, og det var dermed en ressurs for de som bodde og bor i et maritimt landskap. Det maritime landskapet danner rammen rundt Frei gård og kirkested, og påvirker dermed kulturminnens intensjonelle plassering i landskapet. Kulturminnene i et maritimt landskap har havet som en faktor å forholde seg til i motsetning til kulturminner i et jordbrukslandskap hvor åker og eng dominerer.

1.3.2 Landskapet som fysisk størrelse og som noe vi oppfatter

En måte å tilnærme seg et landskap på er den estetiske som er inndelt i to hovedområder; humanistisk og samfunnsvitenskapelig. Den humanistiske fokuserer på ”*landskapet som noe fysisk gitt utenfor oss selv*”, hvor landskapet blir sett på som et naturvitenskapelig objekt ”*som kan måles, klassifiseres og evalueres uavhengig av forskerens, andre individers eller grupperes verdier eller virkelighetsoppfatning*”. Den samfunnsvitenskapelige tilnærmingen fokuserer på menneskers fortolkning av landskapet, da både ut fra en individuell og samfunnsskapt fortolkning (Gundersen 2004:9). Estetikk forbindes ofte med følelsene våre, og i landskapssammenheng er den knyttet til hvordan hvert enkelt individ oppfatter landskapet. Et landskap er noe vi ser og betrakter, og våre observasjoner av landskapet vil aldri være nøytrale siden vi både bor og arbeider i det daglig. Med dette utgangspunktet vil alle observasjoner en person gjør av landskapet innebære en mental forestilling som er subjektiv, og til samme tid er kulturelt og sosialt betinget (Gundersen 2004:7 – 9). Den *subjektive* måten å forstå landskapet på vil si at man har en mental forestilling om landskapet og baserer seg på individuelle erfaringer og sosialt betingete forventninger. En subjektiv oppfatning av landskapet innebærer også at landskapet oppfattes som et sett av symboler som et uttrykk for menneskenes verdigrunnlag (Jones 1992:3). Menneskene forestillinger om landskapet er knyttet til hvordan de tenker om og ser for seg et landskap, for eksempel kan landskapet blir oppfattet som et system eller historie. Som et *system* blir landskapet betraktet med utgangspunkt i kretsløpene i naturen, mens den *historiske* måten å se landskapet på tar utgangspunkt i skrevne kilder og landskapet blir betraktet som et komplekst samspill mellom naturen og folk på et sted over tid (Gundersen 2004:9).

Hvordan hver enkelt person oppfatter et og samme landskap kan dermed være helt forskjellige. Det har med personenes egen bakgrunn og interesser å gjøre, og to personer kan derfor legge merke til helt forskjellige elementer i et landskap. Menneskers oppfatning av det visuelle landskapet er annerledes i dag enn det var i førhistorisk tid, siden landskapet ikke er statisk og kulturelle oppfatninger endres. Et landskap er hele tiden i endring blant annet på grunn av menneskenes inngripen i landskapet og på grunn av naturlige årsaker. Mennesket påvirker landskapet, men blir også påvirket av det.

Mine analyser av landskapet på Frei bygger både på det samfunnsvitenskapelige perspektivet og det humanistiske perspektivet. Ut fra den samfunnsvitenskapelige

tilnærmingen har jeg fortolket kulturminnene og konstruksjonene i landskapet ut fra et individuelt perspektiv, og med utgangspunkt en fortolkning som lokalsamfunnet har skapt, som for eksempel gravrøyseenes opprinnelse. Med en individuell fortolkning av landskapet er synet på det preget av min tilhørighet til stedet, og gjør at jeg ser Frei med andre øyne enn en person utenfra ville gjort. Jeg har også vurdert landskapet ut fra et humanistisk ståsted, hvor jeg har analysert landskapets utforming og kulturminnenes plassering i det.

1.3.3 Natur/kultur, tidløshet og fortidslandskapet

Et viktig grunnlag for landskapsanalysen er forholdet mellom natur og kultur. Et landskap består både av et kulturlandskap og et naturlandskap. Førstnevnte er knyttet til skogbruks-, jordbruks-, by-, industri- og maritimt kulturlandskap, mens det andre har å gjøre med landform, vann, klima og vegetasjon. Den naturgeografiske måten å analysere landskapet på, er knyttet til naturfagene, hvor man ser på hvilke faktorer som et landskap består av og som styrer naturmiljøet og landskapet (Klemsdal 1998:46). I den arkeologiske landskapsanalysen er det sentralt å se på hvordan kulturminnene og bruken av landskapet har forholdt seg til naturen og bestemte naturelementer i landskapet. Ulike fagfelt har ulike innfallsvinkel til landskapet. Hvert fagområde fokuserer på ulike aspekter ut fra sine faglige perspektiver og metoder (Jones 1992:2). For eksempel tar en geograf utgangspunkt i arealbruk, mens en botaniker definerer kulturlandskapet ut fra det kulturbetingede vegetasjonssamfunnet. Innenfor det landbruksfaglige miljøet ble kulturlandskap brukt om jordbrukslandskap eller bygdelandskap (Jones 1992:1)

Et sentralt utgangspunkt for metoden som er brukt i landskapsanalysen er å se deler av landskapet som tidløst. Det å rekonstruere landskapets historie kan være en måte å forstå tidligere samfunn og kulturer på. Det landskapet som jeg ser som tidløst i et menneskelig perspektiv, er de store landformene som fjell, åser og daler. Disse har vært de samme for menneskene i steinalderen som de er for oss i dag, men har blitt tillagt ulike meningsinnhold over tid. En analyse av hvordan kulturminnene forholder seg til disse tidløse elementene kan være en innfallsvinkel til å forstå og analysere det fortidige landskapet. Vegetasjonen med trær, jordbunnsdekke, blomsterarter og havnivået har endret seg over tid, og er ikke det samme i dag som i jernalder/middelalder. Vegetasjonen kan derfor ikke brukes til å analysere landskapet med utgangspunkt i denne perioden. Havnivået er fortsatt i endring siden Norges land fremdeles hever seg etter siste istid. På Freiøya var for eksempel havnivået 1,5 - 2 meter høyere i jernalderen, enn i dag. Ved å

analysere landskapet ønsker jeg også å gi et inntrykk av hvordan det var på Frei i jernalder/middelalder og å gi en større forståelse av hvordan landskapet ble brukt på denne tiden. Kulturminnenes beliggenhet i landskapet vil være viktig i denne sammenhengen, da jeg mener disse ikke er plassert tilfeldig, men ut fra en bestemt intensjon og mening. Landskapet har derfor i seg en utsagnskraft og er en viktig kilde til å analysere fortiden.

Det landskapet jeg jobber med er basert på et fortidsperspektiv, hvor jeg forholder meg til tidsdybden i landskapet. Det vil si at jeg skal gjøre en analyse av landskapet med utgangspunkt i jernalder/middelalder. Jeg skal undersøke hvordan kulturminner forholder seg til naturlige landskapselementer og til hverandre. Som innfallsvinkel til å forstå og analysere landskapet har jeg brukt visuell arkeologisk analyse, samt skriftlige kilder, både norrøne kilder og reiseskildringer fra 17-1800-tallet.

1.4 Forskningshistorie

I denne oppgaven har jeg brukt to innfallsvinkler, visuell arkeologisk landskapsanalyse og skriftlig materiale som norrøne kilder og reiseskildringer fra 1700- og 1800-tallet. Jeg har begrenset meg i dette kapittelet til å presentere og gjøre rede for tidligere norsk forskning som er relevant for mitt tema. Jeg omtaler slagmarksforskning og forskning knyttet til analyser av gravrøyser ved kysten, og særlig der visuell arkeologisk metode er anvendt. Jeg presentere også kort landskapsanalyser basert på norrøn sagalitteratur.

I forbindelse med forskningshistorie knyttet til plassering av kirke har jeg trukket fram det som har direkte relevans for mine analyser i tilknytning til Frei kirkested. I tillegg omtaler jeg det som finnes av lokalhistoriske undersøkelser og litteratur om kirkene.

1.4.1 Slagmarksarkeologisk forskning

I Norge er slagmarksarkeologien et relativt nytt tema innen arkeologifaget. Ved de første arbeidene på dette feltet ble det gjort det forsøk på å påvise de forskjellige fasene i et slag og hvordan hærene er spredt i landskapet. Arkeologiske funn av kamputstyr og analyse av landskapet er derfor sentrale kilder til å analysere hvordan et slag kan ha foregått, og startet med analyser i tilknytning til slagene på Re som sto i årene 1163 og 1177.

Anitra Fossum og Kjersti Jacobsen foretok registreringer med utgangspunkt i disse slagene i 2009 og 2011. Området for registreringene ble avgrenset på bakgrunn av kunnskap om gravhauger og ferdselsårer, samt arkeologisk landskapsanalyse og opplysninger fra sagalitteraturen. Fossums rapport fra registreringen i Ramnes i 2009 viser til få resultater,

mens Jacobsens registrering viser funn av flere pilspisser, mulige armbrøstpiler, kniver og deler av ett sverd. Hesteutstyr og spenner ble også funnet (Jacobsen 2011:20-21). Rapport av 2013 om funn fra slagene på Re viser at slaget i år 1163 har blitt bekreftet og lokalisert til Linnestad søndre og Klopp, og stedene skal stemme med beretningene i sagalitteraturen (Jacobsen 2013:79).

Are Skarstein Kolberg (2011) har skrevet en masteravhandling om slagmarkene etter slaget på Stiklestad hvor han gjør bruk av visuell arkeologisk analyse av landskapet og norrøn litteratur som skriftlig kilde til slaget, blant annet av Snorre Sturlason. Han har også tatt for seg militærtekniske kilder til å forstå hvordan en hær ble delt inn i forskjellige grupperinger. Sistnevnte har en relevans for hvordan de forskjellige hærstyrkene beveger seg i landskapet. I sin avhandling har han sammenlignet Stiklestad med andre slagsteder i Storbritannia som for eksempel slaget ved Hastings og Stamford Bridge. Med dette som utgangspunkt har han gjort en rekonstruksjon av landskapet på Stiklestad i 1030. Denne oppgaven har en tilnærming til problemstillingen som ligner på mine analyser av 1200-tallets landskap på Frei basert på norrøn sagalitteratur. Jeg har forholdt meg til opplysninger i *Fagrskinna* og *Heimskringla* om bevegelsene til hærstyrkene i landskapet på Frei og brukt disse til å orientere meg i og finne igjen naturelementene fra det norrøne landskapet. I Kolbergs oppgave er det hærens krigføringstaktikk som er grunnlaget for analysene, mens i mine analyser er det beskrivelsene av landskapet som er hovedfaktoren og krigføring blir brukt til å finne ut hvor de forskjellige landskapselementene er i forhold til dagens landskap. Hans analyser er gjort ut fra oversatt sagalitteratur og det kan være en svakhet ved metoden, siden han da ikke vil få med seg nyansene som er i det norrøne språket. Den språklige oppbygningen kan være avgjørende for hvordan en hærs bevegelser i landskapet forstås. I oversatte versjoner av sagalitteraturen kan det være at små ord som -på-, -under-, eller -over- har blitt forvekslet og dermed endrer hele tolkningen av hvordan en hær forholder seg til landskapet. Ved å oversette teksten selv er det lettere å bli bevisst disse nyansene, og dermed fremstår inntrykket og opplevelsen av landskapet i sagalitteraturen annerledes, enn i en oversatt versjon. Noen av landskapsbeskrivelsene stemte ikke helt med landskapet, og ved å oversette selv og gå grundigere inn i tekstene blir det lettere å oppdage dette.

1.4.2 Gravrøysenes plassering i kystlandskapet

Gravrøysene på Frei ligger i et kystlandskap på Vestlandet og jeg har derfor lagt vekt på hovedfags- og masteroppgaver som kan gi et grunnlag for sammenligning med mine egne

analyser. Siden det er bronse- og jernalder som står sentralt i den arkeologiske landskapsanalysen, har jeg valgt å vektlegge avhandlinger med undersøkelser av gravminner som er knyttet til den perioden, og som bruker visuell arkeologisk landskapsanalyse som metode.

Arnulf Østerdal (1999) har skrevet en hovedfagsoppgave om bronsealderrøysene i Hordaland. Han har gjort en visuell arkeologisk landskapsanalyse av røysene og har to innfallsvinkler i sin avhandling, røysenes plassering i tid og rom, og røysene som del av en rituell praksis. Han har tatt utgangspunkt i Gansum, Jerpåsen og Kellers metode for å se gravrøysenes beliggenhet i forhold til landskapsrommet (Gansum, Jerpåsen og Keller 1997). Han har brukt metoden som et redskap for å binde sammen gravskikkforskningen med gravenes plassering i landskapet (Østerdal 1999:143). Denne kombinasjonen med typer av gravhauger og funn bruker han for å finne større strukturer i gravmaterialet over tid. Han finner at gravrøysenes plassering har gjentakende mønster som kan vise til planmessige og/eller skiftende holdninger og forestillinger (Østerdal 1999:128). Gravrøysene har i følge analysen hans plassering høyt oppe i terrenget eller lavt, langs vannet. Han har også prøvd å tolke hva gravminnene kan signalisere, og bruker Rimsvarden som et utgangspunkt for å forstå røysenes kommunikative egenskaper i en større sammenheng. Han mener at det er utsynet til røysa som har vært avgjørende for dens plassering, og mener at meningen var at røysa skulle bli sett fra steder som ligger langt borte (Østerdal 1999:129).

Irene Skauen (1996) har i sin hovedfagsoppgave om graver fra jernalder i Meløy kommune, Nordland, undersøkt om gravminnernes plassering var en måte å strukturere naturen på. Hun har også undersøkt om det skjedde betydelige endringer ”når det gjelder sammenhengen mellom landskap og graver”. Med sin avhandling ønsker hun ”å kartlegge hvorvidt det fantes et skille mellom eldre og yngre jernalder når det gjelder lokalisering av graver”. Skauen finner at gravminner fra eldre jernalder var plassert nær sjøen og ”organisert langs med strandlinjen”, de hadde derfor sin relasjon til sjøen. Typiske beliggenheter for disse gravminnene var på nes, åser eller gravholmer (Skauen 1996:133). Hun mener denne plasseringen har sammenheng med utsynet og at innsyn var av underordnet betydning. Graver som bare har henvendelse mot sjøen er i følge Skauen fra eldre jernalder. I yngre jernalder endrer gravenes plassering seg til å ligge i tilknytning til jord og boplasser (Skauen 1996:133). Hun finner videre at graver fra yngre jernalder ikke hadde henvendelse mot leia hvor sjøfarere ferdes. Skauen konkluderer med at graver fra

eldre jernalder var en markering av territorier, mens yngre jernalder gikk gravene over til å være en markering av jord. Hun mener at disse endringene skyldes ”et skifte i gravskikk og tro” og en endring i økonomi, hvor jordbruket ble mer vektlagt (Skauen 1996:134).

I sin hovedfagsoppgave skrev May-Liss Bøe Sollund (1994) om årøyser i Vestfold fra bronsealderen. Hun har tatt stilling til årøysenes bruk som landkjenningsmerker langs leden, og konkluderer med at bare noen få av røysene er bygd for å bli sett fra sjøen. Hun mener dette ut fra at årøysene er samlet i konsentrasjoner i enkelte områder og de markerer den døde tilholdssted, hvor denne har hatt sitt daglige virke. Det er ikke jevn spredning av årøysene langs kystlinjen, og på enkelte strekninger ingen røyser, som også tilsier at de ikke kan ha fungert som seilingsmerke, men med en hensikt å ha utsikt over havet fra gravminnet (Bøe Sollund 1994:106 – 107).

Gravminnenes plassering i jernalderen står sentralt i Ingvild Larsens (2001) hovedfagsoppgave. Hun har tatt for seg forholdet mellom gård og grav på Lurøy på Helgeland i Nordland fylke, og bruker dette til å ”finne ut om distrikt med grunnlag for tett bosetning har tettere konsentrasjoner av jernaldergraver enn mindre tett befolkede områder” (Larsen 2001:6). Som metode har hun i avhandlingens første del brukt historiske kilder for å finne bosetningsmønster og befolkningstetthet, og sammenlignet gårdenes avkastning fra Matrikkelukastet av 1723 med antall jernaldergraver. Hun finner at det er tettest bosetning på øyene, som også samsvarer med konsentrasjonen av gravrøyser her. Og finner derfor en ”geografisk sammenheng mellom bosted og gravsted” (Larsen 2001:105). Videre finner hun en sammenheng mellom registrert jernaldergraver og antatt jernaldergård, og mener dette ”understreker forbindelsen mellom gård og gravenes plassering”. Larsen ser en tydelig kronologi i gravenes plassering på gårdene, hvor graver fra eldre jernalder er plassert utenfor gårdsområdet, mens graver fra yngre jernalder ligger innenfor gårdsområdet (Larsen 2001:106) I sin andre del av avhandlingen gjør hun en analyse av gravenes plassering i forhold til havet og bruker blant annet landskapsarkeologisk analyse som metode for å vurdere forholdet mellom grav og hav. Hun mener at skipsleia kan ha hatt en stor betydning for plasseringen av gravsteder både i eldre og yngre jernalder. Hun finner at graver fra eldre jernalder ofte ligger mest mulig nærmest havet ”på berg ut mot havet, på utstikkere i havet eller ytterst i bukter”, mens graver fra yngre jernalder er noe mer tilbaketrukket, men ligger fortsatt ved havet, dvs. ”ovenfor nes eller innerst i bukter” (Larsen 2001:107). Larsen antar at båttrafikken har gått langs land med robåt i eldre jernalder og hun finner videre at graver fra yngre jernalder er

plassert mellom gårdstunet og havet, og ved ”gårdens adkomst fra havet” (Larsen 2001:107). Larsens analyse viser at de aller fleste gravene er vendt mot lei, og mener at det derfor kan ha vært viktig at gravminnene hadde visuell kontroll over leia i eldre og yngre jernalder (Larsen 2001:93-94).

Børge Evensen (2003) har skrevet en hovedfagsavhandling om gravholmer i jernalderen i Vesterålen. Han søker å finne svar på hvilket meningsinnhold som ligger i gravholmene og de tunnære gravenes lokalisering, samt hva forestillingene og de forskjellige bakenforliggende idèene kan fortelle om jernaldersamfunnet (Evensen 2003:2). Han har benyttet seg av noen momenter av landskapsanalysen som er utviklet av Gansum, Jerpåsen og Keller (1997) for ”å belyse kognitive og symbolske aspekter ved gravenes lokalisering” (Evensen 2003:2). Han knytter gravholmene til større sosiale fellesskap med fiske og fangst, men gravene på land knyttes til gårder og jordbruk. Han mener at gravminnene på holmene ikke vektla status i like stor grad som graver på land, på grunn av at gravene på holmene er mindre i størrelse og stiller spørsmål om gravene på holmene var en strategi for å kommunisere egalitært (Evensen 2003:119). Evensen konkluderer med at gravholmene hovedsakelig er fra romertid og folkevandringstid, men noen er også fra yngre jernalder (Evensen 2003:121). Ved bruk av landskapsanalysen finner Evensen at graver på øyer og holmer kan ”utgjøre naturlige sentra i et større, maritimt opplevd landskap”. Han mener at gravenes plassering kan ”reflektere økonomiske og sosiale forhold gjennom lokaliseringens religiøse betydning”, og at holmene kan ha blitt oppfattet som hellige og dermed forbindes med ”skillet mellom det hellige og profane”. Han kobler også plassering av døde på gravholmer til en frykt for de døde og et ønske om å holde dem avsondret. Han avslutter med at forskjellig gravskikk på land og på holmer kan skyldes at de som hadde tilhørighet til gården ble gravlagt der, mens de som drev med fiske og fangst ble gravlagt på gravholmer (Evensen 2003:102).

I 2006 skrev Kristian Løseth en masteravhandling om det maritime kulturlandskapet på øya Hitra hvor han analyserte gravminnenes plassering med bruk av GIS-analyser. Han kombinerer dette med bruk av stedsnavn som viser til maritim aktivitet. Målet med avhandlingen var å avdekke fortidige menneskers bruk av landskapet som ferdsel. Han har brukt dette programmet for å gjøre synsfeltsanalyser for å analysere gravminnenes henvendelse. Løseth kommer frem til at gravrøyser ble med hensikt plassert langs ferdselsårer på sjøen, fordi de har fungert som seilingsmerker for sjøfarere. Han mener at det hovedsakelig er de store gravrøysene ved havner og innløp til fjorder som kan ha

fungert som seilingsmerker, fordi de markerer gode havneforhold eller hvilken seilingsled som er riktig å følge (Løseth 2006:110). Han er av den oppfatning at slike seilingsmerker var beregnet på sjøfarere som ikke kjente landskapet. Mindre gravrøyser langs farlige farvann mener han kan ha fungert som en åndelig støtte til sjøfarende, og de kan dermed ha blitt bygd med andre hensikter enn å bli sett (Løseth 2006:110 – 111). Løseth har også gjort synsfeltsanalyser av steinlegginger og varder på og ved gravrøyser. Hans oppfatning er at steinleggingenes henvendelse mot havet kan være fysiske spor etter betydningen som overgangen mellom land og hav kan ha hatt for de forhistoriske menneskene. Vardene mener han reflekterer en av gravminnenes opprinnelige funksjoner (Løseth 2006:112). Hovedkonklusjonen hans for fortidig ferdsel i landskapet er at det er flest gravminner der hvor ferdselsveiene har gått. Når det gjelder gravminnenes betydning kommer han frem til at de kan være sammensatte. De kan være et ønske om kontroll over naturens krefter og være en hjelp for sjøfarende på andre måter enn som seilingsmerker. Han viser til at de store gravminnene i innløp til fjorder og sund kan ha hatt en intensjonell form for seilingsmerkefunksjon. (Løseth 2006:114).

Madli Hjermann skrev i 2007 masteroppgave om plasseringen av gravrøyser i et maritimt landskap. Hun har tatt utgangspunkt i kystrøyser i Fræna kommune, og brukt visuell landskapsanalyse og dataprogrammet ArcMap, som metode for å analysere gravrøysenes plassering i landskapet. Analysene sammenligner hun med en doktorgradsavhandling om "The burial cairns and the landscape in the archipelago of Åboland" skrevet av Tapani Tuovinen. Hjermann konkluderer med at kystrøysene har fått sin plassering fordi "havet hadde en viktig rolle for befolkningens religion og verdensforståelse". Hun mener dette fordi gravrøyser som ligger nær havet har en nærmere forbindelse til dødsriket, siden havet både gav og tok liv (Hjermann 2007:92). Hun har også funnet at flere av kystrøysene har en henvendelse inn mot land til tross for en maritim plassering, og hun etterspør flere analyser av denne typen gravrøyser langs norskekysten (Hjermann 2007:93).

Østerdal, Skauen, Larsen, og Hjermann har brukt arkeologisk landskapsanalyse for å undersøke gravenes plassering i landskapet. Deres metodiske framgangsmåte i forhold til analysen har lignende tilnærminger som min egen undersøkelse og med utgangspunkt i et maritimt miljø. Østerdal gjør en analyse av bronsealderens gravminner og som er særlig relevant i forhold til mine landskapsanalyser av bronsealderøysene på Frei. Jeg vil bruke hans hypotese for å vurdere om det er et system med nettverk mellom røysene, mens Sollunds undersøkelser har relevans for å ta stilling til om de høytliggende

bronsealderrøysene kan betegnes som årørøyser. Løseths resultater fra GIS-analysene vil være et utgangspunkt for å vurdere om gravrøysene på Frei kan ha fungert som seilingsmerker. Gravholmer er et tema som også blir berørt og Evensens hovedfagsoppgave om gravholmer blir brukt for å vurdere årsaken til gravrøysenes plassering på holmene på Frei. Evensens utgangspunkt er noe forskjellig fra mitt, da det i hans analyser er gjort undersøkelser av holmer med flere gravminner på, mens på Frei er det én gravrøys på hver holme. Betydningen av ett gravminnes plassering på en holme vil derfor være noe forskjellig fra gravholmer med flere graver på.

1.4.3 Kirkens plassering i landskapet

Det er gjort flertallige undersøkelser av kirkesteder fra middelalderen. De undersøkelsene som er mest interessante i forhold til avhandlingens tema er; kirkens plassering i landskapet i forhold til gravminner og hvor det er gjort undersøkelser med bruk av arkeologisk landskapsanalyse som metode.

Berit Gjerland og Christian Keller (2010) har i sin pilotstudie "Graves and Churches of the Norse in the North Atlantic" undersøkt lokaliteter med graver fra yngre jernalder og middelalderske kirkesteder i Vest-Norge og på Island og gjort en sammenlignende studie av disse. De har brukt visuell arkeologisk landskapsanalyse som metode for å undersøke hvordan gravminner og middelalderkirker er plassert i forhold til hverandre og hvordan de relaterer seg til landskapselementer. I Norge undersøkte de 15 middelalderske kirkesteder hvor avstanden mellom kirken og gården ble målt; "(...),the distance from the church is measured from the chancel to the center of the historical farm cores in land-form maps" (Gjerland og Keller 2010:170). De fant ut at noen av kirkene var plassert tilnærmet likt som de islandske middelalderkirkene, nær gårdstunet, ved gårdsområdet eller ved en vei. Dette kalles for en privat beliggenhet. Men de fleste kirkene i undersøkelsen var lokalisert langt unna gården, for seg selv, og de fant ofte at disse lå ved stranden eller nær en elv med oversikt over vannet. Kirker med denne beliggenheten blir tolket til å ha vært offentlig, til bruk for allmennheten (Gjerland og Keller 2010:171-172). Metodene i denne studien har relevans for min oppgave i forhold til å undersøke avstanden mellom middelalderkirken på Frei og gårdskjernen, og for avstanden mellom gravminnene og kirken og gården.

Øistein Storm Eide (2011) har i sin masteroppgave undersøkt hvorfor kirkestedene i Numedal ble valgt som kirkesteder i middelalderen. Han har brukt visuell landskapsanalyse utviklet av Gansum, Jerpåsen og Keller (1997), arkeologisk materiale,

skriftlige kilder og stedsnavn som metode for å finne svar på hvem som har bygd kirken, grunnlaget for stedsvalget og når den kan ha blitt bygget. Landskapet i Eides undersøkelse er veldig forskjellig fra kystlandskapet på Frei, siden det ligger i en dal og plasseringen av kirke vil være annerledes i forhold til kysten. Selv om landskapet er annerledes er de visuelle arkeologiske analysene av kirkene aktuelle i forhold til min problemstilling og hvordan han kommer frem til hvorfor de aktuelle stedene ble valgt som kirkesteder. Eide antar at ferdselsårene kan være en av hovedgrunnene til at kirkene fikk den plasseringen de har, mens to av kirkene anser han som kirker tilknyttet gårdene (Eide 2011:77-78).

Eirik Herdlevær Søyland (2009) har i sin masteroppgave undersøkt to ulike områder med kirkesteder i Hordaland og analysert kirkenes plassering i forhold til landskapet, arkeologiske kulturminner og bosetninger. Han har prøvd å finne svar på hvorfor de enkelte stedene ble valgt som kirkesteder, når de ble bygget og av hvem, for å finne ut om det har vært noen form for kultkontinuitet (Søyland 2009:5-6). Han har brukt visuell landskapsanalyse som metode for å vurdere landskapet, og eiendomskilder for å se på gårdsstørrelsene knyttet til gårder med kirker og eiendomsforholdene til disse (Søyland 2009:25). I tillegg har han benyttet skattematrikkelen av 1647 for å finne verdien og skylden til gårdene og jordskiftekart for å finne gamle tun, bebyggelse og ferdselsveier. Han konkluderer med at anleggelse av kirker var en prosess som hadde sammenheng med maktstrukturer og sosiale forskjeller mellom områder (Søyland 2009:107). I forhold til spørsmålet om kultkontinuitet konkluderer Søyland med at det er for problematisk å bekrefte kultstedskontinuitet bare ut fra at det er visuell kontakt mellom kirkestedene og hedenske gravminner, uansett datering, og han finner at få kirkesteder i hans område kan knyttes til en slik tanke (Søyland 2009:106-107). Denne avhandlingen har relevans for min analyse av Frei kirkes plassering i landskapet og gravminnenes plassering i forhold til kirken.

Camilla Haug (2009) har skrevet en liknende masteravhandling som Søyland, begge fra landskap på Vestlandet, og hun har gjort en arkeologisk analyse av seks middelalderske kirkesteder på Karmøy. Hennes innfallsvinkel til kirkestedene er om de symboliserer en "kontinuitet eller brudd i bruken av landskapet" (Haug 2009:5). Haug har undersøkt kultstedenes plassering i landskapet og hvorfor de fikk sin plassering. Hun har brukt metoder som visuell landskapsanalyse, kart og skriftlige kilder for å undersøke hvorfor kirkene ble plassert på de utvalgte stedene og tar utgangspunkt i kultstedskontinuitet. Haug støtter seg på undersøkelser gjort i Mære kirke i Trøndelag, Borg kirke i Lofoten, og Frösö

og Uppsala kirke i Sverige for å finne en forklaring på en mulig kultstedskontinuitet. Hun konkluderer med at kirkene samlet skiller seg ut fra andre undersøkelser med at kongen har hatt stor innflytelse på kirkebyggingen, og antar at det kan ha sammenheng med ”områdets sentrale rolle under rikssamlingen” (Haug 2009:113). Konklusjonene når det gjelder kultstedskontinuitet er at ingen av kirkestedene som har ”direkte tidsmessig kultkontinuitet”, det vil si at det ikke er mulig å påvise at kirke eller kristne graver har ”blitt etablert like etter et hedensk rituellet monument er blitt oppført”. Haug antar at plasseringen av kirke i nærheten av førkristne gravminner har vært intensjonell, og at det viser til en legitimering av makt og nytt kristent kultsted (Haug 2009:114). Hun finner at alle kirkene, unntatt en, er lagt til større gårder og har en visuell kontakt med tunet. Kirkestedene er godt synlige i landskapet og mange av dem har en tilknytning til ferdselsårer. Tilsvarende Eirik Herdlevær Søylands masteravhandling, har også Haugs oppgave relevans i forhold til kirkens og gravminnenes plassering i forhold til hverandre.

Alle disse undersøkelsene av kirkestedene bruker visuell arkeologisk landskapsanalyse som metode, og har derfor en lignende tilnærming og problemstilling som min undersøkelse knyttet til middelalderkirken på Frei. Eide og Haugs analyser er med på å bygge opp under at kirkene ble plassert ut nær ferdselsårer. Søyland og Haugs undersøkelser brukes som en støtte i analyse av Frei kirkes plassering i forhold til gårdene, og det synes å være en sammenheng mellom kirkens beliggenhet og størrelsen på gården.

1.4.4 Landskapsanalyse basert på norrøn sagalitteratur

Metoden jeg har brukt for å analysere landskapet på Frei på 1200-tallet med utgangspunkt i norrøn sagalitteratur på originalspråk er ny. Siden dette er en ny innfallsvinkel til den norrøne litteraturen og en ny måte å bruke disse kildene på, er det lite forskning å støtte seg til. Sagalitteraturen har blitt brukt til å analysere landskapet del for del etter hvert som hærstyrkene har beveget seg i terrenget. Beskrivelsene av omgivelsene der de forflytter seg har gjort det mulig å identifisere hvilke deler av landskapet de har vært i til en hver tid. Avhandlingen vil derfor kunne være et bidrag til å danne en bro mellom landskapsanalysens fagområde og den norrøne sagalitteraturen, og dermed være et nytt, tverrfaglig bidrag til å analysere landskap fra middelalderen på.

Reiseskildringene er tidlige eksempler på analyser av landskapet hvor det er tatt utgangspunkt i norrøn sagalitteratur. Snorre Sturlasons *Heimskringla* er det verket som har vært brukt oftest til denne type undersøkelser på Frei. Gerhard Schøning gjør en direkte

tolkning av kulturminnene til *Håkon den godes saga* og knytter alle kulturminnene til denne beretningen. Lorentz D. Klüwer har konsentrert seg om hvordan slaget har foregått og laget et situasjonskart over de forskjellige fasene i slaget. Bendix E. Bendixen har gjort en bredere nedtegnelse av flere kulturminner i landskapet og han har registrert flere kulturminner enn de som er berettet om i de andre reisebeskrivelsene. Han har vært mest opptatt av å skrive om kulturminnene uavhengig av sagalitteraturen. Gustav Storm går grundigere gjennom *Håkon den godes saga* enn Schøning gjorde for å finne kulturminnene og for å tolke landskapet fra 1200-tallet. Han undersøker hvordan stedsforholdene er beskrevet i forhold til landskapet i hans samtid, og prøver også å lokalisere området hvor Rastarkalv kan ha vært, i likhet med det jeg skal gjøre i denne oppgaven. Han mener at Rastarkalv kan ha vært i bukta mellom Freineset og Oterneset på østsiden av Freihaugen. Jeg har valgt å omtale og bruke reiseskildringene som kilder. De vil derfor bli nærmere presentert under kapittel 3.

Når det gjelder forskningshistorien knyttet til den norrøne sagalitteraturen er det mye materiale å ta av. Jeg har med utgangspunkt i avhandlingens tema, valgt kort å presentere forskning i tilknytning til den historiske sagaskrivningen om de norske kongene og sagaenes opprinnelse. *Heimskringla* har blitt mye debattert i forhold til hvem som er forfatteren av verket. Forfatterne av blant annet *Heimskringla* og *Fagrskinna* har støttet seg til forfattere av tidligere verk, men det er usikkert hvem disse har vært. En teori er at det kan være de tapte historiene skrevet av Ari Þorgilsson (1068 – 1148) og Sæmundr Sigfússon (1056 – 1133). Ari skrev den første versjonen av *Íslendingabók* og han skal ha inkludert kongenes liv i denne, men det er ikke kjent hvilke konger han berettet om. Sæmundr skal ha vært den som skrev den første boken om Norges ti konger fra og med Harald Hårfagre, og det skal være referert til ham i et dikt i *Nóregs konungatal* som er bevart i *Flatøyjarbók*. I *Heimskringla* som er skrevet i det 1300 århundre blir det referert til at Ari var den første til å skrive på norrønt, og dette kan indikere at forfatteren av *Heimskringla* har kjent til Aris verk om kongene (Ghosh 2011:5-6). Det kan være en indikasjon på forfatteren av *Heimskringla* har brukt Aris verk som grunnlag til historiene. Snorre Sturlason blir regnet som forfatteren av *Heimskringla*, men det fremkommer ikke entydig i moderne tid at det han som er forfatteren. Hvis Sturlason er forfatteren av verket kan det være en vesentlig forskjell mellom det han skrev og det manuskriptet som er bevart i dag (Ghosh 2011:16). *Fagrskinna* assosieres med kong Håkons hoff, og forfatteren har trolig kjent til verket *Morkinskinna*. Det ser ut til at han har tatt med alle vers han visste om under noen bestemte

emner, samlingen av disse versene gir derfor inntrykk av å ha vært lite selektiv. Det er uklart om forfatteren var norsk eller islandsk. Forfatteren har også hatt tilgang til kilder som ikke er brukt i *Morkinskinna* eller som er brukt annerledes i dette verket (Ghosh 2011:15).

2. METODE

2.1 Casestudiet

Jeg har valgt et caseområde på Frei, som er Frei kirke og de nærmeste omgivelser for undersøkelse i oppgaven min. Siden jeg er født og oppvokst i Kristiansund kommune, er det min interesse for lokalhistorien som ligger til grunn for valg av tema for oppgaven. Jeg skal kort gi en presentasjon av Frei, hvordan beliggenheten er, og litt mer om bakgrunnen for valget av tema for oppgaven.

Frei ligger på en øy i ytre fjordstrøk på Nordmøre og er i dag en del av Kristiansund kommune. Øya har vært bosatt siden steinalder, og består i dag av gårder og byggefelt. Freikollen utgjør det høyeste punktet på øya og gir 360° utsikt til omkringliggende områder. Frei er gunstig plassert i forhold til den indre leia, Allmannaleia. Denne leia ble brukt som hovedferdselsvei for å unngå den værharde Hustadvika, som ligger utenskjærs. Her er det ofte stor sjøgang og mange klipper som båtene kan bli knust mot. Kombinasjonen av geografi, vind- og strømforhold gjør Hustadvika til en av de hardeste strekningene langs norskekysten (Johannessen og Ringstad 2009:128). Allmannaleia var derfor en tryggere rute. Ved ferdsel langs denne leia passerer man to middelalderkirkesteder, Veøy og Tingvoll. Freiøya har derfor ligget sentralt plassert i forhold til båttrafikken mellom nord og syd. Med utgangspunkt i dette er det interessant å se nærmere på hvordan Freis plassering i denne leia kan ha hatt betydning for innredningen av landskapet og valg av kirkested i middelalder. Spørsmålet om hvorfor kirken ble bygd på akkurat dette stedet på Frei er derfor sentralt. Håkon den gode skal i følge Snorres kongesagaer ha hatt en av sine kongsgårder i dette området på 900-tallet. Det er i forbindelse med beretningene om Håkon interessant å finne ut hvilke spor som finnes som kulturminner i landskapet, siden han utgjør en viktig del av lokalhistorien her. Frei er mest kjent for historien om slaget på Rastarkalv og det er grunn til å tro at det har funnet sted i dette området. Under slaget kjempet Håkon sammen med Egil Ullserk, som var en lokal høvding og en av kongens hirdmenn, mot danene og vant slaget ved å lure dem. Historiene om Håkon den gode på Frei danner bakgrunnen for oppgaven.

2.2 Lokalhistoriske undersøkelser

Den første kirken på Frei antas å være fra ca. 12-1300-tallet, men det finnes ikke noen konkrete fakta på at det var en kirke her på den tiden. Antakelsen er basert på beretninger om kirken før den ble revet. Ut fra beretninger om tilstanden til kirkens tømmer var lokalbefolkningen av den oppfatning at kirken hadde stått siden 12-1300-tallet, og den skal ha hatt sin plass på den gamle kirkegården med steingjerdet (Williamsen 1947:21).

Den eldste omtale av kirken er fra 1432 og i *Aslak Bolts jordebok* står den nedskrevet som Kirkiu Freidhe (Jørgensen 1997:117). Den er også senere nevnt i en kvittering til biskop Gaute (Brendalsmo 2008). Dette viser at det har stått en kirke på Frei siden 1400-tallet, men *hvor lenge* denne kirken har stått er det vanskelig å kunne gi konkrete svar på. Dette kan trolig være den gamle stavkirken fra 1200- eller 1300-tallet som det ble berettet om.

Den eldste *kjente* kirke er fra midten av 1600-tallet og er omtalt som en langkirke med stavkonstruksjon. Kirken hadde frittstående klokkestapel og fikk i 1665 ny takrytter over skipet. Den brant ned i 1766 etter lynnedslag. Kirkens plassering lå mot sør på nedsiden av bygdeveien, nederst i skråningen til Freihaugen (Williamsen 1947:22, Brendalsmo 2008).

I 1767 ble en ny kirke tatt i bruk og den var bygd av tømmer i korsform. Sakristiet lå i øst og våpenhuset i nord og sør, og hadde takrytter over krysset. Denne kirken hadde sin plassering på oversiden av veien. Kirken ble revet i 1896 (Brendalsmo 2008) på grunn av plassmangel og for at en ny kirke skulle bygges på samme sted (Williamsen 1981:27).

I 1897 sto en ny trekirke ferdig og den er en langkirke bygget i tømmer, og står fortsatt i dag. Kirken har kortilbygg i øst og takrytter over skipet i vest (Brendalsmo 2008).

Illustrasjonen i figur 2.1 viser de ulike kirkenes plasseringer. Den røde er den eldste kirken med kirkegårdsmuren rundt i lyseblått. Gul linje på figur 2.1 er kirken som sto ferdig i 1767, mens grønt omriss er kirken som er i bruk i dag. Årstallene omkring kirken viser til hvilke tidsperioder kirkegården ble utvidet. Den stiplede linjen viser gårdsgrensen mellom gårdene Øvre og Nedre Frei.

Figur 2.1 viser Frei kirkes forskjellige plasseringer. Den eldste kirke er markert med rødt og kirkegårdsmuren rundt i lyseblått. Illustrasjon hentet fra heftet etter Kr. M. Williamsen: *Frei kirke fram til 1947*.

2.2 Visuell arkeologisk landskapsanalyse

Visuell arkeologisk landskapsanalyse er metoden jeg har benyttet meg av for å undersøke og søke etter svar på mine problemstillinger, og vil bli presentert i dette kapittelet.

Kulturell struktur blir kort forklart i sammenheng med den arkeologiske strukturen. I tillegg kommer en forklaring av sentrale begreper i landskapsanalysemetoden som landskapsrom, henvendelsesretning og landemerker.

Jeg har valgt å bruke visuell arkeologisk landskapsanalyse slik den er presentert i Gansum, Jerpåsen og Keller (1997) *Arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder* og Jerpåsen (2009) kalt ALAV i Jerpåsen, som framgangsmåte for å analysere landskapet på Frei.

Analysen bygger på begreper og metoder innenfor landskapsarkitektur og er tilpasset den arkeologiske fagterminologien. Slike analyser gjøres visuelt ved å være fysisk til stede i landskapet og se på de forskjellige typer landskapsrom, og observere hvor hver type kulturminne har sin henvendelsesretning.

I visuelle landskapsanalyser arbeides det ut fra to hovedforutsetninger. Det ene er at landskapet betraktes som en overflate og den andre er at landskapet observeres i et menneskelig perspektiv. Dette i motsetning til når man analyserer landskapet ved bruk av kart, er det i fugleperspektiv. Det menneskelige perspektivet kommer som en naturlig del av landskapet som helhet, som hvordan de har satt sitt preg på landskapet opp gjennom tidene.

En slik landskapsanalyse kan brukes til å analysere/undersøke forskjellige tidslag av et bestemt landskapsområde. Landskapet analyseres med utgangspunkt i *arkeologisk struktur*, *kulturell struktur* og *struktureringselementer*.

2.2.1 Kulturell struktur og arkeologisk struktur

Kulturelle strukturer i landskapet er et resultat av menneskenes innredning av landskapet. Innredningen av landskapet skjer ved både fysisk utforming, og ut fra navnsetting og tradisjoner. Dette gjør at en større gruppe mennesker kan kommunisere om landskapet, slik at de føler seg hjemme og at det føles meningsfylt for de som bor der. Eksempler på innredning av et landskap er boplasser, kommunikasjonslinjer og sakrale anlegg.

Kulturminnene i landskapet er fysiske rester av en forsvunnet kulturell struktur. Deres beliggenhet danner et mønster som kalles for en *arkeologisk struktur*. I Gansum, Jerpåsen og Keller defineres en *arkeologisk struktur* som: "(...) er de materielle rester av en kulturell struktur i et landskap". Den arkeologiske strukturen deles inn i *relasjoner* og *sammenhenger* (Gansum, Jerpåsen og Keller 1997:19). Utgangspunktet for finne den arkeologiske strukturen i landskapet er å gjøre en visuell analyse. Det gjøres da en analyse av hvordan landskapet er delt inn i rom, hvilke bevegelseslinjer som er tilstedet, landemerker og knutepunkt, og hvordan kulturminnene forholder seg til de ulike struktureringselementene. En slik analyse blir gjort ut fra kulturminnene som befinner seg i landskapet (Gansum, Jerpåsen og Keller 1997:96).

Med *relasjoner* menes det at en del kulturminner har en funksjonell tilknytning til bestemte elementer i landskapet som for eksempel hvordan et jernvinneanlegg forholder seg til områder med forekomster av myrmalm. Relasjonene man ser vil være avhengige av betydningsinnholdet som tillegges kulturminnene.

Sammenhenger vil si at noen kulturminner helt tydelige har sammenheng med hverandre og noen av disse kan være funksjonelle som for eksempel ved at det kan være en

forbindelse mellom et gårdsanlegg, et gravfelt og en nausttuft. Sammenhengen består i at de er samtidig og har fungert som del av et sosialt og/eller funksjonelt system (Gansum, Jerpåsen og Keller 1997:19).

Relasjonene og sammenhengene mellom kulturminner og landskapselement vil alltid være preget av den som analyserer landskapet, og vil derfor heller ikke være objektivt til stede.

2.2.2 Struktureringselementer

I den arkeologiske landskapsanalysen brukes sentrale begreper som *landskapsrom* og *henvendelsesretning*. Jeg skal her forklare begreper knyttet til *struktureringselementer* i landskapet først, deretter følger de andre begrepene henvendelse og eksponering i nevnt rekkefølge. Terminologien knyttet til struktureringselementene er lånt fra Lynch 1992 og er oversatt og definert av Fest og Oterholm 1973. Disse landskapselementene er gjenkjennbare for alle mennesker og brukes for orientering i terrenget.

Kanter/grenselinjer: er avgrensende elementer i landskapet som har lineær karakter. Eks. fjellsider, dalsider, vegetasjonsgrenser og vannkanter.

Landemerker er tydelig, markerte punkter i landskapet og er godt synlige. De kan være i forskjellige skalaer og fremstå som orienteringspunkter i landskapet. Eks: et markert fjell, et byggverk, et dominerende tre med særpreg.

Et *knutepunkt* er et sentralt sted i et distrikt (bebyggelse, veikryss, sammenløpende elver, møtested, elveos, en kolle m.m) eller et krysningpunkt for forskjellige bevegelseslinjer, for eksempel ferdselsveier som krysser hverandre.

Bevegelseslinjer/passasjer: vil si naturlige lineære framkomstmuligheter som ligger i landskapet. Det kan være alt fra elver, daler, strandlinjer og stier.

Landskapsrom har å gjøre med at naturlige avgrensninger i landskapet som åser, elver, fjell og brudd i flaten i form av at trinn, danner rom i landskapet. Man kan trekke paralleller til et vanlig rom med vegger, gulv og tak når man snakker om landskapsrom. For eksempel vil åser, bergrygger og fjell utgjøre veggene, himmelen er taket og de flate områdene vil utgjøre gulvet. For å kunne kalle det et landskapsrom er det et kriterium at det har en sammenhengende flate eller et gulv.

Jeg har også valgt å se på landskapets *overordnede* og *underordnede* rom, og en slik inndeling gir en avgrensning av rom innefor ulike skalaer. Et *overordnet landskapsrom*

opptrer mellom de store landskapselementene og kan avgrenses fra flere utgangspunkt i terrenget uavhengig av ståsted. Det kan oppfattes utenfra ved ankomst til rommet (Gansum 1995:86). Det *underordnete landskapsrommet* kan defineres som ”en sammenhengende flate, hvor kanter og linjer bryter den visuelle kontakten med gulvflaten” (Gansum 1995:86). Rommet er avhengig av ståsted og skala ved gjennomføring av visuelle analyser. I underordnete rom må man bare se på de geologiske formene i landskapet, da det er vanskelig å kunne si noe om vegetasjonen 1000 år tilbake i tid. Landhevingen er det også viktig å ta hensyn til, da endret havnivå vil gi en annen oppfattelse av landskapsrommet. Ved avgrensning av underordnede landskapsrom må man være fysisk tilstede i landskapet, da det ikke er mulig å definere linjer og eller mindre kanter på kart (Gansum 1995:86).

Et landskap kan også deles inn i småskala og storskala. Et *småskala landskap* vil ha ”et mer oppbrutt preg og vekslinger over korte avstander vil være preget av små landskapsrom”, mens et *storskala landskap* er knyttet til de store landformene og store sammenhengende flater (Gansum, Jerpåsen og Keller 1997:13).

2.2.3 Henvendelse

Begrepet henvendelse beskriver retningen et kulturminne forholder seg til landskapet (Gansum 1995:87). Dette kalles for *henvendelsesretning* til et kulturminne og med det menes hvor i landskapet kulturminne ”ser” utover i landskapet. Det vil si hvilke ytre grenser man kan se fra kulturminnet, det som er innenfor disse grensene utgjør landskapsrommet til kulturminnet. Når kulturminnet har utsyn i en spesiell retning til et bestemt landskapsrom, sier man at det henvender seg til dette landskapsrommet. I forbindelse med vurdering av utsyn til et kulturminne kan man også forholde seg til et *nærområde*, for eksempel landskapsrommet som kulturminne befinner seg i og et *fjernområde*, en horisont eller et område langt unna (Gansum, Jerpåsen og Keller 1997:14-15). Innsyn til et kulturminne er den motsatte måten å vurdere det på. Det vil si hvor i landskapet man kan se kulturminne *fra*. Begreper knyttet til henvendelse som beskriver hvordan et kulturminne er plassert i landskapet er nevnt under.

I tilknytning til henvendelse kan man videre se på begrepsparet *utadvent/innadvendt*. Utadventt plasserte kulturminner har en henvendelse lengre ut enn bare sitt eget landskapsrom, det vil si mot det overordnede landskapsrommet. Mens innadvendt plasserte kulturminner har en kort henvendelses avstand, og forholder seg derfor til det underordnede

landskapsrommet (Gansum 1995:87). Dette har sammenheng med nærrområder/fjernområder, hvor for eksempel et kulturminne kan henvende seg til et nærrområde i form av et landskapsrom og et fjernområde i form av en horisont (Gansum, Jerpåsen og Keller 1997:15).

En henvendelse kan også forholde seg til en *offentlig/privat* beliggenhet. *Offentlig* plasserte kulturminner forholder seg til store deler av det underordnete landskapsrommet. Stedets synlighet, dvs. kulturminnes beliggenhet, må være god fra det underordnete rommet (Gansum 1995:87). *Privat* plasserte kulturminner henvender seg ikke ut over det underordnete landskapsrommet, og har verken utsyn eller innsyn. Henvendelsen begrenser seg til det næreste rommet, det vil også si at det underordnete landskapsrommet er meget snevert (Gansum 1995:88).

2.2.4 Eksponering

Begrepet *eksponering* er knyttet til det overordnete landskapsrommet og brukes til for eksempel beskrive monumentale gravminners virkning i landskapet. Som beskrivelse av eksponeringens karakter, brukes begrepsparet innsyn til/utsyn over og ingen eksponering. *Innsyn til* knyttes til lavereliggende områder i et landskap og *utsyn over* knyttes til høydedrag hvor det er gode forutsetninger for utsyn over landskapet. *Ingen eksponering* er for steder uten utsyn eller innsyn.

En *ekskluderende/inkluderende* plassering er knyttet til det underordnede landskapsrommets flate eller gulv (Gansum 1995:88). Når for eksempel en gravhaug er plassert i et område hvor det ikke er plass til flere hauger, har den en *ekskluderende* beliggenhet. Ligger gravhaugen i et område hvor det er plass til flere hauger og gravanlegg er det en *inkluderende* beliggenhet (Gansum, Jerpåsen og Keller 1997:15).

Direkte tilgjengelighet vil si at kulturminnet forholder seg til eksponering og bevegelseslinjer. Kulturminner som gravhauger ligger langs en eller flere bevegelseslinjer og det er lett adkomst til dem.

Ved *indirekte tilgjengelighet* vil for eksempel et gravfelt være eksponert overfor en eller flere bevegelseslinjer, men det er ikke mulig å komme seg til selve gravfeltet.

2.2.5 Anvendte metoder

I forbindelse med analysen av de underordnede rommene på Frei har jeg vært på befaring i området og tatt bilder og gjort analyser av kulturminnene i landskapet. Jeg har tatt bilder av landskapet i området rundt kirken, ved Freineset og fra motsatt side av Flatsetsundet for å få sikt mot Freistranda med kulturminnene. På befaringsen gjorde jeg en vurdering av hvordan sikten var fra kirken og røysene til omgivelsene rundt, og undersøkte hvordan de underordnede landskapsrommene kunne deles inn. I tillegg har jeg brukt observasjonene fra befaring til å tegne inn landskapsrommene i topografisk kart.

For å analysere fordelingen av kulturminnene i terrenget og om de har noen relasjoner eller sammenhenger med hverandre, har jeg plottet disse inn på økonomisk kartblad 1:12500 i tillegg til å observere dem i felt. Dette er gjort ved å legge transparenter på kartet og tegne inn omrisset av strandlinjen og kulturminnene. Jeg har brukt en transparent for hver type kulturminne, det vil si en for gravrøys, en for bautaer og en for kirken. Inntegningene kan så brukes til å finne ut hvor hvert kulturminne har sitt landskapsrom. Videre kan transparentene legges opp på hverandre slik at man kan se hvordan de ligger i forhold til hverandre. Man kan for eksempel se om de ligger innenfor samme landskapsrom eller om de har hvert sitt rom som overlapper hverandre. Kulturminnene er vurdert fra land og jeg har tatt bilder ved kulturminner som stikker seg ut i landskapet.

Bilder blir i stor grad brukt for å vise den arkeologiske strukturen i landskapet som for eksempel lokalitetenes plasseringer og for å illustrere hvordan hærstyrkene kan ha beveget seg i landskapet på Frei.

I tillegg til dette har jeg sett på Klüwers situasjonskart over slaget på Frei for å se på hva som har endret seg i landskapet og hvilke kulturminner som har vært der hele tiden. Jeg har også sett på gamle bilder av kirken for å få en bedre forståelse av hvordan det har sett ut da den var plassert annerledes, og hvordan den forholdt seg til landskapet.

En svakhet med bruk av visuelle landskapsanalyser er at oppfattelsene om hvilke relasjoner som finnes i landskapet er subjektive. Det vil si at betydningsinnholdet man legger til grunn for vurderingen av kulturminnene avhenger av hvilke relasjoner man ser (Gansum, Jerpåsen og Keller 1997:20).

2.3 Analyse av reiseskildringer og skriftlige middelalderkilder

En annen metode jeg har brukt har vært å sammenligne det eldre skriftlige kildematerialet som reiseskildringene med kulturminnene i dagens landskap. Jeg har sett på Gerhard Schøning, Lorentz D. Klüwer, Bendix E. Bendixen og Gustav Storms reiseskildringer og jeg følger deres beskrivelse av landskapet og kulturminner. I forbindelse med reiseskildringene skal jeg undersøke hvilke kulturminner som fortsatt eksisterer og hvilke som har forsvunnet fra landskapet. I tillegg skal jeg også gjøre en vurdering av hvilke endringer som har skjedd i landskapet siden 1700- og 1800-tallet.

Den norrøne sagalitteraturen blir analysert i forhold til landskapets utforming, og kan gi en ny innfallsvinkel til å forstå hvordan landskapet var på bestemte steder i Norge på 1100- og 1200-tallet. I de skriftlige middelalderkildene har jeg prøvd å finne stedet for slaget og området som kan ha vært Rastarkalv ved å følge hærmennenes bevegelser i landskapet avsnitt for avsnitt i sagaene og funnet igjen tilsvarende områder i landskapet og på kart. Det har jeg gjort ved at å finne stedet de startet, så identifisert det neste stedet de beveget seg til og analysert bevegelsene deres ut fra hvilke retninger de har snudd seg videre mot og forflyttet seg til. Samtidig med oversettelse og lesing av teksten, har jeg brukt kart, både moderne økonomisk kartblad og Klüwers situasjonskart fra *Norske mindesmærker* utgitt i 1823 for å kunne følge bevegelsene til mennene i terrenget. Ut fra den norrøne litteraturen skal jeg gjøre en analyse av landskapet fra 1200-tallet og prøve å finne ut hvilke landskapselementer som fortsatt eksisterer ved å følge hærstyrkenes bevegelser som er beskrevet i teksten og se hvordan naturelementene er beskrevet i forhold til det som finnes i landskapet i dag. For å gjøre denne analysen forståelig har jeg brukt bilder med illustrasjoner for som viser hærmennenes bevegelser i terrenget, og det blir enklere å følge med i analysen.

3. KILDER

Jeg har valgt å kombinere landskapsarkeologi med analyse av eldre litterære kilder for å få en helhetlig forståelse av valgt tema. I dette kapittelet vil de ulike kildene som jeg har anvendt i oppgaven blir presentert.

3.1 Data fra Askeladden kulturminnedatabase

Dette er Riksantikvarens database over kulturminner som er funnet og registrert i Norge, og den er et saksbehandler verktøy. Den inneholder opplysninger om kulturmiljøer, lokaliteter og enkelt minner og vernestatusen til disse (<http://www.riksantikvaren.no>). Fornminneregisteret, Fredningsregisteret, Kirkeregisteret og Matrikkelen ligger inn under Askeladden database. Her er både automatisk fredete og vedtaksfredete kulturminner, og løsfunn registrert. Faste kulturminner fra før 1537 er automatisk fredet direkte etter lov om kulturminner og det er forbudt å gjøre inngrep i disse. Vedtaksfredninger vil si fredning av byggverk og anlegg fra nyere tid som er av kulturhistorisk eller arkitektonisk verdi. Jeg har brukt Askeladden som kilde til å finne ut hvor de forskjellige kulturminnene befinner seg i landskapet, og som grunnlag for inntegning av dem på økonomisk kartblad. Med utgangspunkt i opplysninger fra denne databasen har jeg befart kjente kulturminner og har derfor ikke gjort egne registreringer av kulturminner.

3.2 Skriftlige kilder

De skriftlige primærkildene som kan ses i tilknytning til Frei og Nordmøre er Snorre Sturlasons kongesagaer fra 1200-tallet, hvor *Håkon den godes saga* forteller om slaget som fant sted på Rastarkalv på Frei. Andre primærkilder som nevner Frei og som jeg har jobbet med er *Ágrip*, *Historia Norwegie*, *Fagrskinna* og *Dipomatarium Norvegicum*.

Andre skriftlig kilder som jeg har brukt er *Gaards- og ættesoge for Frei* skrevet av Hans Hyldbakk. Dette er bygdeboka for Freiøya og den tar for seg alle gårdene som ligger her og hvilke familier som har eid og eier gårdene.

3.2.1 Kildekritikk

3.2.1.1 Norrøn sagalitteratur

De litterære verkene *Fagrskinna* og *Heimskringla* som jeg har brukt som kilder til 1200-tallets landskap på Frei er skrevet ca. 300 år etter slaget på Rastarkalv. Det vil derfor være en viss usikkerhet i tilknytning til troverdigheten til disse kildene og det er viktig å ha et kildekritisk blikk. Bedømmelse og kategorisering av et kildemateriale er alltid avhengig av

spørsmålene som stilles til materialet. Kildene er levninger etter en svunnet nåtid og forfatterens tankeverden, utgjør et levningsaspekt. Dette levningsaspektet danner sammen med beretningsaspektet til kildene et brytningspunkt som utgjøres av grunnleggende spørsmål som alltid må stilles ved bruk av de skriftlige kildene. Ut fra spørsmålene om: *Når, hvor, av hvem og hvorfor er denne teksten skap?* Kan kildenes utsagnskraft eller kildeverdig bedømmes (Janson 1998:28). Det viktigste spørsmålet *hvorfor* tekstene ble skrevet, blir ofte oversett. Dette spørsmålet kan skape en bro mellom teksten og den sosiale, politiske og økonomiske virkelighet som den er skapt i (Janson 1998:30). I min avhandling har jeg brukt opplysningene om landskapet på Frei som en innfallsvinkel til teksten, og har derfor forholdt meg til spørsmålet *hvor* og i et nytt spørsmål *hvordan teksten beskriver omgivelsene*. Jeg har tatt utgangspunkt i at det er Snorre Sturlason som har skrevet *Heimskringla*, og dermed dekker det en del av spørsmålet om hvem som har skrevet teksten. Snorre Sturlason har hatt en kristen historisk bakgrunn og dette har påvirket hvordan han har beskrevet samfunnet i *Heimskringla* ved at han har uttrykt seg med en kristen tankegang og terminologi. Dette betyr ikke at han ikke har etterstrebet å gi et troverdig bilde av hedensk offerpraksis (Meulengracht Sørensen 1991:239). Men historiske tolkninger og rekonstruksjoner av fortiden blir ofte farget av samtiden historikeren leverer i, og dermed vil Snorre Sturlasons fremstilling av de norske kongene være påvirket av en kristenforestillingsverden (Meulengracht Sørensen 1991:239). Snorre Sturlason har en rik gjengivelse av slaget med mange detaljer, og hvor han kan ha fått denne detaljerte informasjonen om forløpet i slaget vites ikke med sikkerhet. Han kan ha støttet seg på lignende litterære verk som *Fagrskinna* for å beskrive slaget og hærstyrkenes bevegelser i landskapet og han kan ha fått muntlig beskrivelser fra andre som har vært på Frei.

Når det gjelder Snorre Sturlasons gjengivelse av topografien på Frei, er det mye som stemmer. Han kan enten ha vært her selv i forbindelse med at han skrev *Heimskringla* eller så kan han ha basert seg på kilder fra personer som kjente området godt. For eksempel en beskrivelse som ikke stemmer er Freiøyas geografiske plassering på Møre, hvor han oppgir Sunnmøre som beliggenheten for øya, og at han oppgir bukta mellom Freineset og Oterneset for å være Feøysund.

3.2.1.2 Reiseskildringene

I forbindelse med reiseskildringene er det usikkerhet knyttet til gjengivelser av landskapselementer og beskrivelser av omgivelsene på Frei. Gerhard Schøning kaller

Håkon for kong Hagen i sin nedtegnelse, tilsvarende gjør også Lorentz D. Klüwer i sitt situasjonskart over slaget på Rastarkalv, se figur 7.1. Klüwer har brukt Schøning som utgangspunkt for sine beskrivelser av kulturminnene og dermed videreføres den uriktige informasjon. Gustav Storm viser i sine nedtegnelser at han er lite kjent på Frei siden han forveksler Kalvsgrovbekken med Freielva. I hans kart blir derfor bekken utelatt, mens elva er inntegnet og kartet er derfor feilaktig fremstilt.

Det er også usikkerhet i forhold til hvordan sagalitteraturen blir brukt i reiseskildringene. Både Schøning og Klüwer bruker for eksempel *Håkon den godes saga* uten å være kritiske til teksten og bruker beretningene i teksten som fakta.

3.3 Stedsnavn

Stedsnavn utgjør en del av et landskap og kan være en kilde til jordbruks- og gårdsutviklingen, samt å være en kilde til det maritime kulturlandskapet. Sistnevnte gjelder stedsnavn som gir indikasjon på maritim aktivitet og bruk av landskapet. Stedsnavnene kan også gi informasjon om inndelingen av landskapet eller en gård. Stedsnavnene forteller hvordan de forskjellige delene av innmark og utmark har blitt og blir brukt, og gårdsnavnene kan indikere hvilke av gårdene som er eldst. De eldste gårdene er gjerne sentralt plassert i landskapet fordi den beste jorden ble tatt i bruk først, og dermed står de eldste gårdsnavnen i relasjon til gårdens plassering i landskapet (Haug 2009:38).

Stedsnavn kan også være navn på terrengformasjoner og beliggenhet. Jeg har valgt å skrive et eget avsnitt om stedsnavn, hvor jeg skal gjøre en generell innfallsvinkel til stedsnavnet Frei, gårdsnavnene og navn knyttet til utvalgte naturområder. For å tolke stedsnavn kreves det god kjennskap til det nordiske språket og de metodologiske problemene innen fagområdet. Uten slik kunnskap er det lett å gå i noen feller ved å tolke stedsnavnene. Jeg skal ikke gjøre analyser selv av stedsnavnene, men forholde meg til andres tolkninger og konklusjoner av stedsnavnene som ligger innenfor landskapsrommene som jeg skal analysere.

Som kilde til steds- og gårdsnavn har jeg brukt den norrøne litteraturen og *Diplomatarium Norvegicum*. Oluf Ryghs innsamlede materiale for gårdsnavn, *Norske Gaardnavne*, har jeg også brukt for å undersøke Frei-navnet og i mindre grad gamle kart tegnet av Gustav Storm og Lorentz D. Klüwer.

Videre har Hans Hyldbakks *Gaards- og ættesoge for Frei* vært relevant for å få en oversikt over gårds- og stedsnavnene som er aktuelle for landskapsrommene jeg har jobbet med.

3.4 Reiseskildringer og nedtegnelser

I dette kapitlet har jeg laget en kort presentasjon av de aktuelle personene som har skrevet reiseskildringene.

3.4.1 Gerhard Schøning

Gerhard Schøning reiste rundt i Norges land og laget nedtegnelser og beskrivelser av steder som hadde kulturminner knyttet til seg. Ved hans besøk på Freiøya skriver han i sin bok; *Reise som giennem en Deel af Norge i de Aar 1773, 1774, 1775 paa Hans Majestets Kongens Bekostning er gjort og beskrevet av Gerhard Schøning* (1910), om sine observasjoner på bakgrunnen av *Håkon den godes saga*. Han fikk stipend på 500 riksdaler fra Hans Majestet Kongen for å reise rundt i Norge for å gjøre topografiske og historiske opptegnelser av kulturminner og skrive om Norges historie (Schøning 1910:9). På Frei beskriver han hvor de forskjellige øyer og steder ligger i forhold til hverandre og eldre steds- og gårdsnavn. Kulturminnene han beskriver i landskapet er blant annet gravrøyser som har opprinnelse fra folkevandringstid og jernalder. Han gir også en beskrivelse av kirken og området på Frei. Schøning bruker i stor grad Snorres Sturlasons saga om Håkon den gode for å orientere seg i landskapet.

3.4.2 Lorentz Diderich Klüwer

Lorentz Diderik Klüwer var skipsoffiser og antikvar i begynnelsen av 1800-tallet. Han fikk støtte fra Det Kongelige Norske Vitenskabers Selskab for å reise rundt i Norge og nedtegne og beskrive kulturminner. Han har blant annet tegnet et situasjonskart over Frei med slaget på Rastarkalv. I sin bok fra 1823; *Norske mindesmærker aftegnede paa en reise igjennem en deel af det nordenfjeldske* beskriver slaget på Rastarkalv på Frei. Klüwers reiseskildringer tar utgangspunkt i Schønings reisebeskrivelse og Snorres Sturlasons kongesagaer som brukes for å kartlegge hvordan slaget på Rastarkalv har forløpt. Han har tegnet et situasjonskart over slaget, som i tillegg gir en oversikt over gravrøysernes plassering. Han gir også en beskrivelse av bautasteinene i området og tar for seg stedsnavnet Rastarkalv og en gård som skal ha tilhørt Egil Ullserk. I tillegg til selve beskrivelsen av stedet og slaget, gir han en oppramsing av det arkeologiske materialet som ble funnet ved utgravning av en av gravrøyserne i siste halvdel av 1700-tallet.

3.4.3 Bendix Edvard Bendixen

Bendix Edv. Bendixen var arkeolog og historiker, ansatt som adjunkt i Kristiansund i 1864. Han reiste rundt i Nordmøre og Romsdal og gjorde forhistoriske undersøkelser og utgravninger i perioden 1870 – 1872. Han viderequalifiserte seg innen arkeologi ved å dra på studiereiser til forskjellige nordiske museer i 1872. Hans registreringsarbeid i forbindelse med de antikvariske reisene på Vestlandet er publisert i *Fortidsforeningens årsberetninger* (<http://nbl.snl.no>, 2014). Han har gjort observasjoner av kulturminner på Frei og prøvd å finne de som Schøning og Klüwer har registrert. I senere tid har han også tatt utgangspunkt i Gustav Storms observasjoner på Frei, og presten Hans Grøn Bulls observasjoner og funn ved utgravning av gravrøys. Han finner de fleste av kulturminnene som står i reiseskildringen til Schøning og er enig i Storms analyse av landskapet og kulturminnene i forhold den norrøne sagalitteraturen. Bendixen observerer også mange av kulturminnene som Klüwer nevner i sin reiseskildring, bortsett fra de små røysene ved Freineset som er ryddet bort (Bendixen 1879:94). Bendixen observerte flere kulturminner her enn Schøning og Klüwer. Han har beskrevet flere funn fra yngre jernalder og gir beskrivelser av gravminner som ikke har vært oppdaget før ham.

3.4.4 Gustav Storm

Gustav Storm var professor i historie og han var ledende i forskning innenfor sagahistorie og sagalitteratur. Han jobbet mye med tekstkritiske og litterær-historiske undersøkelser og har blant annet skrevet doktoravhandlingen og boken *Snorre Sturlassøns historieskriving*. Han har oversatt *Heimskringla* til norsk og som var grunnlaget i den folkelige utgaven av verket. Storm spilte en stor rolle i debatten om problemstillinger knyttet til vikingtiden, og han hadde en sentral plass i universitetsundervisningen og i det historiske forskningsarbeidet (<http://nbl.snl.no> 2014). Gustav Storm har gitt ut *Monumenta historica Norvegiae* i 1880 og *Historisk-topografiske Skrifter om Norge og norske Landsdele, forfattede i Norge i det 16de Aarhundre* i 1895 (<http://snl.no> , 2014). I forbindelse med sine historisk-geografiske studier har han vært på Frei og gjort observasjoner av kulturminnene med utgangspunkt i beretningene fra *Fagrskinna* og *Heimskringla* i 1876 (Bendixen 1897:96). Hans observasjoner er derfor svært relevante for mine analyser av gravrøysene og landskapet på Frei.

4. LANDSKAPSANALYSE

Landskapsanalysen kan være en hjelp til å forstå fortidige landskap selv om det er bare deler av dette som er bevart i dag. Det har skjedd mange endringer i landskapet siden jernalder og middelalder, men det er likevel bevart spor som kan hjelpe oss til å forstå det fortidige landskapet. For eksempel er landskapets store naturelementer som fjell, fortsatt de samme. Landskapsanalysen er ment å belyse forholdet mellom kulturminnene og hvordan de forholder seg til bestemte struktureringselementer. Analysen gjøres med utgangspunkt i gravrøysene og andre spor etter menneskelig i aktivitet fra fortiden. I min oppgave skal jeg gjøre en analyse på både over- og underordnet nivå. Dette vil utgjøre to nivåer i ulik skala og detaljeringsgrad.

Landskapsanalysen er todelt. Den første delen har til hensikt å se nærmere på hvilke struktureringselementer som finnes innenfor et overordnet landskapsrom, Freineset. Det overordnede rommet har jeg delt inn i 6 underordnede rom etter naturlige avgrensninger i terrenget. I den andre delen av analysen er hensikten å analysere de enkelte kulturminnene basert på henvendelsesretning og plassering i to utvalgte underordnede landskapsrom.

Jeg har valgt å analysere to av de underordnede rommene i mer detalj som jeg har kalt landskapsrom 1 og 2. De ligger begge innenfor det samme overordnede landskapsrommet, Freineset. Disse to områdene er valgt fordi det er her det er størst forekomsten av kulturminner innenfor det overordnede landskapsrommet. For å gjennomføre analysen har jeg både vært ute i felt og gjort observasjoner, og gjort analyser ut fra økonomisk kartblad i målestokk 1:12500. Utfyllende opplysninger om kulturminnene har jeg hentet fra Askeladden kulturminnedatabase.

Analysen begynner med en kort gjennomgang av de forskjellige struktureringselementene som finnes i det overordnede rommet. Deretter analyseres landskapet i det underordnede rommet, landskapsrom 1 som favner Freistranda og Flatsetøya, og rom 2; Frei kirke og Freineset. En analyse av to gravrøysen som ligger på hver sin holme utenfor landskapsrommene er også tatt med i analysen, da disse er sentrale for hvordan kulturminnene i landskapet kan oppfattes som helhet. I teksten er det kart med innregnede kulturminner for å gjøre det lettere å forstå deres henvendelsesretning og plasseringen i terrenget.

4.1 Overordnet landskapsrom Freineset

Det overordnede landskapsrommet danner ett stort rom og er avgrenset av de store linjene i landskapet. Jeg har tegnet inn det overordnede landskapsrommet på kart over Freineset som omfatter området rundt Frei kirke, se figur 4.1. Rommet omfatter Flatsetsundet og buktene ved Freineset og Oterneset, og sammen med den store, slakt skrånende flaten/terrassen som strekker seg fra Frei kirke og nordover mot Jonsokhaugene, danner dette et stort landskapsrom. Avgrensningen av rommet har jeg definert der hvor terrenget begynner å stige i landskapet i nord, se den røde markeringen. Det vil si ved foten av Freikollen i nordvest og de høyeste åsene, Hysåsen og Orsetra i nordøst. Videre avgrenser rommet seg mot de høyeste punktene på Flatsetøya, Jåholmen og til siktgrensa ut mot fjorden i sør. Denne avgrensningen er gjort med utgangspunkt i økonomiske kartblad over Freiøya, hvor jeg har delt inn rommet etter naturlige grenser i terrenget, og med observasjon i terrenget fra Freihaugen og Frei kirke.

Jeg har også sett på hvor de forskjellige struktureringselementene ligger i det overordnede landskapsrommet og finner følgende:

Kanter/grenselinjer: Freikollen og Midtfjellet og Hysåsen som ligger øst for Freikollen, danner en naturlige avgrensninger i landskapet fra sørvest til nord og øst. Disse høye terrengformasjonene danner sammen kantene/grensene til det store flate området, som er en del av det overordnede rommet.

Bevegelseslinjer/passasjer: Ved vannet mellom Midtfjellet og Freikollen er det i dag ferdselsvei fra sør til nord. Denne passasjen er den raskeste veien for å komme seg fra sør til nord på øya. Andre bevegelseslinjer for å komme seg rundt på Freiøya er fjorden og som lenge var den viktigste ferdselsveien.

Landemerker: Freikollen er et tydelig landemerke sett fra sjøen. Freikollens rygg ligger i nord og dens bratteste side i sør. Kollens høyeste punkt er 629 meter over havet og er det høyeste fjellet i kommunen. Siden brattsiden ligger i sør, er derfor det høyeste punktet best synlig fra fjorden og fra landsiden på andre siden av fjorden. Freihaugen er et landemerke for ferdsel langs fjorden, da denne stikker seg ut i forhold til det slake terrenget som ligger rundt.

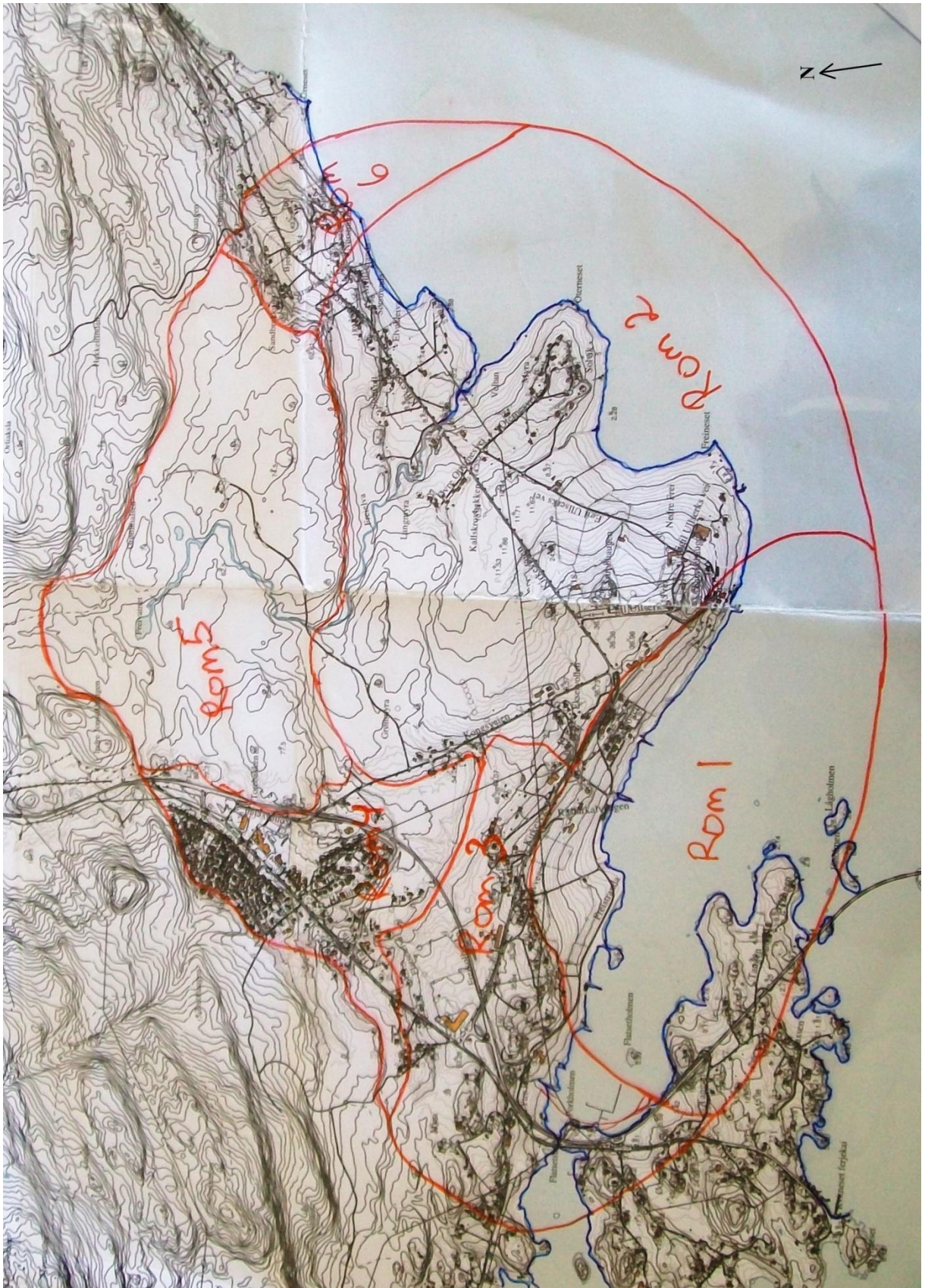
Knutepunkt: Kirken ligger i nærheten av et veikryss hvor veier fra øst, nord og vest møtes, og stedet er derfor et knutepunkt. Freifjorden nedenfor Freihaugen og Freineset danner også et knutepunkt siden Kvernesfjorden, Tingvollfjorden og Freifjorden møtes her.

Figur 4.1 Det overordnede landskapsrommet på Freineset. Illustrasjon: Siw Helen M. Grønland

4.2 Landskapsrom 1 og 2

For de underordnede landskapsrommene gjøres analysen på et mer detaljert nivå enn for det overordnede landskapsrommet. Her er det fokus på de mindre dominerende formene i landskapet som gjelder, og analysen gjøres fra bakkenivå og er mer fininnstilt. Figur 4.2 viser hvordan det overordnede rommet deles inn i 6 mindre rom. Min analyse er konsentrert til områdene rundt Freistranda og Frei kirke, og det er derfor rom 1 og 2 som er relevante å foreta en arkeologisk analyse av.

Figur 4.2 inndeling av overordnet rom i de underordnede rommene i landskapet. Illustrasjon: Siw Helen M. Grønland

Landskapsrom 1: Freistranda

Landskapsrommet har sin avgrensning i skråningens øvre kant som følger Freistranda fra øst til nordvest. I sørvest er rommet avgrenset av de to holmene nærmest Flatsetøya og langs sørsiden av Tangen og over åskammene i vestlig retning. Flatsetsundet danner gulvet i rommet.

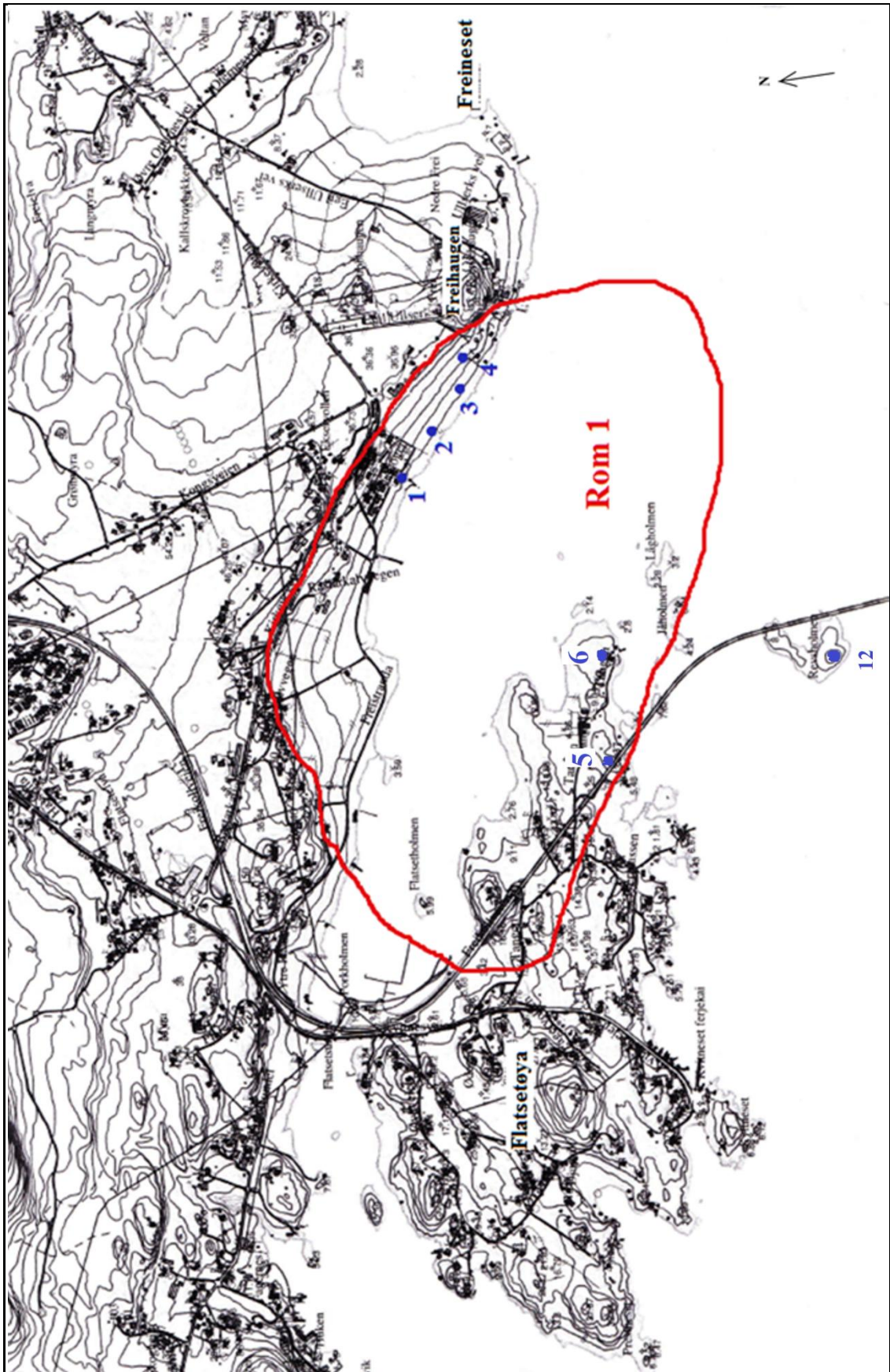
Landskapsrom 2: Frei kirkested

Dette landskapsrommet er det største av de underordnede rommene. Rommet er avgrenset fra Freihaugen og landskapsrom 1 i sørvest. Det består av en stor flate som strekker seg fra Freihaugen mot øst, nord og vest til det blir avgrenset av kantlinjer som stigninger og senkninger i terrenget. Landskapsrommet ligger sørsørøst for rom 4, og danner delvis en fortsettelse av flaten i rom 4. Sett fra sjøen vil området oppfattes som flere mindre rom etter hverandre. Det vil si at de tre buktene i landskapsrommet danner egne, mindre rom.

Avgrensningen av rommene er foretatt på bakgrunn av observasjoner i terrenget og ved hjelp terrengformasjonen i økonomisk kartblad. I landskapsrom 1 er avgrensningen gjort med utgangspunkt i natursteinen ved kirken, mens ståsted for avgrensningen i rom 2 er gjort fra Freihaugen og kirkens østside

4.2.1 Landskapsrom 1: Freistranda

Flatsetsundet utgjør største delen av dette landskapsrommet og Freistranda ligger nord til nordøst for sundet. Flatsetøya har sin nordlige, og nordøstlige del av øya i rommet. De nordlige delene av øya utgjør det sørlige området i landskapsrommet. På Freistranda består rommet av skrånende terreng med en liten flate ved strandas bukt. Flatsetøya er forholdsvis avflatet med noen høye punkter midt på øya. Det ligger fem røyser langs Freistranda, hvorav en av røysene er registrert som en mulig gravrøys. De fire andre kan være rydningsrøyser fra førreformatorisk tid. Fundament til bautastein er også registrert her. På Flatsetøya er det registrert fire gravrøyser i landskapsrommet som er datert til bronse-/jernalder.

Figur 4.3 kartutsnitt av landskapsrom 1 med innregnede røyser og bauta. Illustrasjon: Siw Helen M. Grønland

4.2.1.1 Gravrøysene

Nedenfor har jeg laget en presentasjon av røysene som er registrert ved Freistranda, med blant annet størrelse og plassering i terrenget. Gravrøysenes plassering over fjorden er satt opp etter høydekoter i Askeladden og på bakgrunnen av befarings i området. Høyden over havet vil derfor være omtrentlig og er satt med utgangspunkt i røysenes ytre grense. Etter presentasjonen kommer en analyse av hver enkelt røys med hensyn på henvendelsesretning, relasjoner og sammenhenger. Hensikten med dette er å vurdere plasseringen av gravminnene i det underordnede rommet. Analyse av plasseringen av røysene kan gi en indikasjon på hvorfor de har fått den beliggenheten de har i landskapet.

Felles for alle røysene på Freistranda er at de har sin henvendelsesretning mot Flatsetsundet i sør og danner et eget landskapsrom inne i sundet. Alle røysene er direkte tilgjengelige, det vil si at det er mulig å komme til dem både fra sjøen og fra land. Plasseringen av røysene er inkluderende siden det er plass til flere tilsvarende røyser ved siden av de eksisterende.

Området for røysene er kalt for lokalitet og har nummerering fra 1 til 12 i tillegg til id-nummeret fra Askeladdens kulturminnedatabase. Bautasteinen er merket med bokstav A i kartet over Frei.

Figur 4.4 Landskapsrom 1 Freistranda sett fra sørvest med markeringer av lokalitetene. Foto: Siw Helen M. Grønland

Lokalitet 1 (ID 73507)

Røysa ligger lavt plassert i terrenget, ca. 5,5 meter over havet og er registrert som en mulig gravrøys. Dateringen er satt til førreformatorisk tid. Den ligger i sørvestlig helling 10 m nord for flomålet og er tydelig i terrenget. Røysas langsider er orientert mot øst - vest. Noe uklar form, men har klar markering av kantene. Den har en bratt og høy sørside, mens nordsiden går i ett med plenen. Røysa er overvokst av lyng og løvkraut, og den består av store, avrundede steiner. Størrelsen på røysa er 10 m lang, 9 m bred og 1,2 m høy (Askeladden 2014).

Henvendelse: Røysa har en kort henvendelsesavstand og forholder seg til bare til det underordnede landskapsrommet. Den har dermed en innadvendt plassering.

Henvendelsesretninger er mot sør og sørvest. Det er begrenset innsyn til gravrøysa, siden røysa ligger skjernet for Freifjorden. Det er innsyn fra Flatsetsundet, Flatsetøya og fra bukta i vestlig ende av Freistranda. Det er godt utsyn mot Flatsetøya, sundet og holmene i sør.

Relasjoner: Siden røysa ligger ved stranda, har den en tilknytning til strandlinjen og til Flatsetsundet.

Sammenhenger: Det er ingen visuelle sammenhenger med de andre røysene. Røysa har direkte siktlinje til gravrøys på Revsholmen (lokalitet 12) og til lokalitet 6 på Flatsetøya.

Figur 4.5 Gravrøysa på lokalitet 1 tatt mot NNØ. Foto: Siw Helen M. Grønland

Lokalitet 2 (ID 67049)

Lokaliteten består av to rektangulære røysar som ligger ca. 3 meter over havet. Røysene ligger i ytterkanten av jordet i sør og er overbevokst av løvtrær og gress. Steinene er en blanding av store kantete steiner og mindre, avrundete steiner. Begge røysene er datert til førreformatorisk tid.

Røys 1: ligger 10 m nord fra sjøkanten i sørvestlig helling og er ca. 12 x 12 m i lengde og bredde, høyde ca. 0,8 m. Den har hovedsakelig en flat profil med en noe bratt sørside og den har en klar og lett synlig markering i terrenget. Røysa har ujevne sider som særlig flyter ut i sørvest (Askeladden 2014).

Røys 2: ligger 15 m sørøst for røys 1 og har en jevnere form. Den er 9 x 9 m i lengde og bredde, høyde ca. 0,8 m (Askeladden 2014).

Henvendelse: Røysene har en delvis innadvendt beliggenhet, hvor det meste av utsynet forholder seg til sundet. De har godt utsyn over Flatssetsundet og utsyn mot deler av Freifjorden i sør og sørsørøst. Dette gjør at det er delvis begrenset innsyn, hvor innsynet kommer bare fra Freifjorden i sør og sørsørøst. Henvendelsesretningen er mot sørsørøst og til sørvest. Plasseringen av røysene er inkluderende og de er direkte tilgjengelige fra sjøen.

Relasjoner: De to røysene har en tilknytning til sjøen og strandlinja siden de ligger langs med stranda.

Sammenhenger: Røysene har en visuell sammenheng med hverandre. Og de har en visuell sammenheng med de andre røysene på lokalitet 3 og 4 og natursteinen på terrassekanten, da disse kan ses fra lokalitet 2. Fra røysene er det direkte siktlinje til lokalitet 6 på Flatsetøya og lokalitet 12 på Revsholmen.

Figur 4.6 En av røysene på lokalitet 2. Foto: Siw Helen M. Grønland

Lokalitet 3 (ID 7390 – 1)

Lokaliteten består av en oval røysformasjon og ligger ca. 4 meter over havet. Dateringen er satt til førreformatorisk tid. Den er delt i to av en sti som går gjennom røysa i øst-sørøstlig retning. Røysa har en nordvest-sørvest orientering og den nord-nordvestlige delen av røysa er ca. 15 m lang, 8 – 10 m bred og ca. 1m høy. I den sørsørøstlige delen er røysa ca. 7 m lang, 4 – 5 m bred og 0,8 m høy. Røysa er godt markert på alle kanter, men er lite synlig på grunn av tett vegetasjon og trær (Askeladden 2014).

Henvendelse: Røysa har utadventt beliggenhet med godt utsyn over Freifjorden i sør og sørøst og utover Flatsetsundet i vest. Henvendelsesretningen blir mot sørøst til sørvest. Det er innsyn fra fjorden i sør og sørøst og fra sundet i sørvest. Plasseringen er inkluderende og er direkte tilgjengelig.

Relasjoner: Denne røysa har også sin tilknytning til sjøen og strandlinja.

Sammenhenger: Det er visuelle sammenhenger med lokalitet 2, 4 og natursteinen sett fra denne lokaliteten. Det er direkte siktlinje herfra til lokalitet 6 og lokalitet 12 på Revsholmen.

Lokalitet 4 (ID 7391)

Røysa har en rund form og er registrert som en rydningsrøys med uviss datering. Den ligger ca. 13 meter over havet og er den røysa som ligger høyest av røysene på Freistranda. Røysa har større overblikk over Freifjorden enn røysene i lokalitet 1 – 3. Røysa kan være tilført åkerstein fra nyere tid (Askeladden 2014). Den er godt synlig i terrenget og har en klar markering og form. Trær i tett klynge vokser over den. Røysas størrelser er 8 – 10 m i diameter og ca. 1 m høy. Røysa er beskrevet som et mulig fornminne i Askeladden kulturminnedatabase. Siden røysa har en tydelig rund form i likhet med gravrøysene i lokalitet 8, 9 og 10 som er datert til bronse-/jernalder, antar jeg at denne røysa også opprinnelig er et gravminne.

Henvendelse: Røysa har en offentlig beliggenhet siden den er godt synlig i det underordnede rommet. Den har en utadventt plassering med godt utsyn over Freifjorden fra sørsørøst til sørvest. Utsynet over fjorden er oversiktlig og det er spesielt god sikt innover Kvernesfjorden som ligger midt imot røysa. Den henvender seg også til Flatsetsundet i vest. Den er direkte tilgjengelig og har en inkluderende plassering.

Relasjoner: Røysa har en tilknytning til fjorden og høyden den ligger i.

Sammenhenger: Røysa har visuelle sammenhenger med lokalitet 2, 3 og natursteinen. Det er mulig å se mellom røysene i lokalitet 2 og 3. Tilsvarende lokalitet 1, 2, 3 og 7 har også denne røysa direkte siktlinje til lokalitet 6 og 12.

4.2.1.2 Bautaene

Bautasteiene på Freihaugen er satt opp i 1974, og den midterste steinen er den originale som skal ha stått nede ved stranden ved Egil Ullserks grav. Siden den originale steinen er flyttet fra sitt opprinnelige sted og de to andre bautaene har kommet til senere vil det ikke være reelt å gjøre en visuell analyse av disse. Jeg har derfor valgt å analysere den bautaen som antas å ha stått på originalt sted ved Freistranda.

Lokalitet A (ID 46393)

I samme landskapsrom som røysene, har det også stått en bautastein i bukta i vest som danner et anløpssted ved Freistranda. Bukta er sør-sørøst vendt.

Bautaen er en flat stein som smalner mot toppen med flatsidene vendt nord – sør. Toppen av steinen viser tydelige tegn til å være brukket og skal i følge lokalhistoriker Kristian

Williamsen ligge i nærheten av bautaen. Ved registreringene kunne ikke fagperson finne denne. Steinens mål er 1,3 m høy, 0,8 m i maksimal bredde og 0,2 m tykk. Det er en mulighet for at steinen ikke står på opprinnelig sted. Klüwer omtaler denne steinen i 1817 som en av de steinene som i følge Snorre Sturlason sto på gravhaugene.

Henvendelse: Bautaen ligger vest for lokalitet 1 og har sin henvendelsesretning mot øst-sørøst med godt utsyn over Freifjorden. Det er innsyn fra sørøst og plasseringen av bautaen er direkte tilgjengelig fra sjøen. Utsynet er begrenset i sør, da Flatsetøya ligger i denne retningen. Mot sørøst er det godt utsyn over sundet og mot Freifjorden. Kirken er godt synlig fra bautaen da den har direkte siktlinje i til den.

Relasjoner: Bautaen har sin tilknytning til strandlinja og sundet.

Sammenhenger: Det er mulig å se lokalitetene langs Freistranda og lokalitet 7 fra dette stedet, og bautaen kan dermed ha hatt en visuell sammenheng med disse lokalitetene. Området for bautaen ligger utenfor lokalitetene langs stranda, for seg selv.

4.2.1.3 Flatsetøya

På Flatsetøya er det registrert flere gravrøyser. Øya ligger rett over sundet for Freistranda i sørvestlig retning, og hører til under landskapsrom 1.

Lokalitet 5 (ID 46390)

Lokaliteten består av en rundrøys datert til bronse- eller jernalder og ligger ca. 13 meter over havet. Røysa ligger direkte på berg og har avrundet profil. Kantene har en noe uklar markering i sørlig del. I midtpartiet er det en forsenkning på ca. 2 x 1 m i retning sørsørøst – nordnordvest. Røysa måler 9 m i diameter og er 1 – 1,2 m høy (Askeladden 2014).

Henvendelse: Røysa ligger ca. 13 meter over fjorden og har en utadvendt plassering. Den henvender seg lengre utover fjorden enn grensen til landskapsrom 1. Det er godt og oversiktig utsyn over fjorden fra øst til sørvest. Den har en offentlig plassering og er indirekte tilgjenglig siden det ikke er adgang til gravminnet direkte fra sjøen. Gravrøysen er eksponert mot Freifjorden. Selv om røysa er liten av størrelse gjør plasseringen av den direkte på berget at den stikker seg ut i forhold til bergets formasjon.

Med en slik plassering behøver ikke røysa å være stor for å virke markant og synlige fra seilingsleden.

Relasjoner: Gravrøysen har sin tilknytning til sjøen mellom holmene og Freifjorden i sør.

Sammenhenger: Det er vanskelig å avgjøre om gravrøysa har visuell sammenheng med de andre røysene, da det ikke var mulig å vurdere på grunn av tett vegetasjon. Basert på terrengets formasjoner og avstand, antar jeg at det er mulig å se lokalitet 6 og 12 her fra.

Lokalitet 6 (ID 60288)

Røysene ligger ca. 5 – 8 meter over havet, ytterst på øyas tupp, Tangen, i den østlige enden. Lokaliteten består av tre rundrøysar med datering satt til bronse-/jernalder. Det var ikke mulig å finne alle røysene, da området var overgrodd av lyngvegetasjon og krattskog. Det vanskelige terrenget gjorde derfor mulighetene for å vurdere gravrøysene problematisk. Jeg fant en av gravrøysene og antar at det er røys 2 som er beskrevet under. Selv om jeg ikke fant alle røysene er det fortsatt mulig å vurdere betydningen av plasseringen deres basert på kartfesting og beskrivelser i Askeladden. Alle beskrivelsene nedenfor er hentet fra Askeladden.

Gravrøys 60288 – **1** ligger på en liten knatt som heller ned mot sjøen i nordøstlig retning. Midtpartiet og nordlig del av røysa er intakt. Sørsiden har en tydelig avgrensning i forhold til terrenget, men det er bare bunnlaget som er igjen. Resten av røysa er ujevn i formen. Mål: 7 m i diameter og 0,6 m høy.

Gravrøys 60288 – **2** ligger 20 m sør for røys 1 på en knatt som er noe mindre og lavere inntil rabb. Den er klart markert, men midten av gravrøysa er utgravd i en sjakt som går tvers gjennom haugen fra nordøst til sørvest. Steinene i midten er større blokker og heller, mye av dette er kastet på utsiden av røysa i sørlig del. Gravrøysa måler 8 m i diameter og er 1,4 m høy.

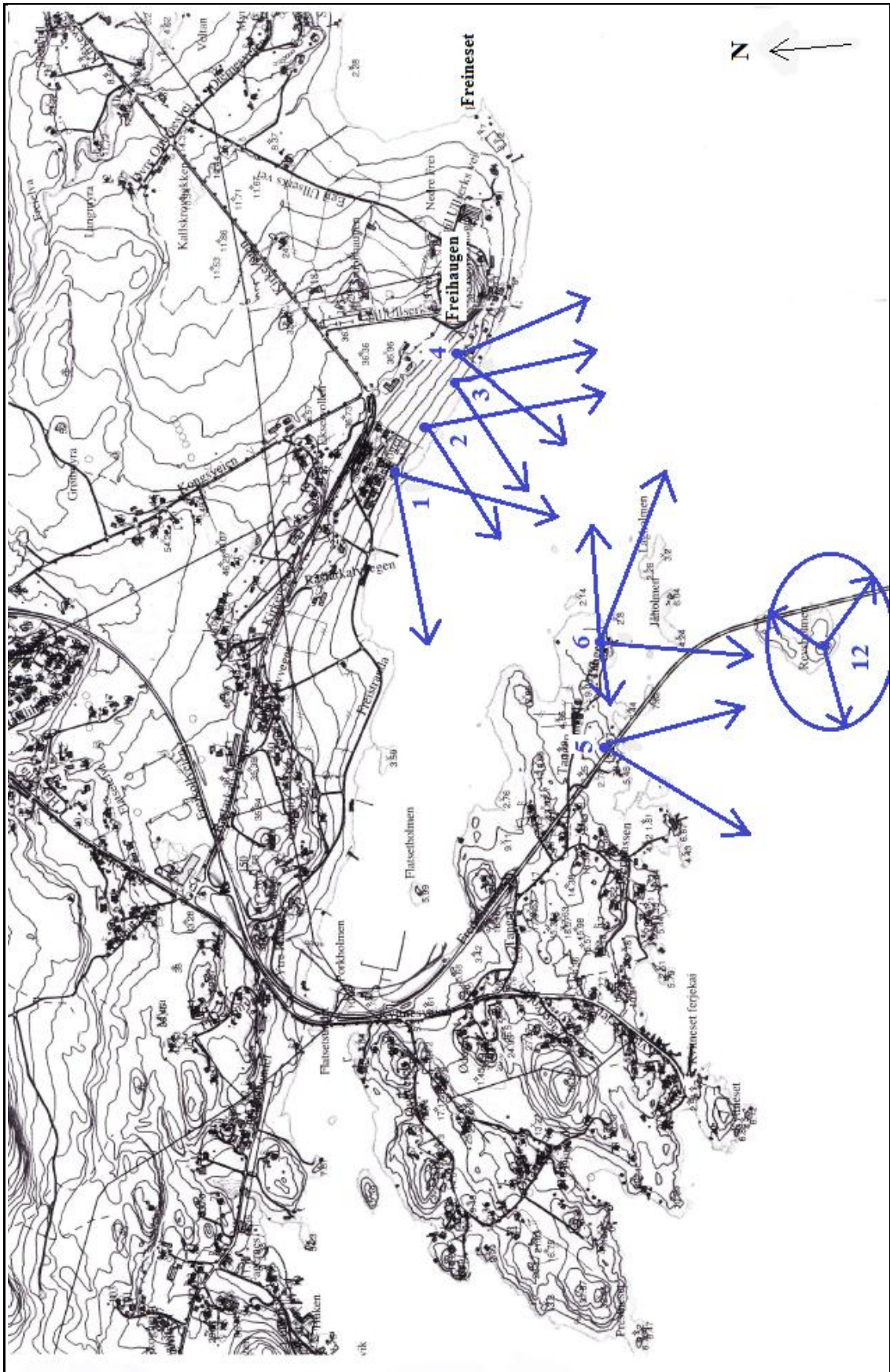
Gravrøys 60288 – **3** ligger nord for de to andre røysene i en forsenkning på en liten rund knatt. Den er tydeligst markert i nord, mens resten er sterkt nedgrodd. Selve gravrøysa er lett synlig i terrenget. Den har en bratt utforming med avrundet sideprofil. Midtpartiet er

avflatet med 2 groper, hvor den største er på nordsiden og måler 2 m i diameter og har en dybde på 0,4 m. Gravrøysa måler 10 m i diameter og er 1,2 m høy.

Henvendelse: Jeg antar at gravrøys 3 har en innadvendt plassering på bakgrunnen av beliggenheten nord for de to andre gravrøysene. Den forholder seg til et lite landskapsrom innad i rom 1. Røys 1 og 2 henvender seg til Flatsetsundet i nord og Freifjorden i øst. Røys 3 henvender seg bare inn mot sundet og har derfor en privat plassering. Røys 1 og 2 danner sitt eget landskapsrom i bukta mellom holmene. Det er godt og oversiktlig utsyn mot seilingsleden i øst og sør. Plasseringen av gravrøysene på berg gjør at de ville ha stukket seg ut i forhold til bergets formasjon, om de ikke hadde vært overbevokst. Dermed kan røysene ha vært godt synlige fra fjorden.

Relasjoner: Røysene forholder seg hovedsakelig til landskapsrommet i bukta mellom holmene og Flatsetsundet.

Sammenhenger: Gravrøysene hører dateringsmessig sammen med gravrøysene i lokalitet 5, 8, 9, 10, 11 og 12 siden de er datert til bronse-/jernalder. Det er mulig å se lokalitet 8 og 9 fra gravrøys 2.

Figur 4.7 Røysenes henvendelse i landskapsrom 1 med lokalitet 12 som ligger utenfor landskapsrommet.
 Illustrasjon: Siw Helen M. Grønland

4.2.2 Landskapsrom 2: Frei kirkested

Ved Freineset er det registrert et røysfelt med flere gravrøyser som ligger sør for neset og noen gravrøyser like ovenfor neset. Gravrøysene har sin henvendelsesretning mot sør og sørøst. Lokalitet 7 er en *gravhaug* og ligger for seg selv oppe på landskapsrommets flate og henvender seg i østlig til vestlig retning.

Landskapsrommet deres ligger i Freifjorden, da disse røysene har best synlighet fra sjøen og er klart eksponert og henvendt mot sjøen.

Figur 4.8 kartutsnitt av landskapsrom 2 med markering av røysene. Illustrasjon: Siw Helen M. Grønland

4.2.2.1 Gravrøysene

Lokalitet 7 (ID 122911)

Gravhaugen ligger ved terrassekant på Ekservollen, ca. 34 meter over fjorden og er registrert som en gravhaug datert til bronse-/jernalder. Terrassekanten er vest – østorientert og strekker seg fra jordet vest for kirken og vestover frem mot Ytre Flatset. Ytterst på terrassekanten går det en vei som er i bruk i dag. Fra toppen av terrassekanten skrån timerenget ned mot Freistranda i sør. På Ekservollen ligger gården Knutzonlunden (Birkelund) som er en del av gården Øvre Frei. Øst for Ekservollen er det jorder og gården Øvre Frei ligger her. Vest og nord for gravhaugen er det småkupert terreng med lyngvegetasjon og furutrær. I nord er det også anlagt bilvei som er i bruk.

Gravhaugen ligger inne på området til Knutzonlunden. Haugen er 1,2 m høy med flat topp. Den måler 8 – 10 m i diameter. Høyden over havet er ca. 34 meter og dette gravminnet er det som ligger høyest plassert av alle i både landskapsrom 1 og 2.

Henvendelse: Haugen har en utadvendt plassering, siden den henvender seg til både underordnet rom 1 og 2. På grunn av beliggenheten har gravhaugen en offentlig beliggenhet og godt og oversiktig utsyn over Freifjorden, Flatsetsundet i rom 1 og over flaten sørøst og øst i rom 2. Det er også godt utsyn innover Kvernesfjorden i sørsørvest. Den har et oversiktsskue over fjorden og Flatsetøya. Gravhaugen har et overordnet overblikk over fjorden i forhold til de andre røysene i landskapsrom 1. Den har direkte siktlinje mot Frei kirke og godt utsyn over flaten som ligger mellom kirken og haugen mot øst. Det er begrenset utsyn mot vest og nordvest, siden en haug på Ekservollen ligger i denne retningen. Innsynet til gravhaugen er godt fra rom 1.

Relasjoner: Gravhaugen har en tilknytning til gårdsområdet som den ligger i og til Freifjorden. Haugens plassering ligger i ytterkanten av rommet mot vest. Gravhaugen skiller seg ut i forhold til de andre røysene siden den er plassert for seg selv og ligger høyere i terrenget enn de andre røysene. Den har også en forbindelse med veiknutepunktet hvor tre veier møtes sørøst for haugen og vei som går like forbi haugen i nord. Andre struktureringselementer den har relasjoner til er Ekservollen som danner en grenselinje i landskapet.

Sammenhenger: Gravhaugen har visuelle sammenhenger med gården, Knutzonlunden, og veien som den ligger ved. Den har også visuell sammenheng med natursteinen og kirken. Når det gjelder datering kan den ses i sammenheng med de andre gravminnene i lokalitetene 5, 6, 8, 9, 10 (jernalder), 11 og 12 som er datert til bronse-/jernalder. Det er direkte siktlinje til lokalitet 12 fra gravhaugen og man kan se lokalitet 6 her fra. Gravhaugens høye plassering i terrenget kan tyde på at den er fra bronsealder.

Figur 4.9 Gravhaugen på lokalitet 7. Foto: Siw Helen M. Grønland

Lokalitet 8 (ID 17101)

Denne lokalitet består av fire gravrøyser, hvorav tre er datert til bronse-/jernalder og en har daterings satt til førreformatorisk tid. Røysene ligger spredt fra hverandre, bortsett fra to av dem som ligger like ved hverandre.

Gravrøys ID 17101 – **1** Denne gravrøysa er en lav og avflatet med slak side, men godt markert i terrenget. I midten av røysa er det en grop som er 1 meter dyp. Gravrøysens mål er 17 m i diameter og 1,5 m høy og er datert til bronse-/jernalder. Høyde over havet er ca. 4 meter.

Gravrøys 17101 – 2 er en rundrøys som består av runde kampesteiner og er datert til bronse-/jernalder. Røysa har en avrundet og lav profil med en grop som er 0,5 m i diameter i østre kant. I vestre kant går et steingjerde som er nordnordvest – sørsørvest orientert. Vestsiden av røysa er fjernet på grunn av dyrking. Gravrøysen måler 15 m i diameter og er 1,5 m høy. Høyde over havet er ca. 6 – 7 meter.

Røys 17101 – 3 er en skipsformet gravrøys med datering satt til førreformatorisk tid. Den er vestøstorientert og består av runde kampesteiner, profilen er avflatet. Gravrøysen er noe utydlig i terrenget, men klart markert. I midten er den gravd ut til bunnen og det ovale hullet er 9 m langt og 3 m bredt. Røysens mål er 14 m lang, 7 m bred og 0,5 m høy. Høyde over havet ca. 3 meter. Denne røysa ligger ca. 3 – 4 meter nedenfor gravrøys 2.

Røys 17101 – 4 er en rundrøys datert til bronse-/jernalder og ligger på terrassekanten ca. 20 meter nord fra sjøen. Den er klart markert, men ikke synlig i terrenget. Midtpartiet er utgravd til bunnen i et rundt krater på 9 m i diameter. Røysa måler 22 m i diameter og er 1,5 m høy. Høyde over havet 3 – 4 meter.

Henvendelse: Røysene har en utadvendt plassering og har et godt utsyn over Freifjorden. Det er også godt utsyn fra gravrøysene fra sørlig til østlig retning av fjorden. Ingen eksponering fra nord siden det er en bratt skråning fra Freihaugen og ned til strandlinja. Lokaliteten danner sitt eget landskapsrom i det underordnede rommet og henvender seg mot Freifjorden fra sørsørøst til sørvest. Røys 2 ligger høyest av alle røysene i lokalitet 8 og den har noe monumental, ruvende virkning. Denne røysa har et større overblikk og oversiktsskue over fjorden enn de andre røysene i lokaliteten, siden de andre røysene ligger nærmere vannflaten.

Relasjoner: 3 av røysene er datert til bronse-/jernalder og har en samtidig funksjon dateringsmessig. Gravrøysene har en tilknytning til hverandre og til strandlinja og seilingsleden.

Sammenhenger: Siden de tre røysene er datert til bronse-/jernalder har de en sammenheng med hverandre, de danner et samspill med hverandre. De har visuelle sammenhenger med hverandre og danner sitt eget landskapsrom selv om de ligger spredt. Røysene danner også en dateringsmessig sammenheng med røysene i lokalitetene 5, 6, 9, 10, 11 og 12 som også er fra bronse-/jernalder. Fra røysene er det direkte siktlinje til lokalitet 12 som ligger på Revsholmen. Det er også mulig å se lokalitet 5 og 6 herfra. På grunn av gravrøysene lave plassering i terrenget, like ved strandlinja, antar jeg at de er fra jernalderen.

Lokalitet 9 (ID 46693)

Gravrøysa er en rundrøys og ligger ca. 1,5 – 2 meter over havet. Den er klart markert i terrenget, lett synlig. Denne er også utgravd ned til bunnen i midten, 7 m i diameter. Røysa måler 18 m i diameter og er 1,5 – 1,7 m høy, og er datert til bronse-/jernalder. Avstanden fra røysas ytterkant til flomålet er ca. 5 meter.

Henvendelse: Røysa har en utadvendt plassering med godt utsyn over Freifjorden i sørøst og sørsørvest. Tydelig henvendelsesretning mot fjorden. Lite eksponering fra nord siden gravrøysa ligger i en skråning som heller mot sørøst. Gravrøysa er eksponert mot Freifjorden. Det er lett adkomst til røysa fra sjøen. Røysa ligger i sitt eget landskapsrom. Størrelsen på røysa gjør at den virker monumental og beliggenheten gir assosiasjonen av å være på vannflaten.

Relasjoner: Gravrøysa har tilknytning til strandlinja og Freifjorden siden den ligger ved stranda.

Sammenhenger: Det er ingen visuelle sammenhenger med de andre røysene. Denne gravrøysa stammer fra samme tidsperiode som røysene i røysfelt 5, 6, 7, 8, 11 og 12 og har derfor en dateringsmessig sammenheng med disse.

Figur 4.10 Gravrøysa på lokalitet 9. Foto: Siw Helen M. Grønland

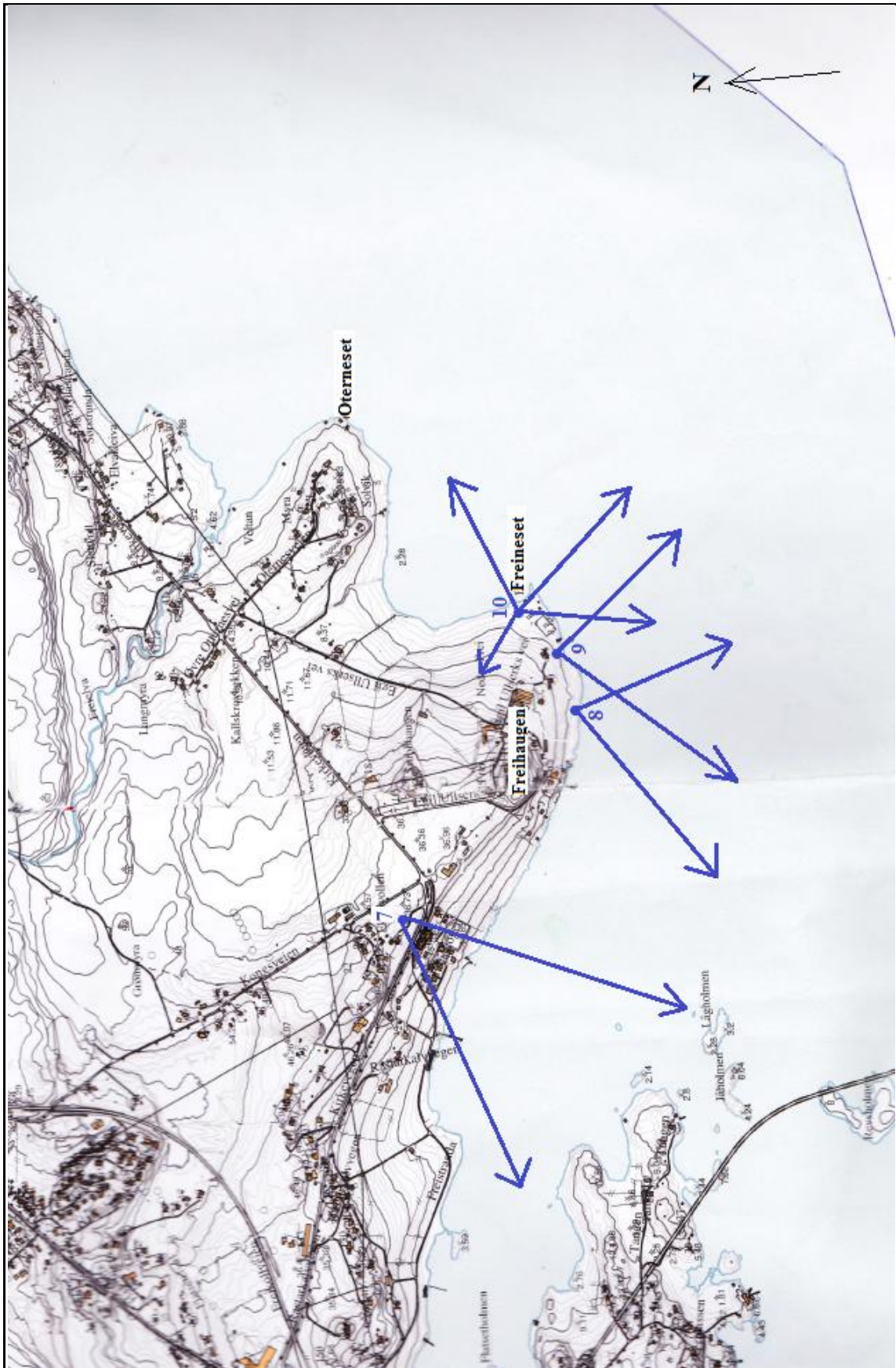
Lokalitet 10 (ID 46694)

Gravrøysa er en rundrøys datert til jernalder som ligger kant i kant med dyrket mark i øst og ca. 3,5 meter over havet. Den består av steinblandet sandjord og har en avflatet profil. Den er tydelig i terrenget, men nordlig del av haugen går i ett med marka. Røysa måler 10 m i diameter og er 0,8 m høy.

Henvendelse: Gravrøysa ligger for seg selv i eget landskapsrom like ved tuppen av Freineset og har en utadvendt plassering. Det er god sikt utover Freifjorden i øst til sørsørvest. Fra gravrøysa er det også godt utsyn over jordene i nordvest til nordøst. Røysa ligger plassert ca. 50 – 60 meter fra sjøen på østlig side av Freineset. Den henvender seg både til leia og jordet. Den er inkluderende og direkte tilgjengelig fra sjøen. Røysas plassering og størrelse gjør at den trolig ikke er så godt synlig fra fjorden. Fra jordet i nord er den godt synlig.

Relasjoner: Røysa har sin tilknytning til strandlinja, Freifjorden og bukta mellom Freineset og Oterneset. Den har også en tilknytning til jordene i nord.

Sammenhenger: Røysa har ingen visuell sammenheng med noen av de andre gravminnene. Men den har en dateringsmessig sammenheng med de andre gravrøysene som er datert til bronse-/jernalder.

Figur 4.11 Røysenes henvendelse i landskapsrom 2. Illustrasjon: Siw Helen M. Grønland

Lokalitet Frei kirkested (ID 84195)

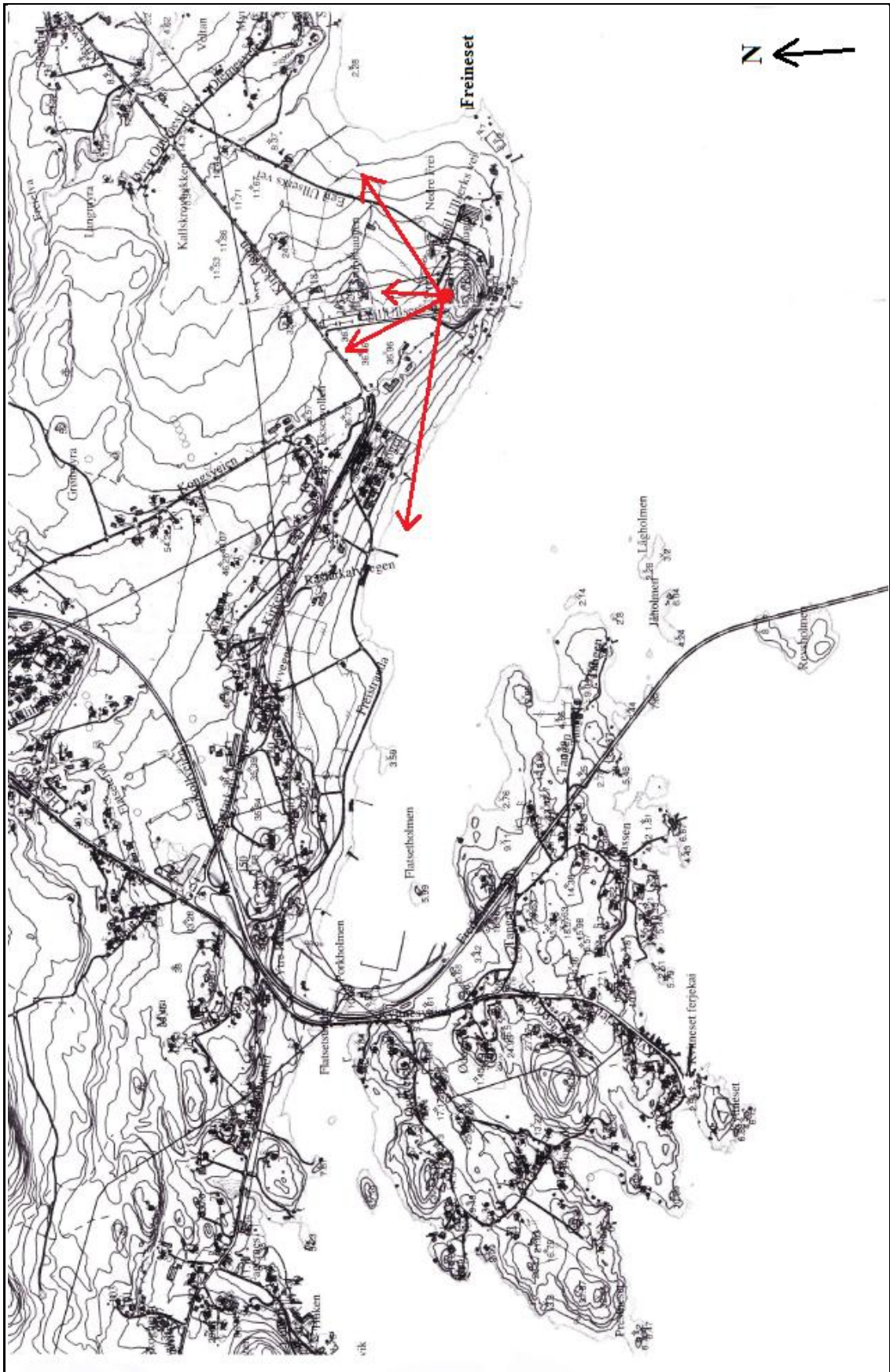
Kirken markerer et epokeskifte i innredningen og bruk av landskapet. Med religionsskiftet ble de døde gravlagt på kirkens gravsted istedenfor i gravrøyser og landskapets hellige sted ble dermed knyttet til et bestemt område.

Det har stått tre forskjellige kirker på dette stedet og den første skal ha vært en stavkirke. Siden det ikke finnes konkrete fakta om den kirken, har jeg tatt utgangspunkt i kirken som er nedtegnet i *Aslak Bolts jordebok* i år 1432 i forbindelse med analysen av landskapsrommet og henvendelsesretning. Kirken har ligget i ytterkanten av landskapsrom 2, nær grensen til rom 1 på sørsiden av Freihaugen. Den lå sør for bygdeveien, der hvor det gamle gravstedet ligger i dag. Gårdsgrensen mellom gårdene Øvre og Nedre Frei deler dette gravstedet i to. Kirken lå dermed tett opp til denne gårdsgrensen.

Henvendelse: Kirken ligger nederst i skråningen til Freihaugen, godt skjult for det meste av fjorden. Den har sin henvendelsesretning innover i landskapet, i et landskapsrom som er mindre enn det landskapsrom 2 er, men har delvis utsyn over Flatsetsundet i vest. Det mindre landskapsrommet som er knyttet til kirken ligger på flaten mellom Skrubbhaugen i nord og til kanten av skråningen mot Freistranda og mot bukta ved Freineset i sørsørøst. Det beste innsynet til kirken får man fra dette sundet og når man runder bukta mellom Oterneset og Freineset, ellers er den ikke synlig fra sjøen. Henvendelsesavstanden er kort og den har derfor en innadvendt plassering. Siden kirken har forholdsvis sparsomt med utsyn og innsyn til og fra fjorden, har den en privat beliggenhet i landskapet sett fra sjøsiden. Fra veikrysset nord for kirken og jordet som strekker seg fra nord til sør mellom veien og kirken, er det godt utsyn og innsyn, og god siktlinje til kirken. Den er godt synlig i landskapet fra denne kanten og her fra har kirken en offentlig plassering. Kirken har dermed sin henvendelsesretning mot jordene i nordvest – nord – nordøst.

Relasjoner: Kirkens plassering gjør at den er tilknyttet landområdet i nærheten. Ved å bygge den så nær Freihaugen kan det se ut som et forsøk på å skjule den mest mulig for innsyn fra fjorden og seilingsleden. Kirken ligger like ved et knutepunkt for sjøtrafikk fra nord, sør og vest, og kan ha hatt en tilknytning til ferdselsåren på den korte strekningen den er synlig fra leia og fra Flatsetsundet. Den har også et forhold til den gamle bygdeveien som går forbi kirken i sør.

Sammenhenger: Kirken har en visuell sammenheng med lokalitet 1, 2 og 3 på Freistranda, lokalitet 7 og natursteinen sett fra kirkestedet. Det er også en visuell sammenheng med natursteinen og den gamle bygdeveien. Kirken ligger innenfor gårdsgrensen til gården Nedre Frei og har dermed også en sammenheng med gården.

Figur 4.12 Kirkens henvendelsesretning. Illustrasjon: Siw Helen M. Grønland

Steinen ved kirken

Steinen er en naturstein og står ved kanten av skråningen mot Freistranda. Steinen er fra gammelt av kalt for Bekkjasteinen fordi det rant en bekk under denne eller en bekk som kom opp ved steinen. Det har vært en brønn i tilknytning til steinen og senest på 1950-tallet gikk det en bygdevei forbi dette punktet. Siden området ved steinen har vært kilde til vannforsyning ser jeg den som relevant i forhold til bruk av området.

Henvendelse: Steinen har en utadvendt plassering, da den har sin henvendelsesretning mot landskapsrom 1, i sørvestlig retning, i tillegg til sitt eget landskapsrom. Den ligger i samme landskapsrom som kirka. Det er godt utsyn over Freifjorden og Flatsetsundet fra steinen, og innsynet til steinen er godt fra Flatsetøya i sørvest. Det er også godt innsyn til steinen nord i landskapsrommet. Fra steinen er det full oversikt over sjøens knutepunkt hvor Kvernes-, Tingvoll- og Freifjorden møtes.

Relasjoner: Steinen har en tilknytning til røysene og vannåren under den.

Sammenhenger: Steinen har en visuell sammenheng med røysene i lokalitet 1, 2, 3, og kirken og gården Øvre Frei. Det er mulig å se lokaliteten for bautaen her fra. Det har også gått en gammel bygdevei like forbi steinen før 1950-tallet.

4.2.2.2 Gravrøyser utenfor landskapsrommene

Det ligger også to gravrøyser i Freifjorden som er utenfor både landskapsrom 1 og 2 som er sentral å ha med i analysen, da disse er viktige for hvordan landskapet som helhet ble oppfattet fra sjøen. Røysene ligger på Prestholmen vestsørvest for Flatsetøya og på Revsholmen i sørsørøst for Flatsetøya. Beskrivelsen av røysenes utseende og plassering er hentet fra Askeladden kulturminnedatabase, da jeg ikke hadde tilgang til båt for å få kommet ut til holmene. Analysene er derfor gjort med utgangspunkt i kartblad og det som var mulig å observere fra land.

Lokalitet 11 (ID 16783) Prestholmen

Gravrøysa har en rund form og er uklart markert og utydelig i terrenget. Den er datert til bronse-/jernalder. Røysa er lav og gjengrodd av vegetasjon. Høyden over havet er ca. 6 meter.

Henvendelse: Røysa er plassert på holmens høyeste punkt og henvender seg i alle retninger, den har rundskue. Den har en utadvendt og offentlig beliggenhet. Det er godt

utsyn i alle retninger bortsett fra i øst, hvor utsynet er begrenset på grunn av at Flatsetøya ligger øst for Prestholmen. Innsynet er derfor også begrenset fra denne retningen.

Relasjoner: Røysa har en tilknytning til Kvernesfjorden, Freifjorden og vestlig inngang/utgang av Flatsetsundet.

Sammenhenger: Gravrøysa har ingen visuelle sammenhenger med de andre røysene. Men den har en dateringsmessig sammenheng med gravrøysene i lokalitetene 5, 6, 7, 8, 9, 10 og 12.

Lokalitet 12 (ID 56134) Revsholmen

Gravrøysa er en røysrest som er uklart markert og utydelig i terrenget. Steiner fra røysa har blitt brukt til varde. Gravrøysa har et tverrmål på 5 meter og den er plassert på øyas høyeste punkt, ca. 11 meter over havet. Dateringen er satt til bronse-/jernalder.

Henvendelse: Gravrøysa er plassert på holmens høyeste punkt og har rundskue. Den har kort henvendelsesavstand til lokalitet 5 og 6 i nord. Beliggenheten er offentlig og utadvendt.

Relasjoner: Røysa har tilknytning til Freifjorden og seilingsleden.

Sammenhenger: Det er ingen visuelle sammenhenger med de andre røysene, men røysene fra lokalitetene 1 – 8 har direkte siktlinjer til denne lokaliteten. Gravrøysa har dateringsmessig sammenheng med røysene i lokalitet 5, 6, 7, 8, 9, 10 og 11.

4.2.2.3 Andre kulturminner

Det er i tillegg til gravrøysene også gjort andre funn fra jernalderen, som trolig har vært samtidig med disse. I landskapsrom 2 er det gjort funn av kavlebro og skjørbrent stein i myr.

Kavlebru og skjørbrent stein (ID 155526)

I området for parkeringsplassen til Frei kirke ble det i november 1992 gjort funn av en kavlebro og skjørbrent steinpakning. Kavlebroen er datert til vikingtid, 950 BP, og ble

funnet i en grøfteskjæring i myra, parallelt med dagens vei mellom kirken og riksveien fra nordvest til sørvest. Toppen av kavlebroa lå 69 cm under overflaten og var 6 meter lang. De skjørbrente steinene lå 40 cm under overflaten, og er derfor ikke samtidig med kavlebroa. Steinpakningen besto av steiner på 12 – 18 cm i diameter og dannet et kompakt lag som var 18 cm tykt. Steinen skal være plassert der intensjonelt, men tolkningen av hvorfor de skjørbrente steinene er lagt ned i myra er usikker og står åpen.

Kulturlag, bosetningsspor (ID 156424)

På et helleroverheng inntil hamrene nedenfor Freihaugen med vest – øst orientering, er det registrert kulturlag som tyder på gårdsbosetning. Det er ikke gjort undersøkelser i form av graving her, men sondeborring utført av arkeolog viser at jordlaget er mørkt og kullblandet. Det er ikke gjort dateringer for dette kulturlaget.

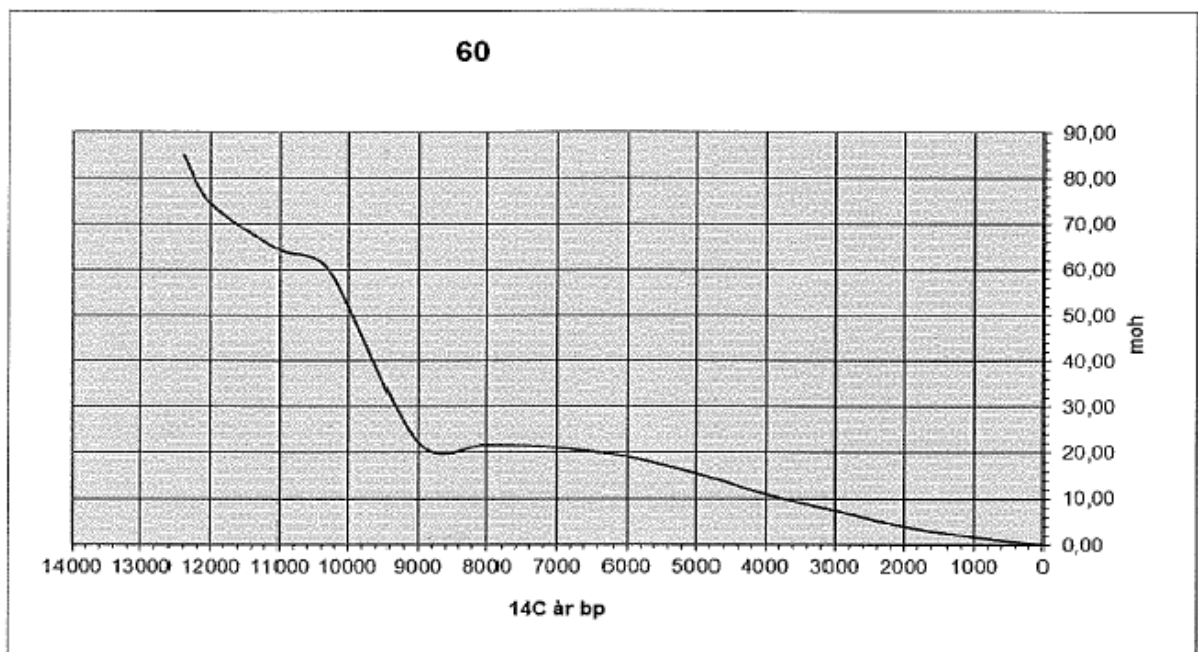
Figur 4.13 Natursteinens henvendelsesretning. A= bauta, B = steinpakning, C = Kavlebro.

Illustrasjon: Siw Helen M. Grønland

4.3 Landheving

I dette delkapittelet skal jeg bruke landhevingen som en dateringsmetode av gravrøysene på de forskjellige lokalitetene. For å gjøre det har jeg brukt et strandlinjedateringsprogram som viser havnivået i bronsealder og jernalder. Dette vil videre bli diskutert i sammenheng med den arkeologiske landskapsanalysen. Dateringen for røysene i Askeladden er satt til delt tidsperiode, bronse- og jernalder. Strandlinjekurven kan gi en mer nyansert datering av røysene, og kan være et bidrag til datering og inndeling i ulike typer og tidsfaser i landskapet.

Gravrøysene kan dateres ut fra strandlinjens beliggenhet i forhistorisk tid og for å få en bedre forståelse av deres beliggenhet i sin samtid. For å finne havnivået i bronse- og jernalder har jeg brukt strandlinjekurver basert på arbeid av Stein Bondevik, John Inge Svendsen og Jan Mangerud fra 1998. De har jobbet med å datere eldre strandlinjer fra Sunnmøre til Sør-Trøndelag fra 12800 BP til nåtid. Som del av dateringen har de brukt radiokarbondtester av torv, mollusker og lakustrine sedimenter. For å rekonstruere eldre strandlinjer har de tatt utgangspunkt i havnivåkurver for utvalgte områder og isobaser, og testet dette i forhold til uavhengig data og input data. Ut fra testresultatene har de rekonstruert de forskjellige strandlinjene. For Frei er det på bakgrunnen av dette laget tre diagram med strandlinjekurver, en for østre Frei, en for vestre og en for midtre Frei. For stedet og gården Frei er det strandlinjekurven som hører til Østre Frei som er relevant.

Figur 4.14 Strandlinjeforskyvningskurve for østre Frei etter Stein Bondevik, John Inge Svendsen og Jan Mangerud.

Diagrammet i figur 4.9 over viser hvordan havnivået har falt fra 12000 år før nåtid (BP) og frem til i dag. Y-aksen (m) viser høydemeter over havet, mens X-aksen viser antall 14C år før nåtid (BP).

Tabellen i figur 4.12 under viser en oversikt over tidsperiodene for bronsealderen og jernalderen i Norge. Den brukes sammen med strandlinjeforskyvningskurvene for å finne de ulike havnivåene for Frei i bronse- og jernalder.

Bronsealder		Jernalder	
Eldre bronsealder	Yngre bronsealder	Eldre jernalder	Yngre jernalder
1800 – 1100 f. Kr.	1100 f. Kr. – 500 f. Kr.	500 f. Kr. – 550 e. Kr.	550 e. Kr. – 1030 e. Kr.

Tabell 4.1 inndelingen av bronse- og jernalder i Norge.

I eldre bronsealder lå strandlinjen på Frei ca. 10 meter høyere enn i dag, og på slutten av yngre bronsealder lå den ca. 2 meter høyere. Mens i jernalder var havnivået ca. 2 – 1 meter høyere enn dagens havnivå, se kurve over i figur 4.11. Dette viser at noen av gravrøysene på Frei kan være fra eldre bronsealder og at noen i lokalitet 8 og 9 trolig kan være plassert der i jernalder eller senere, og ikke i bronsealderen. Gravrøyser fra bronsealderen er plassert høyere i terrenget enn for eksempel gravrøyser fra jernalder, på grunn av at havnivået var høyere i bronsealderen. Gravminnene ble med utgangspunkt i bronsealderens landskap; ”plassert på høyde med henvendelse ut mot havet og har en monumental beliggenhet” (Hjermann 2007:79)

For de lokalitetene som er registrert som sikre gravrøyser, gir tabell 4.2 en nærmere indikasjon på hvilken tidsperiode de kan være fra ut fra deres plassering over havet. Gravrøysene som ligger høyere enn 10 meter over havet og kan være fra eldre bronsealder, siden strandlinjen da var ca. 10 meter høyere enn i dag.

Som eksempler for å vise hvordan strandlinjekurvene kan brukes for å datere gravminner, har jeg tatt utgangspunkt i lokalitet 6, 11 og 12. I lokalitet 6 ligger gravrøysene ca. 5 – 8 meter over havet og med en datering ut fra havnivået er røysene trolig fra yngre

bronsealder eller senere, siden havnivået i yngre bronsealder var 8 – 2 meter høyere enn i dag. Lokalitet 11 på Prestholmen er fra yngre bronsealder eller senere, siden gravrøysa her ligger ca. 5 meter over havet og ville vært under vann i eldre bronsealder. Mens gravrøysa på lokalitet 12, Revsholmen, ligger ca. 11 meter over havet og kan dermed være fra eldre bronsealder da vannstanden var ca. 10 meter høyere enn i dag. Dateringene er markert med kryss i tabell 4.2 og der det er to kryss for eksempel ett for yngre bronsealder og ett midt mellom eldre og yngre jernalder, betyr det at gravrøysa kan være tidligst fra yngre bronsealder eller fra jernalder.

Lokalitet	Datering	Høyde over havet	Havnivå bronse- og jernalder/Datering etter havnivå			
			<i>Eldre bronsealder</i>	<i>Yngre bronsealder</i>	<i>Eldre jernalder</i>	<i>Yngre jernalder</i>
			10 – 8 m	8 – 2 m	2 – 1 m	1 – 0,5 m
1	Førref. tid	5,5 m		X	X	
2	Førref. tid	3 m				
3	Førref. tid	4 m				
4	Usikker	13 m	X			
5	Bronse- /jernalder	13 m	X			
6	Bronse- /jernalder	5 – 8 m		X		
7	Bronse- /jernalder	34 m	X			
8	Bronse- /jernalder, førref. tid	3 – 7 m		X	X	
9	Bronse- /jernalder	2 m		X	X	
10	Jernalder	3,5 m		X	X	
11	Bronse- /jernalder	5 m		X	X	
12	Bronse- /jernalder	11 m	X			

Tabell 4.2 Havnivå i bronse- og jernalder i forhold til røysenes plassering over havet.

4.3 Konklusjon av landskapsanalysen

Landskapsanalysen viser at gravrøysenes plassering varierer fra utadvendt beliggenhet til mer privat innadvendt beliggenhet. Gravrøysenes plassering i landskapet er sentrert til strandlinjen eller på bergknauser og andre høyereliggende punkter. Dermed er det flest gravrøysere som har en utadvendt beliggenhet. Gravhaugen i lokalitet 7 er den som skiller seg helt ut fra de andre røysene når det gjelder plasseringen ca. 34 meter over fjorden. Kirken markerer et epokeskifte i bruken av landskapet, mens natursteinen har vært tilstedeværende i terrenget hele tiden. Analysen bygger på forutsetningen om at plasseringen av gravrøysene i landskapet er ikke gjort tilfeldig, men med en intensjonell handling.

To av gravrøysene er plassert på hver sin holme langs seilingsleden og har en utadvendt beliggenhet med rundskue. Disse ligger utenfor landskapsrommene, men er likevel tatt med i analysen, da de er med på å gjøre analysen av røysene i landskapet helhetlig.

4.3.1 Røysere langs kysten med utadvendt beliggenhet

Gravrøysene som har en utadvendt beliggenhet er plassert etter fire forskjellige mønstre, 1) langs strandlinjen, 2) på bergknauser, 3) på holmer og 4) ved terrassekant. Selv om plasseringen av røysene varierer, henvender alle røysene seg mot Freifjorden og seilingsleden. Henvendelsesretningen og den utadvendte beliggenheten viser at det var seilingsleden som var avgjørende for plasseringen av røysene. Utsynet mot fjorden har trolig vært viktig for valget beliggenhet. De kan ha fungert som markeringer av seilingsleden, som seilingsmerker og som en kontroll over fjorden.

Røysene som har en utadvendt beliggenhet som ligger langs strandlinjen i Flatsetsundet, utgjør lokalitet 3.

Røysa i lokalitet 4 oppfatter jeg som en gravrøys på grunn av den jevne, runde formen, i likhet med gravrøysene ved Freineset som har datering til bronse- og jernalder. Det er også jevn størrelse på steinene som ligger under de største steinene, se figur 4.6.

Rydningrøysene derimot har en uregelmessig form og steinene har blitt kastet tilfeldig opp på steinhaugen. Dette er steiner som har blitt fjernet fra jordet og de er i varierende størrelse (Jerpåsen 1996, Pedersen 1996, Holm 1995). Plasseringen av rydningsrøysene er ofte på grensen mellom gammel inn- og utmark eller på selve åkerområdet (<http://www.riksantikvaren.no>, 2013).

De andre røysene som har utadvendt beliggenhet i Flatsetsundet har sin plassering høyere over fjorden, fra 6 – 13 meter og utgjør lokalitet 4, 5 og 6. Røysene i lokalitet 4 og 5 ligger aller høyest plassert og kan etter strandlinjekurven dateres til eldre bronsealder siden begge ligger i relasjon til havnivået i eldre bronsealder som var 10 meter høyere enn i dag. Gravrøysene i lokalitet 6 ligger ca. 8 meter over havet og kan etter strandlinjekurven dateres til yngre bronsealder, siden havnivået da var fra 8 – 2 meter høyere i den perioden, enn i dag.

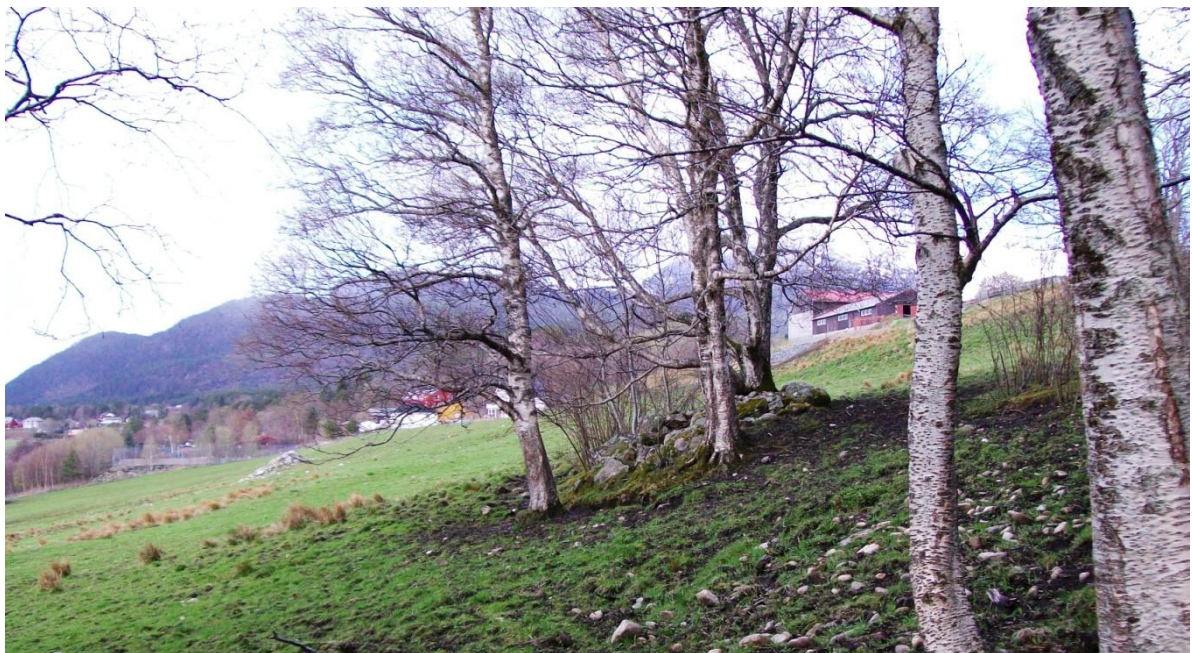
I lokalitet 8 ved Freineset befinner det seg fire røyser, hvor røys 8/3 er datert til førreformatorisk tid. Den er registrert som et gravminne i Askeladden, men datering er usikker siden den er satt til førreformatorisk tid. Etter utseende på røysa, som er skipsformet, og dens plassering mener jeg at dette er en gravrøys. Langrøysa ligger ca. 3 meter over fjorden og strandlinjekurven viser et havnivå på 2 – 1 meter i jernalderen. På bakgrunnen av denne kurven kan røysa dateres til jernalder. Lokalitet 6 og 8 er gravfelter i motsetning til de andre lokalitetene, hvor gravrøysene ligger for seg selv. Fire av gravrøysene på Freineset er datert til bronse-/jernalder i Askeladden, mens en er datert til jernalder.

Gravrøysa i lokalitet 9 er datert til bronse-/jernalder og ligger like over flomålet. I følge Johannessen og Ringstad (2009:138) er det naturlig å tidfeste gravminner som ligger like over flomålet til yngre jernalder. Ved å se på høyden over fjorden for denne lokaliteten og sammenligne med havnivået i tabell 4.2, kan man komme frem til en tidfesting av gravminner utfra avstanden til flomålet kan stemme. Gravrøysa ligger ca. 2 meter over havnivået, og havnivået i siste del av yngre jernalder var ca. 1 meter høyere enn havnivået i dag.

Gravrøysa i lokalitet 10 som er datert til jernalder har største delen av sin henvendelsesretning mot jordene i nordvest og nord i tillegg til henvendelse mot seilingsleden. Den ligger lengst fra flomålet av de gravrøysene som er plassert ved strandlinja. Denne røysa viser en relasjon innover i landskapet og er mer tilbaketrukket fra sjøkanten enn de andre røysene. Plasseringen på flatmark gjør også at den får en henvendelse som går i alle retninger, et rundskue. Den tilbaketrukkede beliggenheten gir inntrykk av at det var gårds- eller grensemarkering som har vært den avgjørende faktoren for dens plassering. Seilingsleden har trolig vært mindre viktig på grunn av beliggenheten og størrelsen på røysa.

Gravrøysene som ligger på holmene har en utadvendt beliggenhet med rundskue. Begge røysene er datert til bronse-/jernalder. Røysa på Prestholmen ligger ca. 6 – 7 meter over havet og kan dateres til yngre bronsealder etter strandlinjekurven. På Revsholmen ligger gravrøysa ca. 11 meter over havet og kan dermed være fra eldre bronsealder ut fra strandlinjekurven. I analysen kommer det også frem at det er direkte siktlinje til Revsholmen (lok. 12) fra nesten alle lokalitetene bortsett lokalitet 10, og 11. Denne visuelle forbindelsen til denne holmen gir et inntrykk av at den kan ha hatt en sentral funksjon i landskapet, et orienteringspunkt.

Siden de fleste gravrøysene har en utadvendt beliggenhet og henvender seg mot seilingsleden, så har utsynet mot fjorden trolig vært viktig for valg av plassering.

Figur 4.15 Lokalitet 4, røysa har en jevn, rund form. Bildet er tatt mot vest. Foto: Siw Helen M. Grønland

4.3.2 Røysen langs kysten med privat innadvendt beliggenhet

Det er to røysen som har en privat, innadvendt beliggenhet. Det er gravrøysene som hører til lokalitet 1 og 6. De er vendt inn mot Flatsetsundet og har sin funksjon knyttet til dette sundet, som for eksempel kan være et ønske om kontroll over sundet. Gravrøysene kan også ha fungert som en gårdsmarkering, i motsetning til de andre gravrøysene som vender seg ut mot fjorden. I tillegg er de to røysene i lokalitet 2 delvis innadvendte. Røysa i lokalitet 1 er registrert som en mulig gravrøys, men dateringen er satt til førreformatorisk

tid. Jeg har valgt å tolke den som en gravrøys på grunn av formen og de jevnstore steinene. Røysa ligger ca. 5,5 meter over havet og kan være fra yngre bronsealder eller senere, siden havnivået i yngre bronsealder var fra 8 – 2 meter. Gravrøysa i lokalitet 6 ligger ca. 5 meter over fjorden og kan derfor være fra yngre bronsealder eller senere.

4.3.3 Lokalitet 7 med plassering høyt over fjorden

Gravhaugen i lokalitet 7 ligger høyest plassert av alle røysene på Frei og har en overordnet plassering i forhold til de andre gravrøysene i området. Den ligger for seg selv på Ekservollen og har stor og oversiktig henvendelsesavstand med god utsikt utover Freifjorden. Det er direkte siktlinje til kirkestedet fra haugen. Gravhaugen er datert til bronse-/jernalder i Askeladden. Plasseringen i seg selv kan gi en indikasjon på at gravhaugen kan være det eldste gravminnet på Frei, siden gravrøysen fra bronsealderen gjerne er plassert for seg selv (Østerdal 1999:126) Med utgangspunkt i strandlinjekurven med havnivå som var 10 meter høyere enn dagens nivå, antar jeg at gravhaugen kan være fra eldre bronsealder. Gravhaugen ville da ha ligget ca. 24 meter over havet i eldre bronsealder.

4.4.4 Kirken og kirkestedet relatert til gård og vei

Kirken tilhører en kristen tid og den utgjør et sentrum innover i nordlig retning i landskapet. Kirkestedet ligger hovedsakelig skjermet for fjorden, mens den er godt synlig fra nordlig retning på land. Kirken har en offentlig plassering sett fra land, mens skjermingen fra fjorden gjør at den har en privat beliggenhet fra denne kanten. Nord for kirken ble det også funnet en kavlevei datert til vikingtid som også kan ha betydning for tolkningen av landskapet i jernalderen.

4.4.5 Natursteinen ved kirken

Natursteinens plassering i dag ligger på jordet til gården Øvre Frei, men på 1800-tallet og trolig tidligere lå den ved bygdeveien som gikk forbi kirken østover på øya. Steinen er godt synlig og fremtredende i landskapet sett fra Flatsetøya, og kan ha fungert som en markering av stedet. Siden steinen har vært større tidligere, har den trolig hatt enda bedre synlighet fra sundet enn i dag. Natursteinen ved kirken utgjør en sentral del av landskapsbildet innad i Flatsetsundet og Freifjorden i sør. Den har visuelle forbindelser med kirkestedet, røysene langs Freistranda og gravhaugen i lokalitet 7. Steinen har også et navn, Bekkjasteinen, som kan gi en indikasjon på at den har vært viktig i landskapet. På grunn av bekken som renner under den, har den vært en viktig kilde til livsgrunnlaget til

folket på gårdene Øvre og Nedre Frei, og som trolig har vært avgjørende for valg av gårdens plassering.

4.3.6 Oppsummering

Det er totalt 16 røyser, hvor ni av dem er plassert høyt med godt utsyn og god sikt utover fjorden, og syv er plassert langs strandlinjen. Fire av de høytliggende gravrøysene ligger på bergknauser på Flatsetøya og en på hver av holmene.

Beliggenheten til gravrøysene som kan være fra eldre bronsealder etter strandlinjekurven, relaterer seg til bergknauser og høye punkter i landskapet, mens gravrøysene fra yngre bronsealder og jernalder har sin plassering langs strandlinjen. 3 av gravrøysene som kan dateres til yngre bronsealder eller senere ut fra strandlinjekurven, er også plassert på bergknauser høyt over sjøen og avviker fra de øvrige fra yngre bronsealder og jernalder ovenfor. Gravrøysene ble plassert like ved sjøen og etter hvert som havnivået har sunket, har også plasseringen av røysene trukket nedover i terrenget. Gravhaugen som jeg anser som det eldste gravminnet i området, ligger høyest plassert av alle gravrøysene og kan tilskrives eldre bronsealder etter strandlinjeforskyvningskurven og sin plassering.

Alle gravrøysene bortsett fra to henvender seg mot seilingsleden, så utsynet mot fjorden har trolig vært viktig for valg av plassering.

Gravrøysene som ligger på holmene kan ha fungert som markering av bruksrett i forbindelse med fiske og/eller de kan ha vært en markering av et topografisk sentrum i fjorden.

Alle lokalitetene som jeg har befart har direkte siktlinje til gravrøysa på Revsholmen, de danner en synlig forbindelse med denne røysa. Det kan tyde på at gravrøysene på Freiøya og Flatset har blitt plassert på de utvalgte stedene for å ha synlighet med gravminnet på Revsholmen. Gravrøysene danner visuelle nettverk med røysa på holmen, og plasseringene kan være gjort på grunn av hensyn til eldre gravers plassering (Østerdal 1999:128). Gravrøysa på Revsholmen kan ha kommet til i eldre bronsealder etter datering med strandlinjeforskyvningskurven. Dermed kan gravminnene som har beliggenhet med sikt til holmen ha fått sin plassering med hensyn til gravrøysa som ligger her og underordnet seg denne.

Kirken hører til en kristen tidsepoke, mens gravrøysene markere en tidligere tro og praksis. Kirkens plassering ser ut til å danne et sentrum i en annen del av landskapet. Kirken ligger sentralt plassert ovenfor gravrøysene ved Freistranda og Freineset. Siden dens plassering ligger skjult for det meste av fjorden og siden den har sin henvendelse innover i landskapet, har kirken trolig vært viktigst for gårdsbosetningen på Frei. Den er best synlig innad i Flatsetsundet og var trolig ment som visuelt budskap til menneskene som steg i land til gudstjeneste og for de som kom landeveien på øya, siden veien går forbi kirken. Fra kirken er det direkte siktlinje til gravhaugen i lokalitet 7 og til natursteinen som ligger like ved. Det er ikke mulig å se noen av de andre gravminnene fra kirken, og kirkens plassering kan derfor være valgt på grunnlag av gårdsgrenser og ikke nærhet til gravrøysene. Den gode sikten og utsynet over Flatsetsundet og landområdene i nord og øst, viser at intensjonen med plasseringen har vært et ønske om å vise kirkestedet som hellig sted for besøkende til øya og for øyas bosetning. Nærhet til bygdeveien har derfor vært viktig for plasseringen av kirke, siden menneskene måtte passere kirken for å komme til og fra gårdene som ligger øst på øya.

5. STEDSNAVNET FREI

I dette kapitlet er stedsnavnet Frei og gårdsnavn sentralt. Her skal jeg gi en oversikt over hvordan Frei-navnet er skrevet i eldre litterære kilder som blant annet *Heimskringla* og *Fagrskinna* for å nevne noen, og gi en kort presentasjon av gården og gårdsnavnet Frei. Til slutt i kapitlet følger avsnitt om navnsetting av naturelementer.

Et stedsnavn kan gi informasjon om et steds eller en gårds utvikling, og om kulturer og samfunnsforhold opp gjennom tidene. Stedsnavnene langs kysten kan gi informasjon om maritim bruk av landskapet. Data om stedsnavn finnes i bygdebøker, tingbøker, pantebøker, kirkebøker og på kart. I annen eldre litteratur støter man på stedsnavn i blant annet i de middelalderlige kongesagaer og *Diplomatarium Norvegicum*. Oluf Rygh har laget en oversikt over stedsnavn i Norge, *Norske Gaardnavne*, den er i dag lagt ut på nettet slik at man kan søke opp de stedsnavnene man er ute etter. *Diplomatarium Norvegicum* finnes nå også i nettutgave. Begge nettutgavene er gode hjelpemidler, men stedsnavnene bør kontrolleres i trykt utgave, da det kan forekomme skrivefeil på nettet.

Stedsnavnforskningen er et eget fagområde og det er lett å støte på metodologiske problemer i forbindelse med tolkning av stedsnavn. På grunn av det har jeg ikke gjort egen analyse av stedsnavnet, men forholdt meg til de ulike skrivemåtene i skrevne kilder. Siden det er begrenset med forskning som har blitt gjort i tilknytning til steds- og gårdsnavnet Frei, har jeg lite undersøkelser å støtte meg på. Det er ikke gjort forsøk på en tolkning av Frei-navnet og det er lite informasjon å hente i forhold til navnets betydning og opprinnelse. Jeg har derfor valgt en generell innfallsvinkel til hvordan steder og naturelementer blir navnsatt. Frei-navnet blir presentert med en oversikt over de forskjellige skrivemåtene det har hatt fra det eldste belegget og fram til 1400-tallet.

Magnus Olsen er en av dem som har jobbet mye med stedsnavnforskning på begynnelsen av 1900-tallet. Han har skrevet mange bøker om forskning rundt stedsnavn og myter og kult. Han utarbeidet modeller for stedsnavnutviklingen i Norge og bygget opp et logisk bilde av bosetningsutviklingen i jernalder og middelalder på bakgrunn av grundige studier i arkeologisk og historisk forskning (Keller 1995:51).

5.1 Frei-navnet i litterære kilder

Navnet Frei er i dag både navnet på hele øya og et gårdsnavn på øya. Det er en betydnings- og/eller opprinnelsesforskjell mellom øynavn og stedsnavn. Øynavnene skal ofte ha fått sine navn fra mennesker på reise, mens stedsnavnene har sitt opphav fra gårdene (Olsen 1928:26). Gårdsnavnet Frei knytter seg til området rundt Frei kirke, Freihaugen og fra Freineset langs stranda mot vest til indre Flatset. Frei-navnet har hatt mange skrivemåter opp gjennom tidene. Frei er et usammensatt navn, og kan derfor regnes som et av de eldste øynavnene i Norge (Hovda 1975:24). På grunn av at det er begrenset med hva som finnes av forskning knyttet til øy- og stedsnavnet Frei har jeg valgt å presentere Frei-navnets skrivemåte fra de eldste litterære kildene for å vise hvordan formen på navnet har forandret seg opp gjennom tidene. I tabell 5.1 følger en oversikt over Frei-navnets skrivemåte fra de eldste litterære kildene i kronologisk rekkefølge. Oversikten kan gi en indikasjon på hvor gammelt Frei-navnet er. Jeg har valgt å liste opp de eldste skrivemåtene, siden tidsperioden for analysene forholder seg til bronsealder og vikingtid/tidlig middelalder, og disse er dermed mest relevante.

Kilder	Skrivemåte
Historia Norwegie er fra midten av 1100-tallet	Fræthi
Ágrip er fra siste halvdel av 1100-tallet	Fræþi
Fagrskinna er fra begynnelsen av 1200-tallet	Freiðar œy/ Freiðarbergi
Hákonar saga goða er fra begynnelsen av 1200-tallet	Fræðarberg
Gísla saga Súrssonar er fra midten av 1200-tallet	Fridarey
Aslak Bolts jordebok fra 1430-årene	Freide
Diplomatarium Norvegicum ca.1480/83	Freide/Freidhe

Tabell 5.1: Kronologisk oppstilling av Frei-navnets skrivemåte.

Når Frei er nevnt i den eldre litteraturen, oppfatter jeg det som at den refererer til stedet og gården Frei. Det eldste norrøne belegget av navnet er Fræþi i *Ágrip* som nevnt i oversikten over. Ved å se på formen til dette navnet kan det spørres om den er påvirket av den latinske skrivemåten. Siden *Håkon den godes saga* og *Gísla saga Súrssonar* er islandske, blir det rimeligst å forholde seg til de norske utgavene av skrivemåtene. Freide/Freidhe fra *Diplomatarium Norvegicum* og *Aslak Bolts jordebok* skal være den sikreste eldste kilden til Frei-navnet, som ikke har påvirkning fra islandsk eller latinsk skrivemåte.

I **Norsk stadnamleksikon** er Frei forklart som et usammensatt øynavn som stammer fra ordet *Freiðr* (feminin), mens øy er lagt til på et senere tidspunkt. Videre står det at Frei kan være lagt til samme rot som det gammelnorske ordet *fríðr*, som betyr ven, gild, fredelig. I denne sammenhengen skal da navnet være gitt på grunn av det gode elveleiet ved utløpet til alle de store Nordmørsfjordene. Dette er en usikker tolkning (Sandnes og Stemshaug 1980).

5.2 Gårdsnavn

Gårdsnavnene er den eldste navneklassen som er best bevart fra gammel tid, og som viser en tydelig sammenheng fra førkristen tid og frem til i dag. Dette begrunnes med at gården var den delen av samfunnet som livet var bygd opp rundt gjennom hundreår. På grunn av odelsretten ble gårdene bevart innad i slekta og det gjør at gårdsnavnene eksisterer i jordebøker, brev og andre skriftlige kilder helt fra 1200-tallet og fremover i tid (Sandnes 1975:56).

Jeg har brukt Gaards- og ættesoge for Frei skrevet av Hans Hyldbakk og Oluf Ryghs *Norske Gaardnavne* som kilde til gårdsnavnene på Frei. Navnsetting av gårder skjer med utgangspunkt i plassen den er plassert på, og blir til i en gårds etableringsfase.

Navnet Frei regnes for å være ett av de eldste gårdsnavnene på Nordmøre (Hymbakk 1971:241). Frei kirke står innenfor gårdsgrensen til gården Frei og dette kan gi en indikasjon på alderen til gårdsnavnet. Kirkene skal ha blitt bygget på de mest sentrale og eldste gårdene (Særheim 2013:546). Dette kan være en mulig forklaring på hvorfor kirken har fått den plasseringen den har, og for gårdens alder og betydning på øya. Kirkens plassering kan gjenspeile gårdens sentralitet og være et symbol på at gården Frei er den eldste av gårdene i dette området.

Gården Frei er delt inn i øvre og nedre Frei, som igjen har mindre gårder under seg. Øvre Frei er inndelt i 30 mindre gårder og Nedre Frei er inndelt i 20 mindre gårder.

Gårdsnavnene til de mindre gårdene har oppstått på slutten av 1800-tallet og frem til og med 1950-tallet og er dermed yngre enn gårdene Øvre og Nedre Frei. Gårdsnavnet Frei er det eldste navnet av disse gårdene. Gården står beskrevet i *Aslak Bolts jordebok* (Jørgensen 1997:117) fra 1430-tallet og har dermed eksistert siden 1400 og trolig enda tidligere på grunn av kirkens plassering.

5.3 Navn på naturelementer

Navnsetting av naturelementer har også vært viktig for å gjøre landskapet mer hjemlig, kjent og trygt. Naturelementer som berg, hauger, åser, koller og lignende har fått navn for at menneskene som bodde og bor i et område letter skal kunne orientere seg i landskapet. Navnsetting av naturelementer gjør også landskapet gjenkjennbart og er en del av innredningen av landskapet ved for eksempel bygging av kirke, bosetning eller plassering av gravrøyser. Navn på naturelementer og steder gjør det enklere for menneskene på lokalitetene å skille de forskjellige stedene fra hverandre (Helleland 1975:11). Det er for eksempel enklere å si: ”Freihaugen”, enn å si: ”haugen som ligger på Frei ved Freifjorden mot sør”. På den måten blir navn på naturelementer et symbol eller kjennemerke på en bestemt lokalitet.

For Frei-området sin del er det navn som Freihaugen, Skrubbhauget og Bekkjasteinen som utgjør sentrale orienteringspunkter i landskapet. Freihaugen har opprinnelig blitt kalt for Freiberg i middelalderen, mens i dag relateres navnet til en haug. Denne forskjellen i omtale kan gi en indikasjon på hvordan vegetasjonen så ut på 1200-tallet akkurat på dette området. Et berg er gjerne glatt berg med vekster av mose, lyng og gress, mens en haug kan bestå av en blanding av stein og jord som det vokser busker og trær på. Freihaugen blir i nyere tid også kalt for Kirkhaugen på grunn av kirken som står der.

5.4 Oppsummering

Navnsetting av gårder og områder i landskapet gjøres for at omgivelsene skal virke gjenkjennbare og hjemlige for de som bor der. Frei-navnet har hatt varierende skrivemåter opp igjennom århundrene og det trengs mer forskning rundt dette navnet for å finne ut hvordan endringene har skjedd over tid, og for å finne en mulig forklaring på hvor navnet har sine røtter fra. Tilsvarende trengs det også undersøkelser knyttet til gården Frei for å finne ut når den ble etablert. Gården er trolig en av de eldste ut fra navneformen og siden

den kan ha gitt navn til øya. Videre undersøkelser kan gi en nærmere forståelse av stedets historie. Oversikten over Frei-navnets skrivemåte viser at Frei som sted har eksistert over et langt tidsrom, siden 1100-tallet.

6. HÅKON DEN GODE I SKRIFTLIGE KILDER

De eldste litterære kilder om Håkon den gode og hans tilknytning til Frei og Rastarkalv utgjør kjernen i dette kapittelet. De sentrale kildene som refererer til Håkon på Frei er *Heimskringla*, *Fagrskinna*, *Ágrip* og *Historia Norwegie*. Disse vil bli gjennomgått i kronologisk rekkefølge med utgangspunkt i den eldste. De norrøne tekstene har jeg selv oversatt for å være sikker på å få med nyansene i språket, slik at beskrivelsen av landskapet kommer godt frem. Etter oversettelsene følger en analyse og kildekritikk av tekstene. Men først en kort presentasjon av hvem Håkon den gode var.

Håkon den gode, også kalt Adelsteinsfostre, ble oppfostret hos den engelske kong Adelstein i tidsrommet 926 – 933 (Jón Viðar Sigurðsson, Hellerud 2012:13). Navnet Adelsteinsfostre viser til at han ble fostret opp av kong Adelstein. Adelstein regjerte over England fra 924 - 939. Håkon var Norges første kristne konge og regjerte hovedsakelig over Vestlandet, Trøndelag og Viken (Birkeli 1995:65). Han fikk opplæring i den kristne tro og var kristen da han kom til Norge i år 935, det året faren hans døde. I løpet av sitt liv som konge i Norge opprettet han leidangsordningen og han ordnet rettsvesenet, satte Gulatinget og Frostatinget (Birkeli 1995:65). En leidang var et sjøforsvarssystem som ble inndelt fylkesvis og besto av et fast antall skip og av skip med bestemte størrelser. Leidangen ble sendt ut når det var utenlandsk hær i landet (Jón Viðar Sigurðsson, Hellerud 2012:90). Bøndene som var med i leidangsordningen var pliktig til å stille opp når det kom beskjed om å utruste seg for å forsvare landet. Folk var selv ansvarlig for å stille med bemannede skip (Solberg 2003:303). I forbindelse med leidangen hadde Håkon påbudt at det skulle være varder (veter) på høye fjell i en slik avstand at man kunne se den ene varden fra det andre fjellet oppover langs hele kysten av Norge. Med dette signalsystemet kunne det signalisere varsel om angrep fra sør til nord i Hålogaland på 7 dager (Jón Viðar Sigurðsson, Hellerud 2012:90).

I Snorre Sturlasons skildring begynner Håkons kristningsforsøk på Nordmøre, hvor det ble bygd kirker og tilsatt prester. Denne informasjonen er bygd på andre litterære kilder som Snorre Sturlason har benyttet seg av. Det er uenighet mellom historikerne og kildene når det gjelder Håkons forhold til kristendommen og hans betydning for kristningen av Norge (Birkeli 1995:65). Han blir regnet som en frafallen av historikerne i samtiden, siden han ble gravlagt på hedensk vis i gravhaug.

Håkon Adelsteinsfostre skal ha hatt Frei som et av sine tilholdssteder. Kildene oppgir at slaget mot Eirikssønnene har funnet sted i området ved Freihaugen på Rastarkalv. Oppgavens tema og fokus er knyttet til området rundt Freihaugen og Rastarkalv. Slaget på Rastarkalv er derfor sentralt for den historiske oppfatning og forståelse av området. I forbindelse med slaget på Rastarkalv får man også opplysninger om Egil Ullserk, som var Harald Hårfagres hirdmann og senere en av Håkons hirdmenn. Han har tilnavnet Ullserk fordi han brukte ullserk under slaget. Egil var en lokal høvding bosatt på Frei. Han kjempet ved Håkons side under slaget på Rastarkalv og døde her.

6.1 Historia Norwegie

Historia Norwegie er et latinsk skrift skrevet av ukjente tekstforfattere fra andre halvdel av 1100-tallet. Det gir en presentasjon av de norske kongene fra midten av 800-tallet til år 1015 og geografiske informasjon om blant annet Norge. Forfatteren forteller videre om de norske kongene og historien deres blir ført tilbake til et "mytisk opphav". Denne delen av verket skal i følge Else Mundal bygge på skaldediktet *Ynglingatal* (Mundal 2013:425). Siden forfatteren av verket var norsk ble det skrevet ut fra et norsk ståsted både politisk og geografisk. Jeg har forholdt meg til den oversatte versjonen av skriftet utført av Inger Ekrem og Lars B. Mortensen (2006).

I *Historia Norwegie* blir slaget på Rastarkalv presentert slik:

"E quibus publica et precipua duo fuerunt: Aliud in prouincia Northmore in quadam insula Frethi, loco Rastarcalf, ubi Gamle filius Gunnilde et maxima pars exercitus illorum de quodam promuntorio in maria precipitati sunt".

Engelsk oversettelse utført av Ekrem og Mortensen: *"Two of these royal encounters were of outstanding significance: one was in the county of Nordmøre at a place called Rastarkalv on the island of Frei, where Gunnhild's son Gamle and the majority of their army were hurled from a promontory headlong into the seas".*

I *Historia Norwegie* blir slaget nevnt først i sammenheng med slaget på Fitjar, som ett av to slag av fremragende betydning. Teksten navngir stedet for slaget som Rastarkalv på Frei. Her blir det tatt fram hvordan Gamle og hans menn blir kastet fra odden hodekulls ut i sjøen.

Analyse: Den eneste landskapsbeskrivelsen som kommer fram i *Historia Norwegie* er en odde eller et nes som mennene blir kastet på sjøen fra. Denne odden kan ha vært Freineset som ligger sør-sørøst, men det er vanskelig å avgjøre med sikkerhet, siden det er flere odder og nes i landskapet. Omgivelsene rundt neset er ikke nærmere beskrevet, det vanskeliggjør også muligheten for å finne ut hvilken av oddene mennene kastet seg i sjøen fra. Videre er det ingen steder i landskapet som heter Rastarkalv i dag og siden det også her ikke er nærmere beskrivelser av området, er det vanskelig å avgjøre hvor Rastarkalv var i landskapet. Siden informasjonen om landskapet i *Historia Norwegie* er så begrenset er den derfor lite anvendbar som kilde til landskapet.

6.2 Ágrip

Ágrip inneholder fortellinger om kongene i Norge fra sagaen om Halvdan Svarte i år 880 og fram til år 1140. Sagaene er skrevet av ukjent forfatter omkring 1190 (Mundal 2013:425). Jeg har tatt utgangspunkt i Driscolls utgave (Driscoll 1995) *Ágrip af Nóregskonungasögum* som har både originalspråk og engelsk oversettelse.

I Ágrip sin fortelling om Håkon den gode står dette om hans opphold på Frei:

”en aðra orrostu litlu síðarr í Fræþi enn vid Høkon, ok varð Høkon enn øfri, en þeir brædr flýðu ór landi allir nema Gamli. Hann flýðu til lands ok it øfra of Súrnadal til Þróndheims, en menn Høkonar með lýðsins fulltingi sóttu á mót hónum ok felldu í Gaulardali, þar sem nú er kallat Gamlaleir af hans nafni”.

Oversettelse: ”Et annet slag ble en kort tid senere kjempet mot Håkon på Frei, og Håkon vant igjen, og brødrene flyktet landet unntatt Gamle. Han flyktet til lands og den indre veien gjennom Surnadal til Trondheimsområdet (Trøndelag). Håkons menn fikk hjelp fra folket og gikk mot ham og drepte ham i Gaulardal, på et sted som nå er kalt Gamlaleir etter hans navn”.

Analyse: Her blir ikke landskapet på Frei beskrevet, men øya blir nevnt ved navn. Det som skiller seg ut her i forhold til de andre norrøne tekstene, er hvordan og hvor Gamle blir drept. I *Ágrips* bevarte fortelling flykter Gamle og dør ett annet sted enn ved Frei. Fortellingen i *Ágrip* er den eldste som er skrevet på norrønt, ca. 30 – 40 år tidligere enn den andre norrøne sagalitteraturen. Fortellingen kan ikke anvendes som kilde til landskapet på Frei, siden den ikke beskriver hvordan området så ut.

6.3 Fagrskinna

Fagrskinna betyr den fagre skinnboken og dennes fortelling blir også kalt *Nóregs konungatal*. Den er skrevet i Norge og forteller om de norske kongene fra Halfdan Svarte og frem til år 1177 (Jónsson 1902/3: II). Else Mundal skriver at skriftet blir sett på som en nøktern og rasjonalistisk kongesaga som ble skrevet i 1220-årene (Mundal 2013:427).

Fagrskinna nevner at Håkon har oppholdssted på Nordmøre på Freiøya og gir en detaljert beskrivelse av slaget på Rastarkalv. Her beskrives det hvor Eirikssønnene med gamle Eiriksson ankom Frei:

”Hakon konongr var þa staddr a Norðmæri sunnarla með liði sinu. Þar sem heitir Freiðar æy. Oc var Hakon eigi fyr var viðr. Enn Gamle lagðuzt með herr sinn i Feæyiar sunnd við Feæy i nannd Freiðarbergi foro menn i millum”.

Øversettelse: ”Kong Håkon var i sør på Nordmøre på et sted som heter Freiøy med mennene sine. Håkon merket ikke noe innen Gamle Eiriksson la til med hæren sin i Feøysund ved Feøy i nærheten av Freiberget og det fór sendebud i mellom dem”.

Analyse: I denne teksten har både øya som ligger sørvest for Frei og sundet mellom disse øyene et annet navn. Flatsetøya blir kalt for Feøy og Flatsetsundet for Feøysund. Her kan det ha skjedd en endring av navnet på øya og sundet siden 1200-tallet eller så demonstrerer dette upåliteligheten til de eldre litterære kildenes faktaopplysninger. *Fagrskinna* er skrevet 300 år etter slaget på Rastarkalv og faktaopplysningene, som navnet på øya og sundet kan ha blitt gjengitt forskjellig fra det opprinnelige navnet. Teksten viser til Freiøya når den forteller om Håkons oppholdssted, og Freiøya nevnes flere ganger senere i teksten. Flatsetøya har hatt flere navn opp gjennom tidene. På 1700- og 1800-tallet var øyas navn Salamonsøya, oppkalt etter en bonde som het Salamon Jensson som bodde der i 1701. Før denne tid har navnet på øya vært Feøya (Hyldbakk 1971:194). Siden øya ble kalt Feøya,

har nok også sundet hatt navnet Feøysund. Selve navnet *Fe* kommer nok av at bøndene har brukt øya som beite for kyr. Flatssetgården ligger vest for Freistranda, innerst i Flatssetsundet, og det er denne gården som har gitt navn til øya og sundet i senere tid. Navnet Feøy og Feøysund som er oppgitt i *Fagrskinna* var nok det riktige navnet på øya og sundet i 1220-årene. Beskrivelsen av Freihaugen som ligger som et kjennemerke i landskapet har også vært en annen enn den er i dag. Utdraget fra teksten over, viser at Freihaugen ble sett på som et berg på 1200-tallet, og ikke en haug. Som oversettelsen viser har *Freiðarberg* blitt oversatt til *Freihaugen*, dette endrer også måten å se landskapet på i forhold til betydningsforskjellen mellom et berg og en haug. Et berg er en sammenhengende steinmasse med lite vegetasjon, som lyng og gress, eller som er helt bart. Beskrivelsen av Freihaugen kan dermed tyde på at det ikke vokste trær på den på 1200-tallet. Når det blir beskrevet at Gamle Eiriksson legger til i nærheten av Freihaugen gir ikke det noen indikasjon på at det er Freistranda. Mennene kan like gjerne ha lagt til rett sør for Freihaugen ved hamrene, som i sørøst nærmere Freineset. Eller de kan ha kommet i land i enden av Freistranda som ligger i vest ved Flatssetholmen. Det er dermed usikkert hvor de kan ha lagt til. Det eneste man vet er at de la til i nærheten av Freihaugen. Selv antar jeg at de har lagt til på sørsiden eller sørsørvest for haugen, da jeg oppfatter disse områdene til å være ved haugen. Den vestlige enden av Freistranda blir for langt unna Freihaugen til å kalles for ved haugen.

Fagrskinna beskriver hvordan Egil Ullserk og Håkons menn lurer danene, med Gamle Eiriksson i spissen, til å tro at Håkons styrke er større enn den er.

”Þa bað Eigill kononginn at hann skyldi fa hanum merki æitt a hveriu skipi oc maN til hværs mærkis oc varo þar x mærki. Enn Æiriks synir er þeir sa at lið Haconar var mycklu færa. ganga a land at fylkia við Freiðarberg. Þa for Egill oc x menn með hanum oc hafði hverr þeiRa mærki i honndum oc gengo sva fram með brecco þeirri er þar var upp a nes eit”.

Oversettelse: ”Da ba Egil kongen om å få en mann til hvert merke og ett merke for hvert skip, slik at det ble ti merker. Da Eirikssønnene og deres hær så at Håkons hær var mye mindre enn deres gikk de i land og stilte opp hærfolkene til slag ved Freibergget. Da dro Egil og ti menn med ham og bar ett merke hver i hendene og gikk så fram ut med bakkekanten den som var oppe over et nes”.

Analyse: Her stiller gamle Eirikssons hær opp på sørsiden av Freihaugen, mens bakkekanten som Egil og mennene går ut mot ligger på østsiden av haugen. Neset som blir nevnt kan være det som kalles for Freineset i dagens landskap og bakkekanten ligger ovenfor Freineset. Dette er det eneste av nesene som stemmer i forhold til beskrivelsen av landskapet. Det skal ikke være mulig å se mennene med fanene siden de sto opp på flaten av terrenget, på linje med dagens kirkegård, mens Eirikssønnene stilte opp til slaget på nedsiden av Freihaugen. Hvis mennene har stått inne på flaten og ikke ved bakkekanten på toppen, er det fullt mulig at bare fanene var synlige, se figur 6.1 under.

Figur 6.1 Mulig sted for hvor Rastarkalv kan ha vært, sett fra midten av jordet mot vest. Den røde linjen markerer toppen av bakkekneika. Foto og illustrasjon: Siw Helen M. Grønland

I teksten fortelles det deretter hvordan Eirikssønnene og hans menn flykter fra Håkons hær opp til Skrubbhaugen hvor de finner ut at de har blitt lurt da de ser ned på Rastarkalv. De oppdager at det ikke er noen styrker ved merkene. Mange faller under slaget, både av Håkons og Eirikssønnene.

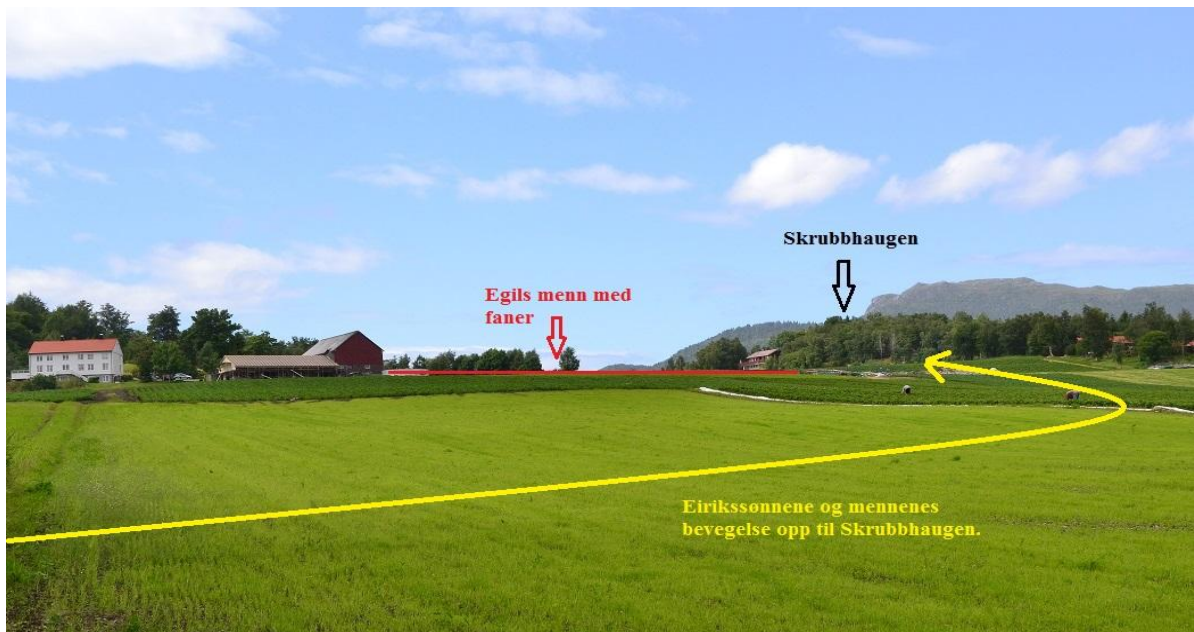
”Her af kæmr flotti i lið þeirra. oc flyia þeir sialvir oc lið þeirra. oc er þeir koma a hæðina gængt Freidharbergi. Þa sia þeir aftr ut a Rastarkalf. at ecki hærrlið fylgði mærkuninum”.

Oversettelse: ”På grunn av dette, begynner mannskapet å fly og de flyr selv med hæren og når de kommer opp på høyden på motsatt side av Freiberg ser de tilbake mot Rastarkalv at ingen mannskap følger merkene”.

Analyse: I teksten står Eiriks menn på en haug som ligger på motsatt side av Freihaugen og ser tilbake på Rastarkalv. Den motstående haugen kan enten være Skrubbhaugen eller haugen/berget som ligger ved Oterneset i øst. Haugen på Oterneset ligger lavere enn Freihaugen og mennene med fanene ville ikke være så lett å se herfra. Hvis man oversetter *gængt til midt i mot*, oppfatter jeg dette som det er Skrubbhaugen teksten sikter til. Hvis Eiriks menn løp til Skrubbhaugen fra nedsiden av Freihaugen ville de ha sett mennene med fanene før de kom frem til Skrubbhaugen. I dette tilfellet må de ha kommet fra en annen kant eller så stemmer ikke beskrivelsen av landskapet med virkeligheten. En tredje mulighet er at terrenget kan ha endret seg vesentlig siden 1200-tallet. Det er ikke gjort større inngripen i landskapet i dette området i form av bebyggelse. Men det er planert ut et større område på østsiden av kirken, og pløying av jordene siden gårdenes opprinnelse har endret dette landskapets karakter. Det som har vært annerledes på 1200-tallet er vegetasjonen. Lavt voksende trær eller busker kan ha vært en del av landskapet og fungert som skjul for Egils menn. Skrubbhaugen ligger nordøst og Freihaugen ligger i sør midt i mot Skrubbhaugen. Skrubbhaugen er en liten, småkupert kolle bevokst med løv- og furutrær, og bunnvegetasjon bestående av lyng og kratt. Den danner en forhøyning i et ellers flatt terreng. Området mellom Freihaugen og Skrubbhaugen består av flatt terreng med jorder i nordvest – vest, parkeringsplasser og gravsted og kirken i nord – nordøst for Freihaugen. Freihaugen har kupert terreng og består av gress- og lyngvegetasjon og løvtrær. På Freihaugens vest-, sør og østside er bratte hammere med en strandlinje nedenfor. Området her er privatisert og bosatt i dag. Vest for Freihaugen ligger gården Øvre Frei og på nedsiden, mot øst ligger gården Nedre Frei med jorder som strekker seg ned mot Freineset i sørsørøst og nordøst.

Hvis Gamle Eiriksson og mennene kom fra en annen kant uten å få øye på mennene bak fanene, hvor ville det vært? De kan ha løpt opp ved Freihaugens vestsida og tvers over flaten fra Freihaugen til Skrubbhaugen, mens mennene med fanene kan ha stått i toppen av skråningen som heller mot Freineset. En annen mulighet er at de har løpt rett mot øst over den skrånende sletta for så å løpe vestover til Skrubbhaugen. De ville da ha løpt rundt fanene for å unngå å bli sett av eller komme midt opp i det de trodde var flere hundre

motstandere. På denne måten kan de ha kommet seg til Skrubbbhaugen og de ser da tilbake mot Rastarkalv. Jeg mener begge scenarioene er logiske ut fra hvordan terrenget er formet, siden begge veiene fører til Skrubbbhaugen, men de kan ha kommet seg til Rastarkalv uten å bli sett bare fra en av sidene. Etter observasjon av landskapet ser jeg at det ikke ville vært mulig å komme seg til Skrubbbhaugen fra vest uten at de hadde blitt sett eller oppdaget mennene med fanene. Terrenget er helt flatt og det gjør at det ikke er mulig å bevege seg uten å bli sett eller oppdage andre mennesker som oppholder seg her. Det er lettere adkomst til Skrubbbhaugen fra østsiden av Freihaugen, siden Skrubbbhaugen strekker seg sørøstover og det er mulig å bevege seg i terrenget uten å bli sett eller se mennene på bakketoppen, se figur 6.2. Med dette utgangspunktet er det også mulig å finne stedet hvor Rastarkalv kan ha vært. Fra Skrubbbhaugen ser de tilbake mot det området de kom fra, Rastarkalv. Området de ser seg tilbake til ligger mellom Freihaugen og Skrubbbhaugen, og det er det flate området og skråningen som går ned mot Freineset i øst som kan ha vært Rastarkalv.

Figur 6.2 er tatt fra Freineset mot vest. Bildet viser mulig bevegelsesmønster for hvordan Eirikssønnene og mennene kom seg til Skrubbbhaugen uten å bli sett. Foto: Siw Helen M. Grønland

Videre i teksten står det:

”lætr þa Gamle skiota upp mæarki sinu. oc kveða við luðr sinn. samnazt nu saman lið þeira. oc sciota a fylking. enn Danir oc leiðangrs folc flyia til skipa”.

Øversettelse: ”Da lar Gamle sette opp merkene sine og blåser i luren sin. Samlet hæren deres og dannet en fylking, men danene og leidangsfolkene flyktet til skipene”.

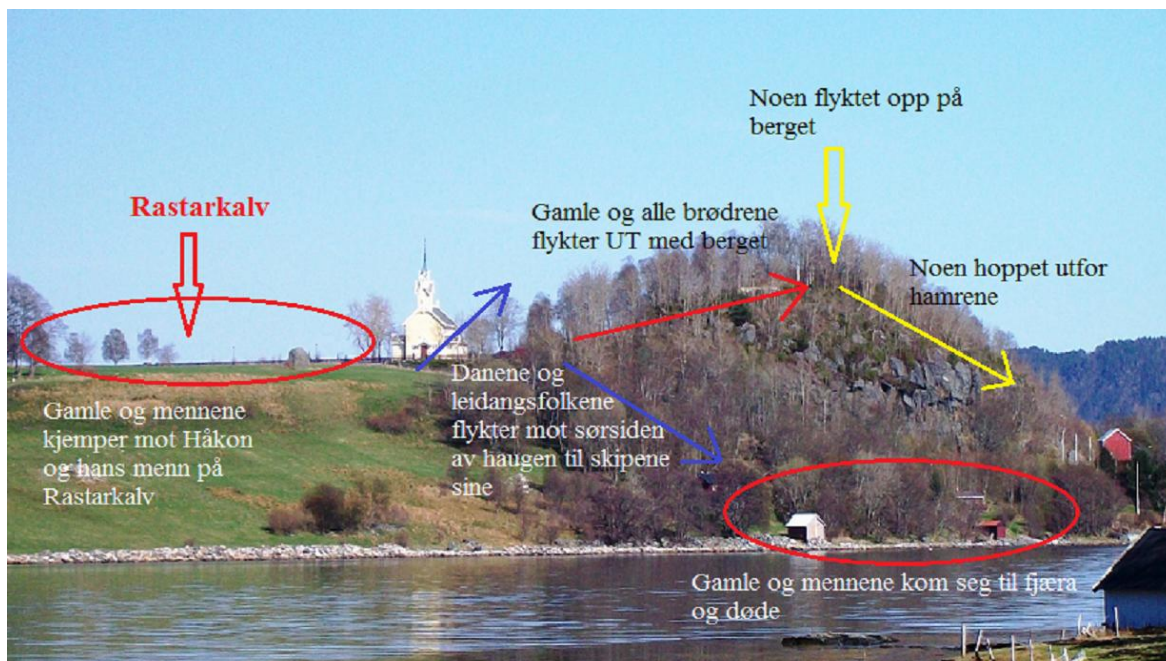
Analyse: Her står alle opp på Skrubbhaugen og danene og leidangsfolkene flykter herfra sørøst i retning mot Freistranda. Siden de kom seg til Skrubbhaugen fra sørøst, antar jeg at de flyktet samme vei tilbake igjen. Det vil si at de kan ha løpt tvers over den skrånende sletta på østsiden av Freihaugen, over området som kan ha blitt kalt for Rastarkalv, og ned til skipene sine på sørsiden av haugen.

”Þa komr Hakon konongr allu liði sinu at þeim. hófz nu annat sinn orrastann oc fello margir af hvarom tveGiom. oc toc bratt at ganga a þa Gamla. oc skildizt lið þeira. oc flyði Gamle oc þeir allir bræðr fram með berginu. enn sumt toc upp a bergit. oc var þar drepit. enn sumt toc fyrir hamra ofan oc do þar. enn er þeir Gamle kvamu i fiaruna. Þa varð hann sar mioc af Hacon kononge oc toc undan a kaf oc drucnaðe”.

Øversettelse: ”Da angriper kong Håkon med alle mennene sine mot dem. Striden begynner enda en gang og mange faller på begge sider og raskt mister Gamles mannskap kraft og deres menn blir adskilt. Og da flyktet Gamle og alle brødrene frem ut med berget. Noen rømte opp på berget og ble drept der. Noen hoppet utfor hamrene og døde der. Gamle og hans mannskap kom seg til fjæra. Da ble han såret mye av kong Håkon og tok til å svømme unna i vannet og druknet”.

Analyse: Her kjemper mennene på Rastarkalv og når det skrives at Gamle og alle hans brødre flyktet ut med berget, løper de over sletten til Freihaugen. Hamrene ligger på sørsiden av Freihaugen og stuper rett ned mot strandlinja nedenfor haugen. Se figur 6.3 for skisse over det som kan ha skjedd hvor, da Gamle og mennene flyktet fra Rastarkalv og Freihaugen. Når det i teksten står at Gamle kom seg til fjæra, kan det oppfattes som at det er sjøkanten som ligger i umiddelbar nærhet til Freihaugen på vestsiden, da det er her det er kortest vei til sjøen fra haugen. Det er usikkert på hvor i fjæra Gamle flyktet til, han ville trolig komme seg til fjæra raskest mulig og tok derfor den korteste veien ned, området er markert på bildet. Hvor han flyktet er også avhengig av om han var på toppen av bakkeskråningen eller midt i skråningen mot øst. Hvis han var midt i skråningen på

østsiden, ville raskeste og korteste vei til fjæra være sørøst for Freihaugen. Det å bruke kom seg kan virke som Gamle akkurat rakk å nå frem til sjøen før han ble for utmattet av skadene.

Figur 6.3 Dette bildet viser hvordan fluktsituasjonen kan ha vært for Gamle Eiriksson og brødrene, og danene og leidangsfolket. Foto: Siw Helen M. Grønland

Egil Ullserk var en av dem som ble drept og Fagrskinna forteller at det ble reist en høy minnestein over ham (bauta). Sagaen beretter også om gravleggelsen av de døde danene på stranden:

“Haraldr oc Sigurðr bræðr Gamla komozt með sunndi til skipa. enn Hacon drap þar i fiorunni iij scipsocnir af liði þeira. oc loðo upp scipinn undir þeim. i þau skip var lagðr valrinn. Oc orpner þar haugar utan at. Þar stændr oc bautaðar stæinn harr sem Egill fell”.

Øversettelse: ”Brødrene til Gamle, Harald og Sigurd kom unna svømmende til skipene. Håkon drepte der på stranden tre skipsbesetninger av deres mannskap og i skipene la de mennene som døde og kastet opp hauger over dem. Der står og en bautastein her som Egil falt”.

Analyse: I dette tekstavsnittet refereres det til at tre skipsbesetninger ble drept på stranden. Med stranden siktes det trolig til Freistranda og strandlinja i sør som ligger nedenfor

Freihaugen. Det kan også være på stranden som går langs sør og østsiden mennene ble drept. De drepte mennene ble gravlagt i dette området og det ligger 4 røyser langs Freistranda i dagens landskap og 5 røyser langs strandlinja på sør-sørøstsiden av Freihaugen, mot Freineset. Av de fem røysene er fire av dem datert til bronse-/jernalder og en er datert til jernalder. Plasseringen av røysene ligger langs strandlinja og med en vannstand som var 1,5 meter høyere enn i dag, ville røysene ha ligget nesten kant i kant med sjøen. Med en slik plassering er de ikke beskyttet for store bølger og høy sjø. En mulig årsak til gravrøysene plassering, kan være at disse røysene ikke har med slaget å gjøre, men historien om hauglegging kan være en måte å forsøke å forklare gravrøysene på. Dateringen og plasseringen gir en indikasjon på at gravrøysene kan ha kommet til lenge etter slaget.

6.4 Hákonar saga goða

Hákon den godes saga er en av kongesagaene i Snorre Sturlasons verk *Heimskringla*, ofte kalt Snorres kongesagaer. *Heimskringla* betyr jordens krets eller jordens kringle og er skrevet på 1230-tallet. Verket forteller om de norske kongene fra de tidligste ynglingekongene og frem til år 1177.

Hákon skal ha oppholdt seg på sin kongsgård på Frei da Eirikssønnene var på leting etter hans tilholdssted for å angripe ham.

Fortellingen om slaget på Rastarkalv starter med at Gamle og Eirikssønnene er på vei nordover langs kysten for å angripe Hákon. Sagaen oppgir hvor mange skip som Eirikssønnene brukte under angrepet og hvor de gikk i land, som var sør for Freihaugen.

”Hákon konungr hafði níu skip; hann lagðisk norðr undir Fræðarberg í Féeýarsundi, en Eiríkssynir lögðu at fyrir sunnan bergit. Þeir höfðu meirr en tuttugu skip”.

Oversettelse: ”Kong Hákon la til med ni skip nord under Freibergget i Føøysundet. Eirikssønnene la til sør for berget. De hadde mer enn tjue skip”.

Analyse: Snorre Sturlason skriver at Hákons skip la til nord under Freihaugen, dette stemmer ikke overens med hvordan Freifjorden ligger i forhold til Freihaugen. Freifjorden ligger sør og øst for Freihaugen, mens Flatsetsundet ligger vest for haugen. I nord ligger

landområdene med Skrubbhaugen og Ekservollen, og videre nord ligger store myrområder. Håkon den godes saga er den eneste av den norrøne litteraturen som bruker himmelretningene i forbindelse med beskrivelser av hvor mannskapet legger til og hvordan de beveger seg i landskapet. Kompassretningene som Snorre Sturlason brukte for å beskrive hvordan forskjellige landskapselementer ligger i forhold til hverandre er uriktige. Det er gjort lite forskning i tilknytning til hvordan himmelretningene ble brukt for å orientere seg i landskapet på 1200-tallet. Himmelretningene på Snorre Sturlasons tid ser ikke ut til å være det samme som kompassretningene vi bruker i dag, men jeg får inntrykk av at orienteringen skjedde ut fra hvordan landskapet ligger i forhold til ferdselsårene. For eksempel ble trolig leia som går oppover mot Trondheim regnet som nord, mens leia nedover Kvernesfjorden som sør. Tilsvarende også i dag regnes retningen mot Trondheim som nordover selv om det ligger nordøst for Frei. Med en slik himmelretningen, blir Snorre Sturlasons beskrivelse av stedet for i landstigning for Håkon og hans menn riktig, siden sundet mellom Freineset og Oterneset da blir i nord. Tilsvarende blir Feøysundet i sør. Gustav Storm kommenterer i sin artikkel om slaget på Rastarkalv i tidsskriftet *Historisk-geografiske studier*, Snorre Sturlasons feilplassering av kompassretningene i forhold til terrenget. Storm mener at kompassretningen dreier 45° til høyre, men at de innbyrdes forholdene mellom de forskjellige naturelementene i landskapet er riktige (Storm 1877:28). Snorre Sturlason navngir også Flatsetsundet med Feøysund og Feøy med Flatsetøya, slik som *Fagrskinna*. Det kan tyde på at han har brukt *Fagrskinna* som kilde da han skrev kongesagaen. Eirikssønnenes angrep skjer fra sørsiden av haugen, de angrep da fra det bratteste partiet, hamrene, siden disse ligger i sør. Snorre Sturlason forveksler Feøysund med bukta som ligger i hans nord mellom Freineset og Oterneset, og kaller denne for Feøysund. I følge hans himmelretning skal Feøysund være i sør, mens bukta mellom nesene blir liggende i nord. Dette stemmer derfor ikke med orienteringen i terrenget og demonstrerer usikkerheten til *Heimskringla* som kilde. Jeg vil videre i analysen ta utgangspunkt i Sturlasons orientering i landskapet og ikke kompassretningen, for å forstå hans beskrivelser landskapet.

”Hákon konungr sendi þeim boð ok bað þá á landa ganga, segir, at hann hafði þeim völl haslat á Rastarkálfi;”

Oversettelse: ”Håkon sendte bud til dem og ba dem om å gå i land, sier at han hadde haslet voll på Rastarkalv”.

Å hasle voll vil si å merke av med hasselstenger. Det ble gjort når det skulle settes ting eller å utfordre til strid. Rastarkalv er beskrevet som et sted med store, slette voller, med en lang bakkeskrent ovenfor.

”Þar eru sléttir vellir ok miklir, en fyrir ofan gengr brekka löng ok heldr lág”.

Översettelse: ”Der er store, slette voller som går ovenfor en bakkekneik som er lang, men heller lav”.

Analyse: De store, slette vollene er det flate området som strekker seg fra Freihaugen til Skrubbhaugen i nord. Og bakkekneika som er lang og slak, kan være skråningen som ligger øst for kirken og Freihaugen, se figur 6.4. Det er dette området som jeg kom frem til i delkapittel 6.3 kan ha vært kalt for Rastarkalv.

Figur 6.4 Bakkekneik ved Freihaugen. Bildet er tatt mot nord-nordøst fra Freihaugen og viser bakkekneik med lang, slak skråning som går ned mot sjøen. Den røde markeringen viser hvor bakken begynner å helle. Dette kan være området som Snorre beskriver i teksten over. Foto: Siw Helen M. Grønland

Det er også en bakkekneik ovenfor Freistranda, men den skrånende bakke er her kortere og mindre slak enn bakken som ligger øst for Freihaugen og kirken, se figur 6.5 og 6.6. Begge kan være mulige steder som passer delvis til beskrivelsen over. Bakkekneika over Freistranda har en tydeligere overgang fra flate til skrånende terreng, mens bakken på

østsiden skråner gradvis og den er lang i forhold til skråningen på Freistranda. I teksten er bakken beskrevet som lang og slak med lavt hellende terreng. Det stemmer mest med beskrivelsen av bakken og kneika på nordøst – østsiden av Freihaugen. Etter observasjoner i landskapet er det tydelig at det er brekka på denne siden av Freihaugen som beskrives.

Figur 6.5 Bakkekneika ovenfor Freistranda. Foto: Siw Helen M. Grønland

Figur 6.6 Bakkekneika ved Freistranda sett fra sørvest. Foto og illustrasjon: Siw Helen M. Grønland

Den neste beskrivelsen av landskapet kommer i sammenheng med Eirikssønnenes ilandstigning ved Freihaugen, da de går dit hvor Håkon har haslet voll til dem.

”Gengu Eiriksýnir þar af skipum sínum ok norðr yfir hálsinn fyrir innan Fræðarberg ok svá fram á Rastarkálf”.

Översettelse: ”Der går Eirikssønnene av skipene sine og nord over halsen nedenfor inntil Freihaugen og så frem mot Rastarkalv”.

Analyse: Det er ikke noe sted i landskapet som umiddelbart gir inntrykk av å være en hals, det vil si en innsnevring eller et smalt område i nærheten av Freihaugen. Det er mulig det kan ha vært en hals nedenfor hamrene ved strandlinja inntil haugen, men dette lar seg vanskelig avgjøre ved avlesning i landskapet, da det er boliger her og området er privatisert. På kartet er strandlinja på sørsiden av Freihaugen den som er smalest av stedene for ilandstigning. Hvis man antar at dette smale partiet av strandlinja er halsen, stemmer Snorres Sturlasons beskrivelse om at Eirikssønnene beveger seg nord over halsen, siden denne passasjen går i hans nordlige retning. Han gir også en beskrivelse av at halsen ligger på nedsiden inntil Freihaugen, så det kan nok stemme med observasjoner fra kartblad at det er strandlinjas smale parti ved hamrene som er halsen. Etter kompassretningen strekker halsen seg da fra nordvest til sørøst. Som jeg kom frem til i delkapittel 6.3, har Eirikssønnene beveget seg først nord fra sjøen og deretter videre østover langs Freihaugen for å komme til Rastarkalv som kan være flaten og den slakt skrånende sletten mellom Freihaugen og Skrubbhaugen.

Etter at Eirikssønnene ankommer Rastarkalv ber Egil Ullserk Håkon om å gi ham ti merker og ti mann som han skal bruke for å lure Eirikssønnene. Etterpå kommer det en beskrivelse av Egil og hans menns bevegelse i terrenget;

”Gengr þá Egill með menn sína upp undir brekkuna, en Hákon konungr gekk upp á vollin með sitt lið, setti upp merki og fylkði ok sagði svá: ”Vér skulum hafa fylking langa, svá at þeir kringi eigi um oss, þótt þeir hafi lið meira”.

Øversettelse: Da går Egil med mennene sine opp under bakkekneika, mens kong Hkon gikk opp på vollen med sitt folk, satte opp merkene og fylkingene og sa: ”Vi skal ha en lang fylking, slik at de ikke kan omringe oss, enda de har større hrflge”.

Analyse: Når det blir beskrevet at Egil og mennene går opp under bakkekneika kan det oppfattes som at de kommer fra et lavere punkt i landskapet og at de beveger seg langsmed nedsiden av brekka. De ville da ha stått mellom en bakkeskråning og en av vollene som ligger nedenfor bakkekanten. Brekka er kanten til den skrånende flaten som ligger mellom Skrubbhaugen og Freihaugen i nordøst. Hkon står med mennene oppe på vollen som ligger framfor brekka.

Egil Ullserks menn går til bakkekneika, det vil si på kanten til det flate terrenget som ligger mellom Skrubbhaugen og Freihaugen, slik at bare merkene synes. Hkon lager en fylking og setter opp sine merker, slik at det ser ut som det er en stor hr som møter dem. Deretter beveger de seg mot Eirikssønnene;

”Peir geru sv ok gengu fram me brekkunni sem nst, sv sem þeir mundu vilja fram koma  bak þeim Eiríkssonum”.

Øversettelse: ”De gjorde slik og gikk fram tett inntil bakkekneika, som om de ville komme frem bak Eirikssønnene og deres menn”.

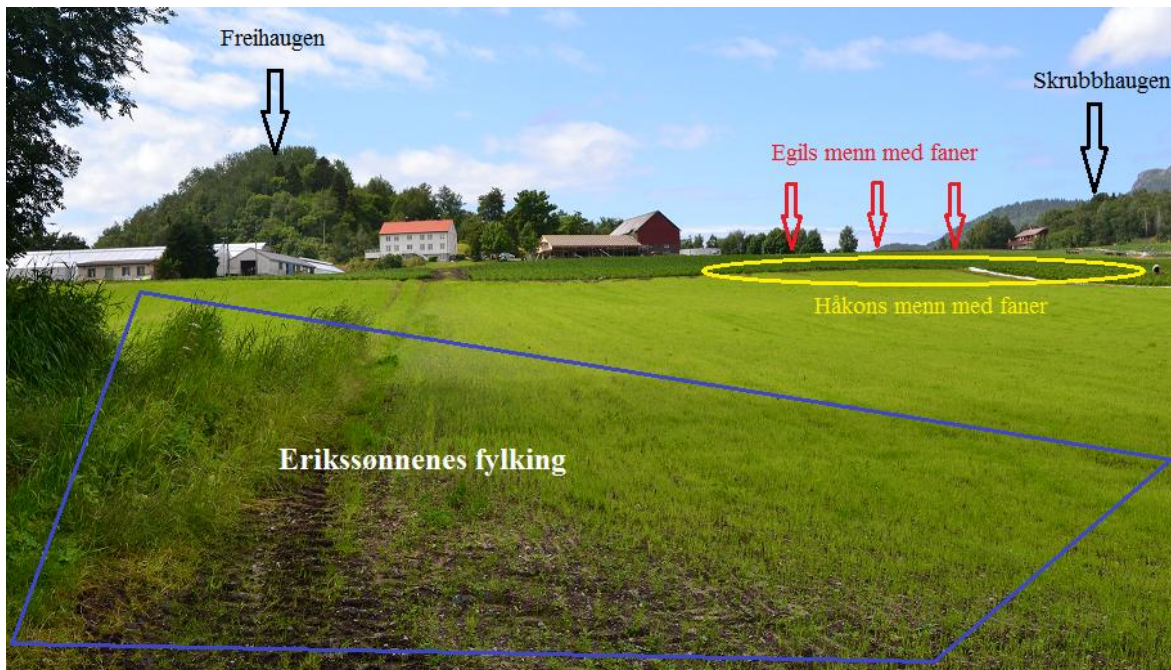
Eirikssønnene blir redde og flykter, og Håkon og mennene hans løper etter og angriper dem.

”Þat så þeir, er fstir stu í fylkingu Eiríkssona, at merki mrg fru fluga ok gnfuu fyrir ofan brekkuna, ok hugu, at þar myndi fylgja li mikit ok myndi vilja koma  bak þeim milli ok skipanna”.

Øversettelse: ”De som stod bakerst i Eirikssnnes fylking så at mange merker gikk frem og de flagret vilt, over bakkekanten og tenkte at det ville følge en stor hr bak dem mellom dem og skipene”.

Analyse: I dette tekstavsnittet oppfattes det som om Hkon og hrflge beveger seg nedover fra bakkekanten og Eirikssønnene ser dette fra nedsiden. Eirikssønnene står trolig på det flate

området (jordet) som ligger mellom Freineset og Freihaugen og Skrubbhaugen, se illustrasjon i figur 6.7.

Figur 6.7 Et mulig scenario til plasseringen av hærfølgene før slaget begynner. Bildet er tatt fra Freineset mot vest. Foto og illustrasjon: Siw Helen M. Grønland

Kong Gamle oppdager at de har blitt lurt og kjemper mot Håkons menn. Slaget går hardt for seg og flere av Håkons menn dør, deriblant Egil Ullserk og mange av hans motstandere.

”Gamli Eiríksson, þá er hann kom upp á hálsinn fyrir ofan bergit, þá snörisk hann aftr ok sá þá, at ekki lið fór eftir meira en þat, er þeir höfðu áðr barizk viðr ok þetta var prettr einn; Þá lét Gamli konungr blása herblástr ok setja upp merki ok skaut á fylking; hurfu at því allir Norðmenn en Danir flýðu til skipanna”.

Översettelse: ”Da Gamle Eiriksson kom opp på halsen ovenfor berget, snudde han seg bakover og så at mannskapet som forfulgte dem ikke var større enn det som de tidligere hadde kjempet mot og at dette var en list. Da lot kong Gamle blåse hærblåst og sette opp merket og dannet en fylking; alle nordmennene vendte seg til denne, men danene flyktet til skipene”.

Analyse: Her gir teksten inntrykk av at halsen som ligger nedenfor hamrene under Freihaugen strekker seg helt til oversiden av haugen. På grunn av veien som går her i dag er det vanskelig å se hvor langt halsen som starter inntil hamrene i sør strekker seg rundt Freihaugen.

”Lauk svá, at Eiríkssynir flýðu; sóttu þeir þá suðr af hálsinum, en sumt lið þeira opaði suðr á bergit, ok fylgði Hákon konungr þeim. Völlr slétr er austan af hálsinum ok vestr á bergit ok þá hamrar brattir vestr af. Þá opuðu menn Gamla upp undan á bergit, en Hákon konungr sótti at þeim svá djarfliga, at hann drap suma, en sumir hjlópu vestr af berginu, ok váru hváirtveggju drepnir, ok skilðisk konungr svá fremi við, er hvert barn var dautt”.

Översettelse: ”Det sluttet med at Eirikssønnene flyktet, de søkte seg da sør for halsen, noen av folkene dro seg tilbake til sør på berget og kong Håkon fulgte etter dem. Der ligger en slett voll på østsiden av halsen og vest ut på berget og deretter, de bratte hamrer er mot vest. Da dro Gamles menn seg tilbake opp på berget, men kong Håkon angrep så djervt at han drepte noen. Noen løp vest over bergkanten og begge gruppene ble drept og kongen sluttet ikke før alle var døde”.

”Gamli Eiríksson flýði ok af hálsinum ok ofan á jöfnu fyrir sunnan bergit”.

Översettelse: ”Gamle Eiriksson flyktet fra halsen og ned til sletta sør for berget”.

Analyse: Halsen ligger fra sørvest til nordvest for Freihaugen og hvis Eirikssønnene dro sør for denne ville de enten ha vært like ved sjøkanten eller på sletta nedenfor haugen etter kompassretningen. Hvis de var sør for halsen etter Snorre Sturlasons orientering ville de ha beveget seg mot sørlige del av Freistranda. Den slette vollen som skal ligge øst for halsen og vest for berget, oppfatter jeg som to forskjellige voller. Det ligger en skrånende slette på Freihaugens sørside etter kompassretningen og det kan være denne Snorre Sturlason mener. For ham var sør den østlige siden av haugen. På haugens vestsida, etter Sturlasons orientering, ligger den slake skråningen som kan være den andre vollen. Med justering av himmelretninger, stemmer beskrivelsen av terrenget og hvordan Freihaugen ligger plassert i forhold til vollene og brekka. I dette avsnittet er hamrenes beliggenhet mot vest. I hans vest tidligere i sagaen, ligger Rastarkalv med vollene og den slake skråningen. Han har trolig snudd himmelretningen 180° fra nord til sør i dette tekstavsnittet. Skulle orienteringen vært korrekt etter Sturlasons måte å se landskapet på, burde hamrene ligget i øst. Gamle Eiriksson flykter over en slette sør for halsen, sletta har trolig strukket seg fra området hvor det er privatisert og bygd ut i dag, og vestover (kompassretning) langs Freistranda. Videre har den trolig også strukket seg sørover, ned mot sjøkanten i dette området like inntil Freihaugens sørsida.

Snorre gir videre en beskrivelse av hvor mennene blir gravlagt;

”Þar lét Hákon konungr leggja Egil ullserk í skip ok með honum alla þá menn, er af þeira liði höfðu fallit, lét bera þar at jörð ok grjót. Hákon konungr lét ok fleiri skip upp setja ok bera á valinn, ok sér Þá hauga enn fyrir sunnan Fræðarberg”.

Översettelse: ”der lar kong Hákon Egil Ullserk legges i skip og de av deres menn som stupte, lar der bli båret jord og stein. Kong Hákon lar det også bli satt opp flere skip på engen og bærer de døde dit og man ser fortsatt de haugene sør for Freihaugen”.

Tilslutt nevner sagaen bautasteinene som blir satt opp over Egil Ullserks grav;

”Hávir bautasteinar standa hjá haugi Egil ullserks”.

Översettelse: ”Høye bautasteiner står ved Egil Ullserks haug”.

Analyse: Her beskrives det hvordan Egil og de mennene som falt sammen med ham, både de allierte og fiendene, gravlegges i skip på stranden. Beskrivelsen viser også at disse gravrøysene fantes nedenfor Freihaugens sørside på Snorre Sturlasons tid i 1220-årene. Det er fire gravrøysen som ligger sørsørøst for Freihaugen i dag i retning Freineset, så landskapsmessig stemmer dette med Snorre Sturlasons beskrivelse. Gravrøysene har derfor vært der på hans tid, men det er usikkert om de eksisterte på 900-tallet da Hákon var der. I denne beskrivelsen har en bautastein i *Fagrskinna* blitt til flere steiner. Det eksisterer en original bautastein eksisterer i dag, som kan være bautaen som ble satt opp ved Egil Ullserks grav, den er står sammen med to andre bautaer på Freihaugen. Hvor har Snorre Sturlason fått opplysningen om gravhaugene fra? Selv om han har gode beskrivelser av terrenget på Frei, er det usikkert på om han har vært der selv eller ikke. Han kan ha fått beskrivelser fra andre som har vært på Frei eller han kan ha hentet opplysningene fra andre skriftlige kilder som kan ha lignet på *Fagrskinna*, men som ikke eksisterer i dag.

6.5 Oppsummering

Hákon den godes saga og *Fagrskinna* har flest detaljer om landskapet på Frei og hvordan mennene har beveget seg i landskapet. I motsetning til disse detaljerte beskrivelsene har *Historia Norwegie* og *Ágrip* kun en setning om slaget på Rastarkalv som forteller at Hákon vant slaget. Her ser man at de eldste kildene har lite informasjon om landskapet og slaget, mens den yngre litteraturen blir mer litterær og har mer informasjon. De norrøne kildene gir først og fremst en beskrivelse av landskapet på Frei på 1100- og 1200-tallet, siden det er

vanskelig å beskrive hvordan et landskap så ut 300 år tidligere. Det er bare landskapets store former som har holdt seg uendret.

Historia Norwegie og *Ágrip* kan ikke brukes som informasjon om landskapet på Frei. Dermed er det *Fagrskinna* og *Håkon den godes saga* som kan brukes som tilnærming til hvordan landskapet så ut på 1200-tallet. Det er mange likheter med *Fagrskinna* og *Håkon den godes saga*, så Snorre Sturlason har trolig brukt *Fagrskinna* eller en liknende tekst som kilde til sine beskrivelser av landskapet på Frei. Han har også med en beskrivelse av halsen som ligger sør for Freihaugen, denne opplysningen må han ha fått fra andre kilder siden halsen ikke er nevnt i *Fagrskinna*. Begge kildene oppgir Feøy og Feøysund som datidens navn på Flatsetøya og sundet. Snorre Sturlason har trolig hentet disse navnene også fra *Fagrskinna* eller en lignende tekst. Det er også belegg for at øya har hatt dette navnet før 1700-tallet i tingskjøte fra 1641 (Hyldbakk 1971:194). Når det gjelder bautasteinen er den beskrevet som *en* stein i *Fagrskinna*, mens i Snorre Sturlasons saga blir den til flere bautasteiner. Det er usikkert om Snorre Sturlason har vært på Frei selv, så hvor han har fått informasjonen om landskapet utenom *Fagrskinna* og andre lignende litterære kilder, vet man ikke. Han kan også ha brukt dikterisk frihet for å få slaget på Rastarkalv til å virke større enn det var, hvis det har vært et slag her. Historien om slaget kan også ha blitt laget for å gi gravrøysene langs sjøen et større meningsinnhold. Det kan tenkes at røysene har blitt plassert der med hensikt av lokale bønder i bronse-/jernalder, slik at de kunne være seilingsmerker for sjøfarere. I gravrøysa som tilhører lokalitet 8 ble det i 1768 blant annet funnet en sverdklinge og sverd hjalt, samt skjelettresten og båtnagler. Dette kan tyde på at det er noe hold i fortellingen om slaget, men det arkeologiske materialet er for lite til å kunne si om røysene er etter slaget. For å finne ut mer om gravrøysene som ligger langs sjøkanten er etter slaget er det nødvendig med undersøkelser av røysene i form av utgravninger og andre arkeologiske metoder. Andre måter å finne ut om det virkelig har vært et slag her, er å gjøre søk med metalldetektor etter pilspisser og spydspisser på jordene i dette området. Jeg antar at det kan være mulig å finne rester etter slike våpen om slaget har stått her, slik som funnene i forbindelse med slaget på Re.

Snorre Sturlason har også en ukorrekt beskrivelse av hvor han forteller at: "*Kong Håkon la til med ni skip nord under Freibergget i Feøysundet*". Dette er et eksempel på hvordan han har snudd den nordlige himmelretningen ca. 45° mot øst. De innbyrdes forholdene mellom Freibergget, sjøen, halsen og sletten er likevel riktige. Noen riktige opplysninger om landskapet har han fått i tillegg til *Fagrskinna*, som for eksempel halsen som er på sørsiden av Freihaugen.

Siden *Fagrskinna* er skrevet i Norge, antar jeg at den er den mest korrekte når det kommer til beskrivelsen av landskapet, og forfatteren(e) mest sannsynlig har vært på Frei. Men opplysningene om hamrene og halsen på sørvest og sørsiden av Freihaugen ser jeg også som sentrale å ha med som en av kildene, siden disse stemmer overens med landskapet på Frei.

7. HÅKON DEN GODE I KULTURLANDSKAPET

Gerhard Schøning og Lorentz Diderich Klüwer har reist rundt i Norge på 17- og 1800- tallet og gjort nedtegnelser av forskjellige kulturminner, og Frei er et av stedene de har vært på. Bendix Edvard Bendixen og Gustav Storm har også gjort nedtegnelser av kulturminnene i landskapet på Frei. Bendixen har gjort grundige observasjoner og beskrivelser av kulturminnene, mens Storm har vært i området en periode i 1870-årene og analysert slaget på Rastarkalv i forhold til landskapet. Med utgangspunkt i disse reiseskildringene skal jeg undersøke hva de har funnet i landskapet som kan knyttes til Håkon den gode. Schøning har benyttet seg av Snorres kongesaga da han gjorde observasjoner i landskapet på Frei, og hans oppfatning av dette området var derfor påvirket av Snorre Sturlasons beskrivelser. Det samme gjelder også for Klüwer siden han har brukt Schøning som kilde. Det som er interessant å vurdere ved bruk av Klüwer og Schønings reiseskildringer, er hvilke kulturminner som fantes i det landskapet de så og dernest sammenligne det med hva som kan gjenfinnes av disse i landskapet i dag. Ved å gjøre denne sammenligningen kan man se hvor mye landskapet har endret seg på 200 år, spesielt i forhold til kulturminnene. Jeg skal også undersøke hvorvidt reiseskildringer er egnet som kilde til å studere historiske landskap. Når landskapet endrer seg, endres også måten kulturminnene oppfattes i landskapet på. Kulturminnene i landskapet på Frei for 200 år siden ga en annen visuell sammenheng enn de gjør i dag, siden deler av området nå er mer utbygd. Dette kapittelet er derfor basert på en sammenligning av reiseskildringene fra 1770-årene og fra begynnelsen av 1800-tallet og mine observasjoner av kulturminnene og landskapet på Frei. Kapittelet er presentert slik at reiseskildringenes beskrivelse av landskapet og kulturminnene kommer først og deretter mine observasjoner og vurderinger av landskapet som jeg har kalt *Observasjoner*.

7.1 Gerhard Schønings nedtegnelser

Gerhard Schøning reiste rundt i Norge i perioden 1773 – 1775 og gjorde nedtegnelser om kulturminnene som fantes i landskapet på den tiden. I 1773 reiste han til Nordmøre sammen med biskop Ernst Gunnerus for å gjøre sine observasjoner på Frei (Stige og Spurkland 2006:27). Schøning har som nevnt innledningsvis benyttet Snorre som kilde og han hadde derfor en oppfatning av landskapet som var påvirket av beskrivelser fra 1200-tallet. Schøning har derfor sett på landskapet ut fra dette perspektivet og han skriver at han har funnet alle kjennemerkene som er beskrevet i *Håkon den godes saga*.

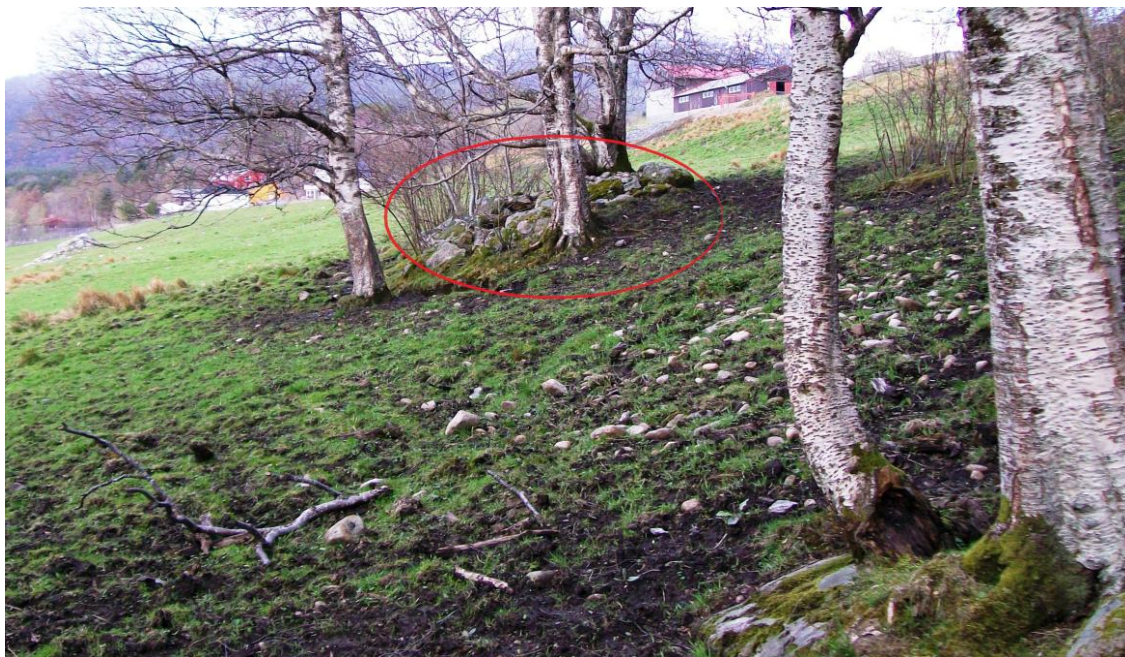
Freihaugen er beskrevet som en høy bergknoll med høye hamrer ut mot sjøen. Videre skriver han: ”(...) paa søndre eller vestre Siide af den [Freihaugen] en skraas opgaaende Brække eller Hals, og norden eller østen for denne en anseelig stor smaalig nedhældende Slette”.

Observasjoner: På søndre eller vestre side av Freihaugen viser til Freistranda, mens nord eller øst viser til den skrånende sletta som går mot Freineset i sørøst og området mot øst hvor Rastarkalv ligger.

Schøning observerte at det lå sjøhus og fire røyser sør for der Eirikssønnene i følge sagaen landet på Freistranda, og en av haugene var betydelig større enn de andre. Kong Gamle og mange av hans menn ble drept her. Nord for disse haugene gir han en beskrivelse av tre andre hauger som også er ganske store, men mindre enn den største. Han beskriver steinrøysene slik: ”(...) 4 Steen-Høie; blant dem er den eene meget stor, med endeel mindre omkring; paa den nordre Siide af den ligge 2de temmelig store men mindre Høie og paa den samme Siide 1 ditto”. Han skriver også om en lang steinrøys som ligger inntil hamrene på Freihaugens vestside som han tror er en gravrøys; ”paa samme Siide af bemeldte Hals men længer hen mod de omtalte Hammere en lang sammenkastet Stenrøse, hvilken kan, efter Riimelighed, ei have sin Oprindelse fra Markens Rydning, eftersom denne Steen-Banke da maatte strække sig saavidt som Enget strækker sig”. Schøning tror at gravrøysa til noen av kong Gamles menn ligger her; ”men bemeldte lange Steen-Røse maae være sammenkastet over den gemeene Hob ihilsagne K. Gamles Partie”.

Observasjoner: De fire røysene som han observerte i sørvest for området hvor Eirikssønnene gikk i land er røysene langs Freistranda. De utgjør lokalitet 1 – 4 som består av fire røyser hvorav lokalitet 4 ser ut til å være en gravrøys. Her er den største røysa målt på 1970-tallet til å være ca. 12 x 12 meter i lengde og bredde, mens den minste er 9 x 9 meter i lengde og bredde. Begge disse røysene hører til lokalitet 2 som er registrert som rydningsrøyser. Røys 1 i denne lokaliteten er den største og det kan være denne Schøning har observert som ”meget stor” eller så kan begge røysene har vært en stor røys på hans tid. Dermed kan disse to til sammen ha dannet en av de største røysene på Freistranda da Schøning gjorde sine observasjoner. Det er usikkert hvor mange mindre røyser han mener når han skriver ”(...)med endeel mindre omkring;”. Det samme gjelder også for beskrivelsen av størrelsen på den største røysa på Freistranda. Han beskriver to røyser som ligger nord for lokalitet 2 som ikke

finnes i landskapet i dag, og det er derfor trolig at det var flere røyser på Freistranda enn de som er der i dag. Det ligger en uregistrert rydningsrøys nordøst for denne lokaliteten, men det er lite trolig at det er denne han gir en beskrivelse av i tekstutdraget, siden den ligger for langt øst. Men hvis Schøning orienterte seg i landskapet med utgangspunkt i leia og retningen fastlandet ligger, vil Freihaugen ligge nord for lokalitet 2. Det vil si at kompassretningen østover, var for ham nordover og tilsvarende blir da kompassretningen i vest isteden sør. Med dette utgangspunktet ser han derfor nordover mot Freihaugen fra lokalitet 2 og dermed ligger det to røyser plassert nord for denne lokaliteten. De røysene han beskriver nord for lokalitet 2 kan være den uregistrerte rydningsrøysa og rydningsrøysa i lokalitet 3. Han skriver også at det ligger enda en røys like ved de to røysene på nordre side, og det er trolig gravrøysa i lokalitet 4. Når det gjelder rydningsrøysa som ligger ved hamrene på vestsiden av Freihaugen kan det være den som jeg har beskrevet i lokalitet 4 i landskapsanalysen. Se rød markering av røysa i figur 7.1. Plasseringen av røysa kan stemme, men ikke formen siden den har en rund form og ikke lang slik som Schøning beskriver. Dette er den røysa som har nærmeste beliggenhet vest for Freihaugen som er registrert som rydningsrøys i Askeladden kulturminnedatabase. Men det kan ha vært en røys som lå enda nærmere inn til hamrene ved Freihaugen på Schønings tid, som ikke eksisterer i landskapet i dag. Røysa kan ha ligget der veien går ned til eiendommen. Om gravrøysa har blitt fjernet en eller annen gang er det ikke gjort noen registreringer i forbindelse med dette.

Figur 7.1 Bildet viser lokalitet 4 og er tatt nedenfor hamrene mot vest ved Freihaugen. Foto: Siw Helen M. Grønland

Han observerer også 4 steinrøyser på østsiden av Freihaugen vest for Freineset. ”(...)sees ned mod Stranden 4 anseelige Steen-Røser, blant dem en meget stor, som er 24 Skridt i Diameter, hvori er fundet et Sværd-Hæfte, en Stridsøxe, Kull, Skibssøm,(...)”. Dette tolker han som å være Egil Ullserks gravhaug. Nedenfor denne store røysa, observerer han flere mindre røysere som han antar er etter Egils menn som ble drept under slaget; ”Neden for bemeldte Høi, ved Stranden, men noget længer hen mod Vesten, ligge adskillige smaa sammenkastede Steen-Røser dannede udten Tvil for den gemeene slagne Hob af Eigills Partie”. Han skriver videre om en stor steinrøys som ligger like nedenfor hamrene; ”liige neden for foromtalte bratte Hammere, sønden paa Frey-Hauen ligger en temmelig stor Steen-Høi, med andre derhos ganske smaae, hvori de ere uden Tvil begravne, som af Kong Hagen bleve forfulgte til bemeldte Hammere, og der dræbte”.

Observasjoner: Haugene som Schøning beskriver er trolig de fire gravrøysene som er beskrevet i lokalitet 8 i landskapsanalysen, da disse ligger sørsørøst for Freihaugen. Her er den største gravrøysa 22 meter i diameter mens de tre mindre røysene er 14, 15 og 17 meter i diameter. Disse gravrøysene mener han tilhører de av Egils menn som ble drept, og den største er Egil Ullserk gravlagt i. Schøning tolker funnmaterialet til å tilhøre Egil. Dette stemmer godt overens med hans observasjoner. Den store røysa som han observerte lå inntil hamrene på sørsiden av Freihaugen finnes ikke i landskapet i dag, er heller ikke registrert i Askeladden. Denne røysa og de mindre røysene rundt kan ha gått tapt under utbygging av vei eller hus nedenfor hamrene.

Bautasteinene finner han ikke stående i landskapet og antar at de har blitt fjernet. Schøning beskriver flere lange smale steiner som ligger ved kirkegårdsmuren; ”(...) man seer endnu ved Kirken og ved Kanten af Kirkegaards-Muren endeel lange smale Steene, som jeg troer at være hidbragte fra bemeldte gamle Gravsteder”.

Observasjoner: Det skal ha stått flere bautasteiner på Freistranda og om en eller flere av dem er etter slaget er det problematisk å avgjøre. En av bautaene som står på Freihaugen er en original stein. Den ene står i dag sammen med to andre bautaer og ble satt opp i 1974.

Andre beskrivelser han har med i reiseskildringen er gården Øvre Frei som han antar Egil Ullserk har hatt som bosted. I tilknytning til gården Nedre Frei ser han spor etter

en gammel vei som går ned mot sjøen og sjøhusene. I nærheten av disse sjøhusene observerer han 3 store, runde sirkler med en grøft rundt og han antar at disse har vært brukt som kampplasser i forbindelse med Holmgang eller øvelse:

”(...) ved Gaarden Neder-Frey, sees først Levninger efter en gammel anlagt Vei ned til Søen og Sjøehusene, dernæst ei langt fra bemeldte Huuse, 3de runde, liige store, tæt hos hinanden i en Triangel liggende Kredse, hver for sig indcirklede med en liden Grøft, og hver 2 Favne omtrent i Diameter. Disse kaldte Indbyggerne her paa Stedet Ridebaner: men de have uden Tvil været brugt til Kampe-Pladse, enten til virkelige Holmgange eller til Øvelse. Der have, som meldt, været Grøfter rundt omkring dem, og midt i dem sees et rundt Hull eller en fordybning”.

Observasjoner: Det er ikke registrert spor etter et slikt kampanlegg i Askeladden og det finnes ikke spor av disse grøftene i dag. Her virker det som om Schøning prøver å tillegge de sirkelformede grøftene en annen betydning og funksjon enn de egentlig har. Han knytter dem til Håkon den godes saga og da trolig til at Håkons eller Egils menn har øvd til kamper her. Siden lokalbefolkningen kalte grøftene for ridebaner er det nærliggende å tro at det er det de har vært brukt til.

Det Schøning skriver om Frei kirke er at han kan se den fra Kvernes kirke som ligger på østsiden av Averøya.

Om navnet Rastarkalv skriver Schøning; ” Navnet Rastar-Kalv, som her ingensteds findes”. Med det mener han at navnet ikke kan knyttes til noen bestemte kjennetegn, naturelementer eller steder i landskapet.

Observasjoner: Det stemmer at man kan se Frei kirke fra Kvernes, men Kvernes kirke er lite synlig fra Frei på grunn av store trær som skjuler den. Siden landskapet stadig er i endring, har det ikke alltid vært slik. Schøning var på Frei for ca. 300 år siden og vegetasjonen har endret seg siden den gang. Navnet Rastarkalv finnes ikke i landskapet i dag, men bekken som kalles for Kalvskrova er det som er nærmest navneformen, og ligger øst for Freihaugen.

7.2 Lorentz Diderich Klüwers nedtegnelser

Lorentz Diderich Klüwer var en offiser og kartograf som reiste rundt på Møre og Trøndelag i årene 1815 – 1817 og registrerte kulturminner. Disse nedtegnelsene ble utgitt i boka *Norske Mindesmærker* i 1823 (Stige og Spurkland 2006:29). I boka har han kartlagt hvor skipene landet, hvor Eirikssønnene steg i land og hvor gravhaugene er plassert. Han går igjennom slaget i detalj og bruker Gerhard Schönings nedtegnelser som hjelp. Klüwers landskapssyn var også påvirket av Snorre Sturlasons beskrivelser av landskapet, siden han har benyttet seg av Schönings nedtegnelser som igjen gjorde bruk av Snorre Sturlason. Klüwer har i tillegg til å analysere hvordan hærfølget beveget seg i landskapet, også laget et situasjonskart over slaget på Rastarkalv.

Klüwer observerer og måler 5 runde og 3 ovale skipsrøyser ved Freistranda. Han måler størrelsen på røysene; ”(...) skipshoug a, b, c, hvoraf den første er 50 og de tvende andre hver omtrent 70 Alen lang”. 1 alen var 0,62753 meter på Klüwers tid, da tilsvarer 50 alen ca. 31,4 meter og 70 alen ca. 44 meter. Han mener også at kong Gamle skal være gravlagt i en av disse haugene; ”Udi en af disse maa kong Gamle være begravet”.

Han prøver også å identifisere hvilken grav som tilhører Egil Ullserk, og skriver at Håkons fiender ble begravd sør for Freihaugen og Egil derfor må være begravd på Freineset. Røysene *d*, *e* og *f* som han har tegnet inn på kartet er etter hans observasjoner så skadet at det ikke lar seg gjøre å bestemme verken størrelse eller form.

Observasjoner: Skipshaugene Klüwer beskriver tilsvarer lokalitet 1 – 4 i landskapsanalysen. Røysene er etter hans mål dobbelt så store som da de ble registrert i Askeladden på 1970-tallet. Hans nedtegnelser viser at det har vært tre avlange gravrøyser langs strandlinjen på Freistranda og totalt var det 8 røyser i dette området på hans tid. Målene av langrøysene viser at det var to som hadde en lengde på 44 meter, og som trolig var de største i dette området. Mens gravrøysene på Freineset tilsvarer lokalitet 8 – 10 i landskapsanalysen. Stedene hvor røysene er observert stemmer også her med de som finnes i landskapet i dag. Formen på gravrøysene er tydelig avrundet og avgrensningen av dem i terrenget er klar, og gjør det lett å måle størrelsen på dem. Det stemmer derfor ikke at gravrøysene i lokalitetene 8 – 10 er vanskelig å vurdere i forhold til størrelse og form, slik som Klüwer hevder i sin reiseskildring. Kan det være noen andre gravrøyser han har observert eller er disse gravrøysene rekonstruert?

Gravrøys *d* ble utgravd under oppsyn av biskop Gunnerus av Major Tordenskjold og pastor E.H. den 14.juli 1768. Det ble funnet;

1) klingen af et 7/4 alen langt Sværd. 2) en sølvplade med en afbrudt Stump Jern udi (formodentlig af sværdskaftet). 3) En Mennesketand og et stykke af et skinnebeen. 4) Et langt søm eller dragspiger og endeel svære Baadsøm, som tilkjendegiver, at en Baad der har været nedgravet, og kunde saaledes at være gamle Eigill Ulsserks Grav, da han, efter Schönings Beretning, ble begravet paa denne Maade”.

Klüwer skriver også om flere små røyser som ligger ved Freineset sammen med røysene *d*, *e*, og *f*.

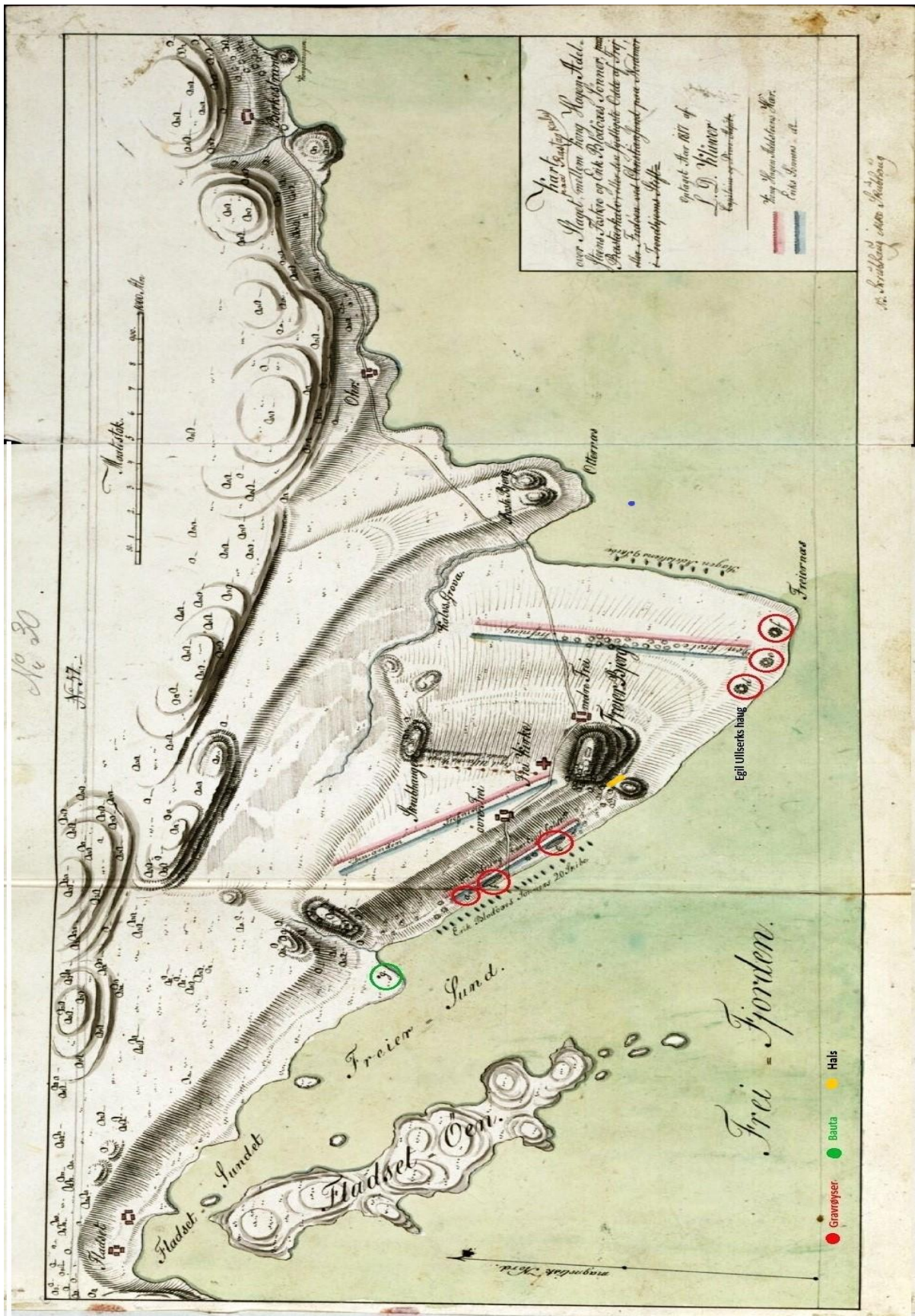
Observasjoner: Det er bare lokalitet 8 (*d*) som har flere røyser liggende i nærheten av hverandre. I lokalitet 9 (*e*) og 10 (*f*) er det to enkeltstående gravrøyser, men det kan ha vært flere små røyser her som er forsvunnet fra landskapet siden Klüwer gjorde sine observasjoner. Heller ikke her er det registrert spor etter levninger i forbindelse med de minste røysene som er borte. Klüwer skriver ikke om røysene som Schøning observerte ved hamrene på sørsiden av Freihaugen. De var trolig borte fra landskapet da Klüwer var på Frei eller han kan ha oversett at røysene var der.

Videre skriver Klüwer om bautasteinene, og hvor de har blitt plassert etter at de ble flyttet fra sitt opprinnelige sted. Han mener at en av dem står nede ved sjøen og ble brukt til ilandstiging og båtfeste. En annen av bautaene ble reist opp under Freihaugen av pastor Hans Grøn Bull i Kr.sund til minne om hans mor som fikk slag og døde i 1797. Den tredje steinen står oppreist ved punkt *g* som er merket av på kartet mellom Frei og Flatset.

Observasjoner: Det har stått en bauta ved sjøen tidligere, og det finnes et eldre bilde av bautaen fra da den var plassert ved punkt *g* i Klüwers kart. I dagens landskap står den oppe på Freihaugen. Det finnes flere gravrøyser på Flatsetøya og på holmene i Freifjorden, og gravhaugen i lokalitet 7 som er beskrevet i landskapsanalysen som Klüwer ikke har registrert. Hva skyldes det? Har han ikke oppdaget dem eller oversett dem? Han har brukt Schøning som utgangspunkt under observasjon av landskapet, som har Snorre som grunnlag i sine nedtegnelser. Klüwer har dermed hatt med seg Snorre som forståelseshorisont og bakgrunn da han skrev sine observasjoner. På grunn av det kan han ha hatt bare sin oppmerksomhet rettet mot detaljene i landskapet som er knyttet til Håkon den godes saga.

Klüwer tar også opp dette med navnet Rastarkalv og ser på hvilket område som er knyttet til dette navnet. Han mener hele odden ved Frei kirke skal ha hatt navnet Rastarkalv på Håkon den godes tid. Til hans egen tid begrenser navnet seg bare til bekken som renner i nærheten av odden. Han ser at Schønings beskrivelse av terrenget på Rastarkalv stemmer; ”På Rastarkalv er det store og slette marker med en ovenfor beliggende lav og smålig nedhellende bakke eller brink”. Klüwer identifiserer Rastarkalv på hans tid til å ligge på Oterneset, hvor det er et berg som heter ”*Roste eller Raste bjerg*”. Han knytter også navnet til bekken, Kalvsgrova, som renner her. En gård som heter Ulsset blir også beskrevet. Klüwer oppgir at den ligger ca. $\frac{3}{4}$ mil fra gården Bjerkestrand på en nordlig odde. Han antar at gården er fra slaget på Rastarkalv og at den har tilhørt Egil Ullserk.

Observasjoner: De store, slette markene er de som ligger øst for Freihaugen. Det berget på Oterneset som Klüwer kaller for Roste/Raste bjerg har ikke noe navn på dagens kartblad. Gården Ulsset er det ikke mulig å finne informasjon om, verken i *Gards- og ættesoge for Frei* eller Oluf Ryghs *Norske Gaardnavne*.

Figur 7.2 Klüwers situasjonskart over slaget på Rastarkalv. Kartet er hentet fra Klüwers bok *Norske Mindesmærker* (1823).

Figur 7.2 viser situasjonskartet som Klüwer tegnet over slaget på Rastarkalv. De røde ringene markerer gravrøysene som han registrerte og den grønne ringen markerer bautasteinen. På inntegningen kan man se at røys *b* og *c* er tegnet som avlange, ovale røyser. Den gamle bygdeveien er tegnet inn og man kan se at den har adkomst fra sundet. Veien var ferdselsåren mellom gårdene som ligger langs med fjorden fra Frei og frem til Bjerkestrand. Som karter viser ser man at veien går innom de forskjellige gårdene i østlig retning, Øvre Frei, Nedre Frei og videre mot Or og tilslutt Bjerkestrand. Det er få gårder inntegnet på kartet og det viser hvilke av gårdene som er de eldste på denne siden av øya. På kartet ser man også Frei kirke er tegnet inn og den har form som en korskirke. Kartet viser godt hvor området som beskrives som halsen i landskapet ligger, det er markert med gult. Dette er det eneste stedet som er smalt og kan oppfattes som en hals.

7.3 Bendix Edvard Bendixen nedtegnelser

Bendix E. Bendixen har vært på Frei i 1870-årene og gjort observasjoner og undersøkelser av kulturminner med utgangspunkt i Gerhard Schøning, presten Hans Grøn Bull og Lorentz Diderich Klüwers nedtegnelser. Han har sett etter hvilke kulturminner som fantes i landskapet på hans tid av de som Schøning, Bull og Klüwer har registrert.

Bendixen observerer fire røyser ved sjøen på Freistranda som han mener er veldig endret formmessig, og han antar at deler av røysene er bortryddet og på et senere tidspunkt blitt dekket med steiner jordet like ved (Bendixen 1879:95). Han henviser til Bulls beskrivelse av røysene, som observerte 3 langrøysen og 4 runde røysen på Freistranda, og en røys ved Freihaugen. Han finner også ”store stenhobe (3 – 4), som ligger i selve fjæren paa øvre Frei”. Disse mener han er ”bortryddede rester af haugerne, som laa længere oppe”. Han antar at steinene har blitt rullet ned skråningen ved rydding og at steinene på naturligvis har samlet seg i større hauger. Dette begrunner han med at han aldri har sett gravhauger som har ligget i fjæra (Bendixen 1879:95). Han beretter også at det skal ha blitt funnet ”en sølvknap, 2 brynesteine og en mængde baadsøm” i en av langhaugene på Øvre Frei. Han skriver at en av brynesteinene og sølvknappene finnes i Bergen museum (Bendixen 1878:209). Videre skal det ha blitt funnet arkeologisk materialet i en av rundrøysene på Freistranda: ”I en røs ved stranden fandtes klinknagler og et stort jernstykke” (Bendixen 1878:209, 1879:95). I en av de første to langrøysene, *a* eller *b*, som Klüwer registrerte skal det ha blitt gjort funn fra yngre jernalder (Bendixen 1879:95).

Observasjoner: Her beskriver Bendixen røysene ved Freistranda og i følge hans beskrivelse kan det se ut til at det var 8 røyser langs Freistranda så sent som i 1870-årene. Slik jeg oppfatter det, mener han at det har ligget steinhauger på rullesteinene ved sjøen, når han skriver at de ligger i selve fjæra. Steinhaugene som han observerer i fjæra finnes ikke i landskapet i dag. Mens de som han observerte ved sjøen kan tilsvare rydningsrøysene i lokalitet 2 og 3. Bendixen antar at røysene ved sjøen har vært gravrøysersom en del av steinene har blitt fjernet fra. Når det gjelder lokalitet 2 består denne av to rydningsrøysersom ligger 15 meter fra hverandre. Den ene røysa måler 12 meter i lengde og den andre måler 9 meter. Jeg antar at disse røysene var en og samme røys tidligere, dette kan begrunnes med å se på den totale lengden for begge røysene medregnet avstanden mellom dem. Ved å legge sammen lengdemålet til røysene med avstanden mellom dem tilsvarer det tilnærmet størrelsen til den skipsformede røysa som Klüwer målte i "skipshoug b" til ca. 44 meter, den sammenlagte lengden blir $12 + 9 + 15 = 36$ meter totalt. Som tallene viser er det 8 meter i differanse mellom den totale summen jeg fikk og Klüwers mål av røysa. De manglende siste 8 meterne kan forklares med at dette er steiner som har blitt fjernet i likehet med steinene som har vært i midten av røysa eller målingene kan ha vært unøyaktige. Bendixen mener også at steinene har blitt fjernet fra røysa og endret dens form (Bendixen 1879:95). Røysa er trolig en av røysene som ble utgravd på 1800-tallet og i forbindelse med det har det blitt fjernet stein på midten for å komme rett på selve graven. Med tiden har også flere steiner blitt fjernet (Bendixen 1879:95). Bendixen observerte at røysene ved Freistranda hadde endret form og at steiner hadde blitt flyttet. Det kan være en mulig forklaring på at en stor gravrøys har blitt til to mindre røysers. I senere tid kan så disse røysene ha blitt brukt som rydningsrøysers og dermed mistet sin opprinnelige form og funksjon i landskapet. Tilsvarende slutning som nevnt over kan også gjøres for lokalitet 3.

Det er usikkert hvilken av de tre langrøysene brynesteinene, båtsømmen og sølvknappen ble funnet i på Freistranda. Funnene som er gjort fra røysers i dette området viser helt klart at det har vært graver her. Klinknaglens og jernklumpen har vært i en av røysene i lokalitet 1 eller 2. Begge funnene tyder på at det har vært båtgraver på grunn av klinknaglens og båtsømmens som var i gravene.

I motsetning til Schøning og Klüwer observerer Bendixen en gravhaug ved husene til gården Øvre Frei, og det skal her ha blitt funnet en leirurne. Bendixen antar at denne graven er fra eldre jernalder (Bendixen 1879:98). Han registrerer også rester av en

røys på en fjellknatt, Staurberhaugen som ligger like ved villaen i Birkelund (Bendixen 1879:96).

Observasjoner: Bendixen har tydeligvis vært opptatt av å registrere alle kulturminnene på Frei, og ikke bare de som er nevnt i norrøn sagalitteratur, slik som Schøning og Klüwer. Graven som er funnet med leirkar dateres til eldre jernalder, spesielt perioden 300 – 550 e. Kr. (Ringstad 1997:59) dermed stemmer Bendixens vurdering i forhold til dateringen. Gravhaugen og gården Øvre Frei kan dermed dateres til den perioden, men gården er trolig enda eldre. I Birkelunden ved lokalitet 7 i landskapsanalysen viser han til en steinrøys, men nevner ikke noe om gravhaugen som tilhører denne lokaliteten. Han har trolig oversett gravhaugen i lokaliteten. Røysa og haugen ved gården finnes ikke i landskapet i dag.

På gården Øvre Frei finner Bendixen også en lang steinrøys nær hamrene ved Freihaugen slik som Schøning gjorde på sin befarings. Røysa lå i linje med stranden og målte 44 meter i lengde, og den var 6,3 meter bred (1879:95). Den er den største av langrøysene han har sett i Møre og Romsdal fylke (Bendixen 1878:227). Under Freihaugen observerer Bendixen bautasteinen som Klüwer har beskrevet i sin reiseskildring, samt en mindre bautastein.

Observasjoner: Denne røysa registrerte både Schøning og Klüwer i sine nedtegnelser. Røysa finnes ikke i landskapet i dag og kan ha blitt fjernet ved vei eller husbygging. Det finnes ikke noen bautasteiner som står på dette stedet i landskapet i dag, med unntak av de som er plassert på Freihaugen på 1970-tallet. Her er kun en av steinene originale.

Av kulturminner i landskapet på Nedre Frei finner Bendixen også tre brolagte sirkler, lagt i en trekant lik ved hverandre som er omgitt av en grøft og han måler de til å være fra 6,3 til 7,5 meter i tverrmål. Han antar at grøftene kan være fra eldre jernalder og at de er ”gravsteder for gaardens tidligere beboere”. Ovenfor disse grøftene observerer han en liten, lav rundhaug og nedenfor grøftene finner han en nesten ødelagt liten langhaug og en lav rundhaug (Bendixen 1879:94). Grøftene skal ha ligget i nærheten eller ovenfor Freineset.

Observasjoner: Det finnes ikke noen spor av disse grøftene eller gravrøysene i landskapet i dag.

Bendixen beretter også om en landgang i form av en bautastein med høyde på 5,6 meter som lå ved stranden til gården Nedre Frei frem til sommeren 1878, for deretter å

ha blitt reist ved gravstedene. Han observerte også et par andre store steiner ved naustene, som han antar kan ha vært bautasteiner (Bendixen 1879:94).

I likhet med Schøning observerer Bendixen 4 store røyser som ligger sydvest for Freineset på gården Nedre Frei. Han har målt den største til å være 18,8 meter og den minste til 11,3 meter i tverrsnitt. Han viser til at det er gjort funn fra yngre jernalder i en av disse røysene, men han oppgir ikke hvilken av røysene funnet ble gjort (Bendixen 1879:95).

Observasjoner: De fire røysene Bendixen observerer er trolig de som hører til lokalitet 8 – 10 i landskapsanalysen. De brolagte grøftene er de samme som Gerhard Schøning observerte på sin reise i området i 1773. Det kommer ikke klart frem fra hvilken gravhaug funnet ble gjort. Dette er et annet funn enn det som major J. C. Tordenskjold og E. H. Kjempe gjorde i 1768. Dermed er det to graverfunn med arkeologisk materiale fra Freineset. Bendixen gir ingen opplysninger om hva som ble funnet i graven fra yngre jernalder.

7.4 Gustav Storms nedtegnelser

Gustav Storm var i forbindelse med sin historisk-geografiske reise på Frei for å gjøre nedtegnelser av kulturminnene som fantes her og vurdere stedet opp mot sagaen i Heimskringla. Det ble publisert i ”Historisk-geografiske studier i det Nordenfjeldske Norge” i 1877. Han har i likhet med Klüwer tatt utgangspunkt i slaget på Rastarkalv da han gjorde sine undersøkelser. Storm har i sin artikkel undersøkt hvordan Snorre Sturlasson har fremstilt slaget, landskapet og stedsforholdene i Håkon den godes saga.

Storm observerer langs Freistranda ”en Række Gravhauger af opstablede store Stene; nogle af disse findes forstyrrede ved Gravninger, men flere synes at have bevaret sin oprindelige, langagtige Form”.

Observasjoner: Ingen av røysene langs Freistranda har en avlang form. Som nevnt tidligere i analysen kan rydningsrøysene i lokalitet 2 og 3 opprinnelig ha vært to store, langrøyser som det har blitt plukket steiner fra og lagt til nye ved rydding av jordet på våren i senere tid.

I tillegg til røysene langs Freistranda observerer han flere små røyser og hauger på sletten ovenfor Freineset: ”her på sletten findes mange smaa gravhauger og røser, til dels udgravne, i flere rækker” (Storm 1877:433).

Observasjoner: Det finnes ingen røysen eller gravhauger på denne sletten i dagens landskap. Området består av jorder. Røysene kan ha blitt fjernet fra sletten, i likhet med de små røysene som Klüwer observerte ved gravrøysene som er i lokalitet 8, 9 og 10. Bendixen var selv på befaring i dette området for å prøve å finne gravhaugene og røysene som Storm har beskrevet i sin historisk-geografiske studie. Han så ingen av disse haugene og røysene som Storm observerte, men isteden fant han at det var mange naturlige forhøyninger i terrenget og steinhauger etter rydding av jordet (Bendixen 1879:94). Storm kan ha trodd at de naturlige forhøyningene og rydningsrøysene var gravminner.

Gustav Storm har analysert landskapet i forhold til navn på naturelementene og han tar også opp navnet Rastarkalv og hvilken del av landskapet på Frei som kan hatt dette navnet. Han skriver: ”Folkene paa Freigaardene siger rigtignok nutildags, at Haugen nord for Øvre-Frei hedder Rastarkalv; men de indrømmer samtidig at de kalder den Skrubhaugen og at det andet Navn er nyt”. Han skriver videre at ” ”Den kaldes Rastarkalv af dem, som har læst Snorre”, sagde gamle Nils Frei”. Klüwer mener at bekken, Kalvsgrova, og området omkring har hatt navnet Rastarkalv. Storm kommer med rettelsener til dette og skriver: ”Og selv Kalvsgrova tror jeg neppe har noget med Navnet Rastarkalv at bestille”. Han begrunner det med at navnet egentlig uttales Kalsgrova med lang a og tykk l, og at den eldre navneformen er Karlsgrova (Storm 1877:24). Storm analyserer hvor Eirikssønnene kan ha gått i land for å kartlegge hvor Rastarkalv kan ha vært. Han skriver; ”Slagpladsen bliver altsaa Sletten østenfor nedre Frei eller Næsset mellem Freihaugen og den lille Bugt, som gaar ind søndenfor Otternæs”.

Observasjoner: Her viser Storms samtaler med bøndene på Frei at Rastarkalv-navnet var nytt i på slutten av 1870-årene. Han skriver også at navnet har kommet til etter at datidens lokalbefolkning hadde lest Håkon den godes saga. Dette viser at Rastarkalv var et ukjent navn for folk og at de ikke hadde noe forhold til det. Det var derfor ikke en gjenkjennbar faktor for å orientere seg i landskapet. Navnet har nok av den grunn ”død ut” en god stund før 1700-tallet, siden Schøning heller ikke kunne finne området som har hatt navnet Rastarkalv. Storm gjør en analyse av Eirikssønnenes bevegelser i landskapet for å prøve å finne ut hvilket område på Frei som kan ha vært Rastarkalv. Han bruker en lignende metode som jeg har brukt i kapittel 6, og mener at Rastarkalv lå nede ved sjøen.

Storm kommenterer videre Klüwers navngiving av berget, Roste-/Rastebjerg, på Oterneset. Han skriver at ingen kjenner til navnet på dette berget, ”ikke engang gamle Nils Frei”. Han skriver videre ”egentlig er der heller intet Bjerg paa Oterneset, kun en lav liden Stenknaus, som Folk omkring Stedet ikke har noget Navn paa”. Han bemerker også at Klüwer har tatt feil av hvor bekken, Kalvsgrova, renner og kommer med rettelser til dette. Han skriver: ”Desuden gaar denne Bæk ikke ud søndenfor Otternæs, som paa Klüwers Kart; den flyder ud af Myrstrækningerne nordenfor Skrubhaugen og falder i Søen et godt Stykke Vei nordenfor Otternæs som sees af medfølgende Kart”.

Figur 7.3 Gustav Storms kart over Frei. Kartet er hentet fra Storms Historisk-geografiske studier i det nordenfjeldske Norge (1877).

Observasjoner: Knausen som ligger på Oterneset har heller ikke noe navn i dagens landskap, og kan av den grunn tyde på at knausen ikke har vært eller er viktig for å kunne orientere seg etter eller kjenne seg igjen i terrenget. Bekken kalles i dag for Kallsgrovbekken og den renner ut sør for Oterneset, i bukta mellom Freineset og Oterneset. Gustav Storm har tatt feil av hvor bekken renners, mens Klüwer har gjort riktige observasjoner av denne. Storm har tegnet inn Freielva på sitt kart, dette og hans beskrivelse av hvor elva renner, viser dermed at han har forvekslet Kalvsgrova med Freielva, se kart over. Freielva renner ut fra Freivatnet og gjennom

myrområdet som kalles for Langmyra, og kommer ut nordøst for Oterneset, slik Storm beskriver.

7.5 Oppsummering og konklusjon

Gerhard Schøning ”finner” røysene i området som Håkon den godes saga beskriver. Han observerer flere røysar som ikkje finnes i landskapet i dag. Disse kan ha blitt fjernet under utbygging av området eller på grunn av jordbruk. Han knytter alle røysene til slaget. Det er usikkert om røysene har vært her før slaget eller om de er kommet til i forbindelse med slaget. Schønings observasjonar viser at rydningsrøysene i lokalitet 2 og 3 eksisterte også på hans tid, men da som to store langrøysar i kvar av lokalitetene. Gravrøysene i lokalitet 1 og 4 utgjorde også en del av landskapet da Schøning gjorde sine observasjonar på Frei. Han observerte også flere mindre røysar på Freistranda som ikkje eksisterer i landskapet i dag, samt en langrøys under hamrene ved Freihaugen. Totalt finner han 8 røysar i dette området.

Landskapsanalysen viser at røysene i lokalitet 2 og 3 er rydningsrøysar, og lokalitet 4 trolig er en gravrøys. Når det gjeldar lokalitet 1 er denne registrert som en mulig gravrøys, men har datering satt til førreformatorisk tid. Jeg har likevel valgt å tolke den som en gravrøys på grunn av røysas form og steinenes likhet i størrelse. Ut fra strandlinjens datering, kan gravrøysa i lokalitet 1 tidligst vere fra eldre jernalder. Gravrøysen i lokalitet 4 ligger for høyt over fjorden til å vere et gravminne etter slaget på Rastarkalv, og strandlinjedatering viser at den kan vere fra eldre bronsealder. Snorre Sturlason skrev kongesagaene på 1200-tallet og hadde derfor landskapet fra denne tiden som referanse. Siden Schøning brukte Håkon den godes saga som kilde kan det ha hemmet hans vurdering av landskapet ved at han har tolket alle gravminnene til å vere etter slaget. Landskapsanalysen og strandlinjeforskyvningskurven viser at alle lokalitetene som ligger langs sjøkanten på Freistranda kan stemme med Schønings observasjon, siden gravrøysa her kan vere tidligst fra yngre bronsealder.

Lorentz D. Klüwer har brukt Gerhard Schøning som kilde til landskapet på Frei, så hans referanse til landskapet har også vært til 1200-tallet i tillegg til Schønings observasjonar. Klüwer beskriver formen på røysene som han observerer i dette på Freistranda, og han fant 5 runde røysar og 3 skipsformede røysar. Han målar den første langrøysa til å vere ca. 31 meter og de to andre til ca. 44 meter. Ut fra hans markeringar på kartet ser det ut til at dette er røysene som høyrer til lokalitet 1 – 3. Dette kan tyde på alle disse røysene har vært gravrøysar med skipsform, og at spesielt de i lokalitet 2 og 3 har blitt ødelagte i senere år. Som en mulig

forklaring på røysenes form i dag, kan steiner ha blitt tatt fra disse røysene for bruk annet sted, og røysene kan i tillegg ha blitt brukt som rydningsrøyser. Klüwer observerer til sammen 8 røyser på Freistranda i likhet med Schøning.

Bendix Edv. Bendixen observerer i likhet med Schøning, Klüwer og Storm at det var flere langrøyser i området, både ved Freistranda og ved Freineset. Bendixen gjorde sine undersøkelser på Frei i 1870-årene og han finner også 8 røyser i dette området, men på hans tid har det skjedd en endring i formen på røysene og han antar at de har blitt forsøkt flyttet fra jordet til fjæra. Den største av disse røysene måler han til å være 18,8 meter i tverrmål og den minste 11,3 meter i tverrmål. Han observerer videre den lange steinrøysa ved hamrene som både Schøning og Klüwer fant på sine reiser, og han måler den også til å være 44 meter lang. Dette viser at langrøysene langs Freistranda har blitt endret, mens langrøysa undre hamrene har ligget urørt frem til Bendixen gjorde sine observasjoner på Frei. Selv om det i dagens landskap bare finnes en langhaug, kan det konkluderes med at det trolig har vært flere lange, skipsformede gravhauger på Frei.

Gustav Storm var på Frei på slutten av 1870-årene og han observerer også flere røyser på Freistranda, hvor av noen av dem hadde avlang form, men han oppgir ikke hvor mange som var avlange.

Alle nedtegnelsene i reisekildringene, med unntak av Storm, viser at det også var flere gravrøyser like ved Freineset. Reiseskildringene er en kilde til tapte kulturminner og til tapte gjenstander funnet under utgravninger.

Av gravrøysene som er beskrevet i alle reiseskildringene er det fire som fortsatt eksisterer på Freistranda. Ved Freineset eksisterer de 6 største gravrøysene fortsatt, men de minste som har ligget i nærheten av disse er borte.

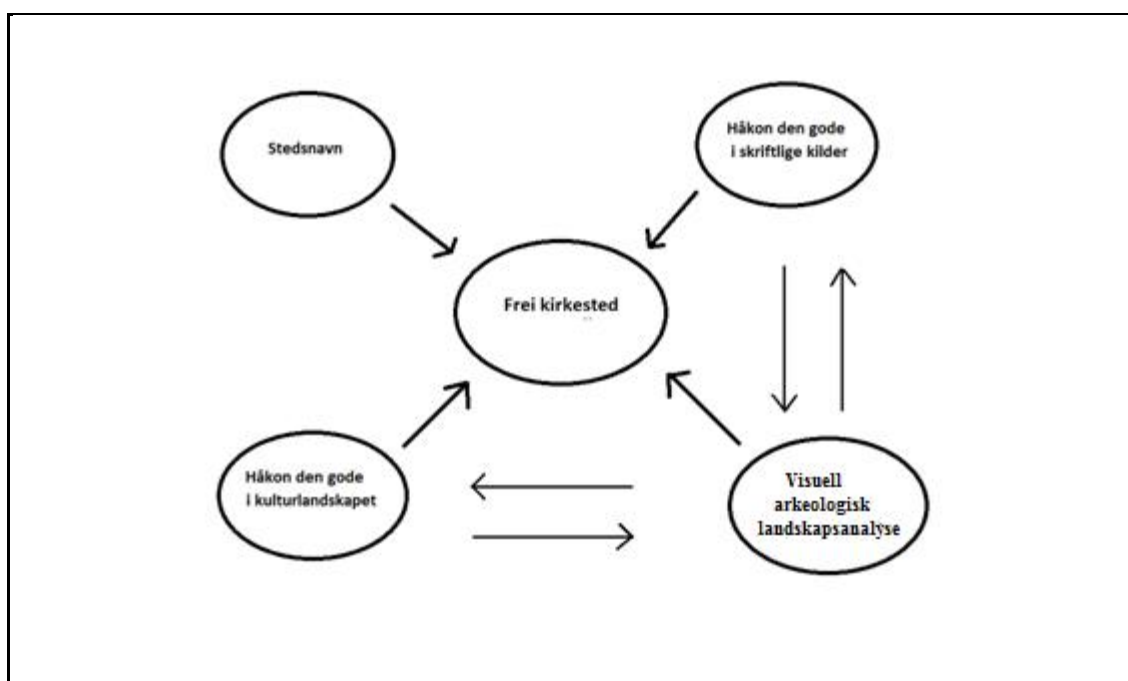
Hvis disse røysene var fra slaget på Rastarkalv skulle man forvente å finne større mengder rester av skjeletter eller spor etter skipene som mennene ble gravlagt i. For graver som ligger langs kysten er bevaringsforholdene for skjelettmaterialer og gjenstander dårligere enn for graver i innlandet på grunn av eksponering fra sjøsprøyt og vind (Keller 2009). Frei kirkested ligger i le for vind, men på dager med kraftig storm blir det også sterk vind med sjøsprøyt her, og over en periode på 1000 år med høst og vinterstormer har saltvannet og vinden tært på det som kan ha ligget av skjeletter og gjenstander i gravrøysene. Dette er trolig årsaken til at det som ble gjort av funn i gravrøysene var sparsomt. Her var det ett kinnbein og en tann igjen av

skjelettet og en del av sverdhjalt. Det er ikke nok arkeologisk materiale til å si om dette er graver fra slaget. Her kunne man ha gjort undersøkelser av alle gravrøysene og foretatt blant annet siling av jord og sand for å se om det er mulig å finne flere beinfragmenter eller andre fragmenter som lar seg datere. Dette gjelder også de andre røysene som beskrives i de norrøne kildene for å finne ut om de kan relateres til slaget på Rastarkalv eller ikke.

Kildene som jeg har analysert viser at det er stor usikkerhet om hvilken del av landskapet på Frei som har hatt navnet Rastarkalv. Schøning kunne ikke knytte Rastarkalv til noen bestemte landskapselementer eller områder, mens Klüwer mente det var ved området i nærheten av Oterneset. Gustav Storm mener på sin side at navnet Rastarkalv har oppstått på bakgrunnen av *Heimskringla* og at lokalbefolkningen derfor ikke har hatt noe forhold til navnet i 1870-årene. Navnet kan være så gammelt at det med tiden har ”forsvunnet” fra landskapet og dermed ikke har hatt noen betydning i forhold til å orientere seg i området.

8. DISKUSJON – OMRÅDET VED KIRKEN

Etter å ha gjort analyser av landskapet ved Frei kirkested i de foregående kapitlene skal disse settes sammen og brukes til diskusjon av dette området. Figur 8.1 nedenfor viser hvordan analysene skal brukes i diskusjonen av området rundt Frei kirkested. Resultatene i kapittel 6 *Håkon den gode i skriftlige kilder* diskuteres opp mot resultatene i den visuelle arkeologiske landskapsanalysen i kapittel 4. Kapittel 4 blir videre diskutert i forhold til resultatene fra kapittel 7 *Håkon den gode i kulturlandskapet*. Resultatene diskuteres med utgangspunkt i Frei kirkested for å finne svar på spørsmålene i problemstillingen. Stedsnavnet Frei kommer inn som en del av diskusjonen rundt kirkens plassering i landskapet.

Figur 8.1 viser hvordan oppgavens metoder og analyser anvendes i diskusjonen om kirkestedet

I problemstillingen stilte jeg følgende spørsmål; Hvilke spor finnes etter Håkon den gode i landskapet? Kan kulturminnene vitne om Håkons tilknytning til Frei? I forbindelse med disse spørsmålene skal jeg diskutere mulige forklaringer til gravminnenes opprinnelse og plassering i terrenget. Hovedformålet med å diskutere gravrøysernes plassering er å finne en forklaring på gravrøysernes funksjon i landskapet og om de kan tilskrives Håkon den godes tid og slaget på Rastarkalv. I dette kapittelet vil jeg derfor diskutere gravrøysernes plassering opp mot den skriftlige norrøne sagalitteraturen og den visuelle arkeologiske landskapsanalysen, og deretter diskutere sagalitteraturen i forhold til reiseskildringene som er skrevet på 1700- og 1800-tallet. Jeg stilte også spørsmålet; Hvor foregikk slaget på Rastarkalv i landskapet og hvilken del av området kan ha blitt kalt for Rastarkalv? For å finne mulige svar på disse spørsmålene

skal jeg diskutere sagalitteraturen opp mot landskapets utforming. Videre skal jeg diskutere hva som kan være årsaken til kirkens plassering i landskapet med utgangspunkt i den visuelle arkeologiske landskapsanalysen og stedsnavnet Frei. Jeg skal bruke analysen til å finne svar på spørsmålene fra problemstillingen; Hva gjør stedet så viktig at det ble bygd kirke her? Har landskapets utforming noe å si den valgte plasseringen? Og var beliggenheten valgt på grunn av andre årsaker, som tilhørighet til storgård?

8.1 Gravrøysene – vitner etter slaget eller gårdsbosetning

Gravrøysenes plassering i landskapet følger ikke samme mønster. Resultatene fra landskapsanalysen viser at gravrøysen fra eldre jernalder ligger høyere plassert enn røysen som kan være fra bronsealderen, mens røysen fra yngre bronse- og jernalder ligger langs strandlinjen. Gravrøysene fra eldre bronsealder har sin beliggenhet på bergknauser og skrånninger fra 6 meter over fjorden og høyere.

Analysen av reiseskildringene viser at rydningsrøysene på Freistranda opprinnelig har vært gravrøysen basert på funn av arkeologisk materiale og de er en kilde til tapte kulturminner som gravminnet som lå ved gården Øvre Frei.

I forhold til kirkens plassering i landskapet viser resultatene fra landskapsanalysen at den kan ha vært en privat gårdskirke og dens beliggenhet ved veien har vært avgjørende for hvor den skulle bygges.

I det første leddet av diskusjonen skal jeg sammenligne den norrøne sagalitteraturen med den visuelle arkeologiske landskapsanalysen for å finne en forklaring på gravrøysenes plassering. Resultatene fra analysen av sagalitteraturen viser at det kan ha vært gravrøysen på Freistranda på 1200-tallet og at Rastarkalv kan ha vært det skrånende området mellom Freihaugen og Skrubbhaugen.

Som andre ledd i diskusjonen skal jeg gjøre en sammenligning av kulturminnene som er nedtegnet i reiseskildringene fra 1700-tallet og 1800-tallet med den arkeologiske landskapsanalysen slik at det gir en helhetlig oversikt over alle kulturminnene som har eksistert på Frei. De arkeologiske sporene som finnes i dag vil bli knyttet opp mot tolkninger og endringer som har skjedd i landskapet siden bronsealderen. Dette brukes videre til å diskutere hvorvidt det finnes spor etter Håkon den gode i landskapet eller ikke. Det vil si at jeg skal diskutere hvorvidt gravrøysene kan være etter slaget eller om historien om slaget er laget som en forklaring på røysene. Deretter vil den arkeologiske landskapsanalysen bli

sammenlignet med den norrøne litteraturen, også for å finne ut hvilke endringer som har skjedd i landskapet, og for å vurdere om gravrøysene kan være etter slaget.

8.1.1 Gravrøysenes plassering ut fra skriftlige norrøne kilder og visuell landskapsanalyse

I denne delen skal jeg først diskutere røysene på Freistranda i forhold til beskrivelsene i *Fagrskinna* og *Heimskringla* og den arkeologiske landskapsanalysen. Deretter vil diskusjonen gå over til å vurdere landskapsanalysen opp mot resultatene i kapittel 7 Håkon den gode i kulturlandskapet.

Jeg vil starte med å diskutere røysene på Freistranda med utgangspunkt i hvordan de er beskrevet i *Fagrskinna* og *Heimskringla* og hvordan disse kan sette i sammenheng med den visuelle arkeologiske landskapsanalysen. *Fagrskinna* beretter om gravleggelsen av de døde danskene på stranden, men det kommer ikke klart frem hvor på stranden, og tekstavsnittet om hvor de flykter må ses i sammenheng med innledningen av beretningen. Sett i sammenheng med denne, hvor det fortelles at Gamle Eiriksson la til med skipene sine i Feøysund, blir det tydeligere hvor danskene og leidangsfolkene tok veien da de flyktet. De løp ned mot skipene sine som lå ved stranden i Feøysund som er Freistranda eller stranda sør for Freihaugen og ut fra dette angis området for hvor mennene ble gravlagt. Det kommer ikke klart frem av teksten om det var gravrøysen her på begynnelsen av 1200-tallet, og kan beretningen tolkes som at det eksisterte gravrøysen på Freistranda i denne tidsperioden? Kan denne beretningen være en forklaring på røysene eller er fortellingen laget uavhengig av røysenes eksistens? For å prøve å finne svar på disse spørsmålene skal jeg først vurdere dem opp mot Snorre Sturlasons beskrivelse av gravrøysene og sammenligne disse tekstene med den visuelle landskapsanalysen og strandlinjedateringen. I *Håkon den godes saga* kommer det tydelig frem at det er gravrøysen på Freistranda på begynnelsen av 1200-tallet; ”(..),ok sér Þá hauga enn fyrir sunnan Fræðarberg ” j.fr. kapittel 6.4. Her beskrives beliggenheten til gravrøysene konkret, altså at de er plassert sør for Freibergget etter Snorre Sturlasons himmelretning. Begge verkene er skrevet på begynnelsen av 1200-tallet, men bare den ene oppgir tydelig at det var gravrøysen på Freistranda på denne tiden. Dette gir inntrykk av at Snorre Sturlason var opptatt av å få med flere detaljer i sine historier om de norske kongene. Slik jeg ser det, er ikke dette bare dikterisk frihet, siden han viser til en så konkret plassering av gravrøysene og som stemmer med dem som finnes i landskapet i dag. Om røysene har noe med slaget å gjøre er et annet spørsmål. I forhold til troverdigheten av *Heimskringla* som historisk kilde for røysene i landskapet på Frei ser jeg denne som reell. *Fagrskinna* har en mer indirekte beskrivelse av

røysenes plassering, hvor selve drapene og haugleggingen på Freistranda blir beskrevet; ”enn Hacon drap þar i fiorunni iij scipsocnir af liði þeira. oc loðo upp scipinn undir þeim. i þau skip var lagðr valrinn. Oc orpner þar haugar utan at. Þar stændr oc bautaðar stæinn harr sem Egill fell” j. fr. kapittel 6.3. I dette avsnittet er det underforstått at mennene har løpt tilbake til skipene sine som lå i Feøysund for å komme seg unna Håkon og hærstyrken hans. Dermed blir det en indirekte angivelse av stedet for gravrøysenes plassering i motsetning til Snorre Sturlason som skriver konkret at de ligger sør for Freihaugen. Ingen av de norrøne sagaene beretter om gravhaugene som ligger ved Freineset. Gravrøysene her har trolig derfor ikke blitt ansett for å ha noe med slaget å gjøre, eller så har ikke de som har skrevet sagaene sett at det fantes røyser i dette området. Ut fra beskrivelsene i den norrøne litteraturen ser det ut til at Freistranda var det eneste stedet hvor det ble drept menn ved sjøen.

Heimskringla er den eneste sagalitteraturen som nevner at det fortsatt er mulig å se gravrøysene som ligger sør for Freihaugen på 1200-tallet, det vil si på Freistranda etter Snorre Sturlasons himmelretning. I følge hans beretning ble da Egil Ullserk gravlagt i en av røysene på Freistranda og ikke Freineset, slik det antas ut fra sverdfunnet som ble gjort i en av gravrøysene i lokalitet 8, trolig i den største røysa på 22 meter i diameter. I verket blir haugleggingen beskrevet med at det ble brukt jord og stein for å begrave mennene i skipene, og at gravhaugene ble plassert på engen på Freistranda. Gravrøysene på Freistranda består av steiner uten tilblending av jord. Hvis Egil Ullserk ble begravd i en av gravrøysene på denne stranda, tilhører graven med sverdfunnet ved Freineset en annen høytstående bonde. Snorre Sturlason kan også i dette tilfellet ha blandet sammen steder, i likhet med det han gjorde med Flatsetsundet og bukta mellom Oterneset og Freineset. *Fagrskinna* forteller at tre skipsbesetninger ble gravlagt på stranden i skipene, men det fortelles ikke om det er stranda på vest eller østsiden av Freihaugen. I avsnittet forut for dette blir det i *Fagrskinna* fortalt at Gamle og hans mannskap kom seg til fjæra hvor de ble drept av Håkon. Det er ikke gitt noen nærmere beskrivelse av hvor i fjæra de flyktet, og denne tekstdelen kan ikke brukes som kilde til å identifisere hvor på stranden det ble anlagt gravhauger.

Strandlinjedateringskurven viser at røysenes plassering ved sundet kan være fra yngre bronsealder eller jernalder. Vannstanden må ha vært lavere enn 4 meter for at langrøysene kan ha blitt anlagt. Med et havnivå på 3 meter tilsvarer det tidsperioden yngre bronsealder eller senere. For å datere røysene ytterligere kreves det grundigere undersøkelser for å lete etter spor etter arkeologisk materiale som kan benyttes i denne sammenhengen og som kan bidra til å bekrefte at disse røysene var gravrøyser. En nærmere analyse av det arkeologiske materialet

som ble gravd ut fra gravrøysene på Freistranda på 1800-tallet kan brukes for å datere gravene og funnene, om disse fortsatt er bevart. Strandlinjediagrammet gir en indikasjon på at røysene kan være fra tidsrommet for slaget på Rastarkalv, men må sees i sammenheng med andre analyser for en sikrere datering. Den visuelle landskapsanalysen viser at de fleste røysene, både med utadvendt og innadvendt plassering på Freistranda forholder seg til bevegelseslinjer på sjøen. Plasseringen kan derfor være valgt med hensyn på kontroll over seilingsleden og ved innseiling til Freistranda. Siden røysene ikke ligger like ved gården Øvre Frei er det trolig at røysene langs stranda også kan ha fungert som en grensemarkering av gården. Hvis røysene er etter slaget ville ikke intensjonen om kontroll eller grensemarkering være årsaken til plasseringen av gravrøysene. Slik det fremstår i sagaene antar jeg at mennene har blitt gravlagt ved sjøen av praktiske grunner som at det er enklere å begrave mennene der de døde, i skipene som lå lett tilgjengelig, enn å skulle frakte dem til annet sted. Hvis røysene er etter slaget har nok plasseringen vært valgt på grunn av praktiske årsaker og i forhold til tilgjengelighet på materiale til å gravlegge med som stein, jord og skipene.

I *Fagrskinna* blir det nevnt en bautastein som står over Egil Ullserks grav, mens i *Heimskringla* berettes det om flere. Det finnes bare en bauta som er originalstein som skal være fra 900-tallet eller senere, og denne er i dag plassert på Freihaugen sammen med to andre steiner som ble satt opp på 1970-tallet. Det er vanskelig å kunne avgjøre om bautasteinen har noe med gravleggingen av Egil Ullserk etter slaget å gjøre eller om historien om steinen er laget for å gi den et meningsinnhold eller en forklaring. Det er usikkert hvorvidt bautaen som jeg beskrev i landskapsanalysen sto på opprinnelig sted, og siden den har blitt flyttet rundt på Freistranda. Dette gjør også den visuelle landskapsanalysen usikker i forhold til hvilke kulturminner den har sammenhenger med og hvor den henvender seg. Bautasteinen kan ha vært satt opp i tilknytning til et av gravfeltene på Freistranda eller Freineset og ha fungert som en markering av en av disse. Steinen kan av denne grunn ikke ha tilknytning til slaget, men historien kan være laget for å forklare bautaens plass i landskapet.

8.1.2 Gravrøysenes plassering ut fra reiseskildringene og visuell landskapsanalyse

Alle observasjonene som er gjort ved Freistranda i siste halvdel av 1700- og 1800-tallet tyder på at det kan ha vært gravrøysler med avlang form på dette stedet. Klüwer og Bendixen observerte begge 8 røysler i området som de antok var gravrøysler, mens Schøning observerte i tillegg to røysler som lå nord for det jeg antar er lokalitet 2 og en nord for disse igjen. Jeg skal

vurdere deres observasjoner opp mot den visuelle arkeologiske landskapsanalysen og dateringene basert på strandlinjeforskyvningskurven for å undersøke hvorvidt reiseskildringene er gode kilder til å studere historiske landskap.

Datering av funn på 1800-tallet viser at noen av gravene på Freistranda og Freineset er fra yngre jernalder, og kan være en indikasjon på at de er etter slaget på 900-tallet, men den begrensede funnmengden og vage og usikre opplysninger om funnene (Ringstad 1997:53) gjør det problematisk å finne et sikkert svar. Observasjonene som er gjort på Frei, viser at det har vært tre gravrøysler med avlang form på Freistranda, samt at det er gjort funn av båtsøm og klinknagler som viser at dette var skipsgraver. I tillegg viser reiseskildringene at det lå en langrøys med lik størrelse som de to største røysene på Freistranda, ved hamrene under Freihaugen oppmålt av både Klüwer og Bendixen. Funn som er gjort i noen av røysene på stranda tyder på at dette har vært gravrøysler og ett av funnene skal være datert til yngre jernalder. Det er også funnet gravmateriale i en av rundrøysene på Freistranda, enten i en av de fjernede røysene eller i rundrøysa i lokalitet 4. Ut fra observasjonene i reiseskildringene indikerer antall gravrøysler at stranda ved Freihaugen har vært et gravfelt, og graver som er anlagt i nærheten av hverandre i slike felt har en intensjonell plassering.

Orienteringen av langrøysene og deres størrelse og form kan tolkes som om de har fått sin plassering av intensjonelle grunner. ”Gravminners form og innhold kan ses i relasjon til hvordan de er plassert” (Østerdal 1999:143). Ovenfor kom jeg frem til at hvis røysene var fra slaget ville ikke deres plassering være gjort ut fra en intensjon, men trolig av praktiske årsaker.

Langrøysa under hamrene ved Freihaugen ble målt til omtrent samme lengde som de to største langrøysene ved stranda. Beliggenheten til gravminnet og funn av kulturlag som indikerer bosetning, kan tolkes som at denne langrøysa har hatt en relasjon til en bosetning som lå på dette stedet. Gravrøysa finnes ikke i landskapet i dag, og jeg har derfor ikke gjort en visuell landskapsanalyse av dennes plassering. Røysa kan på grunn av mulig relasjon til bosetning, ikke tilskrives slaget på 900-tallet.

Gravminnene ved Freineset ligger også plassert langs strandlinjen, og den største røysa i lokalitet 8 er den som skal ha blitt utgravd i 1768 og som omtales som ”Egil Ullserks grav”. Antagelsene er gjort på bakgrunnen av funnene som er gjort i gravrøysa. Det ble gjort funn av deler av et importert sverd med datering satt til 700-tallet eller første del av 800-tallet og det er dermed 100 – 200 år eldre enn slaget på Rastarkalv (Ringstad 1997:53). Sverdet er en del

av flere funngjenstander som Schøning og Klüwer beskriver i sine nedtegnelser. Sverdet kan i følge Bjørn Ringstad ha vært et arvegods som ble lagt i graven og at det derfor kan være en mulighet for at graven sverdet ble funnet i kan ha tilhørt Egil Ullserk (Ringstad 1997:54). Men hvis Snorre Sturlasons beskrivelse av gravrøysenes beliggenhet sør for Freihaugen er riktige, kan ikke denne graven ved Freineset ha tilhørt Egil Ullserk. Han beretter om at det ble satt opp bautasteiner over Egil Ullserk på Freistranda, og graven hans har da trolig vært i dette området. Henvendelsen ut mot fjorden og den utadvendte plasseringen viser at gravene ved Freineset har forbindelse med seilingsleden. For plasseringen av gravminnene har nærhet til fjorden vært den avgjørende faktoren, men røysa datert til jernalder har en dobbelt funksjon, siden den også trolig har markert en bosetning eller gårdsgrense.

Strandlinjeforskyvningskurven viser at gravminnene ved Freineset kan dateres til yngre bronsealder eller jernalder, hvor en lokalitet allerede har en datering til jernalder. Både Schøning og Bendixen observerer fire gravrøysen ved neset, mens Klüwer har inntegnet tre røysen (*d*, *e* og *f*) på situasjonskartet sitt. Han og Schøning observerte flere mindre røysen i nærheten av de store røysene. Bendixen beretter ikke om disse små røysene i sine beskrivelser, og de har trolig blitt fjernet fra landskapet før 1870-årene. Det finnes heller ikke spor etter disse små røysene i landskapet i dag.

På Frei har flere av gravrøysene en beliggenhet høyt over fjorden, og dette er hovedsakelig røysen som kan være fra bronsealder. Når det gjelder gravminner med denne plasseringen er det ingen av disse som er beskrevet i reiseskildringene med unntak av den fjernede røysa ved gården Øvre Frei. Det kan trolig komme av at røysene ikke var oppdaget på 1800-tallet. På grunn av gravrøysenes beliggenhet på bergknauser høyt over havet er de trolig anlagt i bronsealderen eller senere. Alle disse røysene har utadvendt beliggenhet og de kan ha fungert som seilingsmerker langs seilingsleden. Gravrøysene i bronsealderen fikk sin beliggenhet med utgangspunkt i et annet landskap enn røysen som ble anlagt i jernalderlandskapet. Intensjonen med og utgangspunktet for plasseringen av gravrøysen i bronsealderen er derfor noe annerledes enn for gravrøysene i jernalderen. For å få en sikrere datering av disse gravrøysene bør det gjøres arkeologiske undersøkelser for å finne spor etter arkeologisk materiale som kan brukes til datering og/eller analyse. Det ligger fire gravrøysen plassert på bergknauser på Flatsetøya som har en utadvendt plassering og henvender seg mot fjorden og sundet. Dette viser at også disse røysene forholder seg til ferdselsårene på sjøen, i likhet med gravrøysene som har sin plassering lavt i terrenget. Ut fra beliggenheten til disse gravrøysene kan det diskuteres om de kan betegnes som åsrøysen. Åsrøysenes plassering var ”på kronen av åser og

offest tilbaketrukket fra brattkanter som ville gitt optimalt innsyn” (Sollund 1994:106). Utsikten over havet har vært viktigere enn innsynet til disse røysene. Måten røysene er plassert på og utsikten over fjorden kan gi en indikasjon på at de kan forklares som åsrøys, men det er ikke funnet materiale som gjør det mulig å findatere røysene mer spesifikt til en periode. Kjentegnet på en åsrøys er at den består av stein uten innblanding av jordmasser og de er plassert på fjellgrunn eller berg. Åsrøysene ligger høyt og fritt, med vid utsikt (Sollund 1994:50,73). På grunn av røysenes plassering på berg, ligger de ikke i direkte tilknytning til gård og jordbruksområde. Åsrøysene har derfor blitt plassert på bergene med en annen intensjon enn markering av gårdsgrenser. På grunn av røysenes beliggenhet utenfor gårdsrommet kan det indikere at de er fra bronsealderen, siden røys fra denne perioden vanligvis ble bygd på nakne berg og holmer. For å ta stilling til om gravrøysene som ligger på bergknausene kan karakteriseres som åsrøys, kreves det ytterligere dateringer som viser om de er fra eldre eller yngre bronsealder. Bjørn Ringstad tolker enkelte av de store rundrøysene som bare er bygd av stein til å være fra eldre bronsealder. De andre gravrøysene mener han kan dateres til eldre eller yngre jernalder (Ringstad 1997:53). Sistnevnte datering gjelder da gravminnene som ligger langs strandlinjen, de som har relasjon til gårder og gravrøys som ligger på jordet i skråningene mot sjøen. Strandlinjedateringskurven og plasseringen over havet hentyder at gravminnene som ligger høyt i landskapet ikke har noen tilknytning til slaget.

Ved gården Øvre Frei har det blitt fjernet en gravhaug hvor det ble funnet et leirkar som gjorde det mulig å datere haugen til eldre jernalder. Bendixen beretter om dette funnet i sine beskrivelser av kulturminnene i *Foreningen til Norske Fortidsmindersmerkers Bevaring*. Dateringen av leirkaret og dermed den fjernede gravhaugen som lå ved gården Øvre Frei stemmer ikke overens med dateringen fra strandlinjeforskyvningskurven. Dateringen basert på leirkaret viser at gravminnet var fra eldre jernalder, men ut fra havnivået er dateringen satt til eldre bronsealder. I dette tilfellet er ikke gravhaugen plassert med relasjon til sjøen, men til gården og har dermed fungert som en gårdsmarkering og ikke som et seilingsmerke eller som et ønske om kontroll over sundet. Graver fra eldre jernalder kunne ligge plassert like ved bostedet eller ved gamle veilinjer (Solberg 2003:135). Gravhaugens plassering kan trolig forklares med at den skulle markere hvem som eide gården og det har vært relasjonen til gården som var viktig for valget av haugens beliggenhet. Relasjonen til fjorden og sundet kan derfor ha hatt en sekundær betydning i forhold til valg av plassering. Høyden over havet var trolig mindre viktig, men samtidig kunne gravminnene med denne plasseringen markere både

gårdseiendom og holde oversikt over ferdsel på fjorden. Det har ikke ligget flere gravminner ved siden av denne gravhaugen, noe som gjør dens hensikt med plasseringen tydeligere. Graver med en slik plassering hadde trolig sitt hovedformål med å markere eiendom og gårdsgrenser. Skauen har gjort sine undersøkelser i et nordnorsk kystlandskap og det kan være regionale forskjeller i gravskikken i jernalderen. Skauen finner at gravminnene fra eldre jernalder som oftest ligger i utkanten av bosetningen og som er en del av utmarka i dag, mens graver fra yngre jernalder ligger i innmark, nær sentrum av bosetningen (Skauen 1996:93). For gravminnene på Frei er situasjonen motsatt, hvor de som er relatert til gårder fra eldre jernalder er plassert høyt over fjorden. Denne forskjellen kan skyldes terrengets utforming og hvor gården fikk sin plassering i forhold til omgivelsene. Her var det gravminnet fra eldre jernalder som ligger nærmest bosetningen, mens de fra yngre jernalder har sin plassering langs sjøen. Gravfunn beskrevet av Bendixen viser at noen av gravene ved sjøkanten både på Freistranda og Freineset var fra yngre jernalder (Bendixen 1879:95). Med utgangspunkt i gravhaugen hvor leirkaret ble funnet, kan det konkluderes med at gravhauger som ligger ved gårdene høyt i landskapet kan være fra eldre jernalder, mens gravrøyser plassert på bergknauser som ikke har noen relasjon til gårdsområder kan være eldre. Gravminnene med en slik beliggenhet kan derfor ikke relateres til slaget.

Gravhaugen i lokalitet 7 kan dateres til bronsealder på grunn av høyden over havet og på bakgrunnen av dateringen i strandlinjeforskyvningskurven. Hvis gravhaugen ses i sammenheng med haugen som er fjernet ved gården Øvre Frei og dateringen av funnet her, kan den være fra eldre jernalder på grunn av tilsvarende beliggenhet. Gravhaugen kan dermed ha fått sin plassering på grunn av en relasjon lik den fjernede haugen, og den kan ha fungert som en gårdsmarkering og ikke for å være et seilingsmerke eller som en kontroll av Flatsetsundet og Freifjorden. Det er også muligheter for at et gravminne med plassering like ved gården kan ha fungert som begge deler. Gravhaugen er plassert høyest over fjorden og kan være det eldste gravminnet. Gravrøyser i bronsealderen ble gjerne plassert for seg selv og har synlighet med andre gravminner som ligger et stykke unna (Østerdal 1999:126). Det er fra gravhaugen i lokalitet 7 mulig å se lokalitet 6 og 12, så herfra er det en synlig relasjon med disse gravminnene. Med utgangspunkt i dette mener Østerdal at yngre gravminner ble plassert med utgangspunkt i eldre gravminner på stedet (Østerdal 1999:127). Denne teorien gjelder da for bronsealderrøyser. Ut fra strandlinjedateringen kan gravrøysa i lokalitet 5 være fra eldre bronsealder eller senere, og gravrøysene i lokalitet 6 være fra yngre bronsealder eller senere. Gravrøysene i lokalitet 6 kan ha fått sin plassering fordi de har visuell kontakt med

gravminnene i lokalitet 5 og 7 og fordi det ikke var flere muligheter igjen som oppfylte kriteriene om visuell kontakt med eldre gravminner, henvendelse utover fjorden og beliggenhet på de høyeste punktene. Denne måten å tolke bronsealderrøysenes plassering på kan fungere om gravhaugen i lokalitet 7 er fra eldre bronsealder, men om den har blitt anlagt i eldre jernalder slik som haugen ved gården Øvre Frei, kan ikke Østerdals teori brukes for denne lokaliteten. På grunn av likhet med plassering i terrenget av gravhaugen i lokalitet 7 med haugen som lå ved gården Øvre Frei, kan denne lokaliteten være fra eldre jernalder og at den opprinnelig har vært en gårdsmarkering. Av alle gravrøysene som ligger høyt i terrenget kan det konkluderes med at de er kommet til før yngre jernalder og de er dermed ikke etter slaget på Rastarkalv.

Gravrøysene som har en privat og innadvendt beliggenhet, kan bety at de var ment å bli sett av sjøfarende innad i Flatsetsundet og skulle være skjernet for seilingsleden. Gravrøyser med en slik plassering var trolig bare beregnet på lokalbefolkningen i området og kan ha fungert som en gårdsmarkering.

De fleste av gravminnene på Frei ligger plassert langs strandlinjen og er vendt mot fjorden og sundet. Landskapsanalysen viser at disse gravene har fått sin plassering i den hensikt å fungere som seilingsmerker eller som et ønske om makt og kontroll over fjorden. Madli Hjermann tolker gravrøysene funksjonelle forklaring ut fra hvor de er plassert ved kysten. Hun mener gravrøyser som er orientert mot havet ønsket kontroll over havet og leden, mens de som er plassert i bukter og vikene kan ha ønsket å kontrollere landingsplassen (Hjermann 2007:79). For gravrøysene på Frei kan dette ha betydd at de ønsket å markere sin makt i forhold ferdsel på fjorden, dette gjelder de fleste lokalitetene med unntak av lokalitet 1 og gravrøys 6/3 i lokalitet 6. Disse kan med utgangspunkt i Hjermanns teori ha fått sin plassering med ønske om å kontrollere ferdsel innad i Flatsetsundet.

Gravrøysenes plassering ut fra beskrivelser i reiseskildringene virker intensjonell i forhold til orienteringsretningen på røysene og den jevne størrelsen, og plasseringen nesten på linje ved sjøkanten. På grunn av gravrøysenes størrelse på Freistranda ville synligheten til røysene ha vært stor og de har trolig vært godt synlig for sjøfarere på fjorden og deres funksjon og tilknytning gjaldt derfor også fjorden og seilingsleden i tillegg til Flatsetsundet. Tre jevnstore avlange, gravrøyser liggende på rekke langs Freistranda og en like stor under hamrene ved Freihaugen har trolig gjort inntrykk på sjøfarende langs seilingsleden. Slike langrøyser ga en annen oppfatning av landskapet enn det gjør i dag.

Schøning, Klüwer og Bendixen observerte på sine befaringer på Frei en til flere bautasteiner i landskapet. Klüwer observerte en bauta som sto i bukta, vest på Freistranda og hans tanke var at dette var bautaen som skal ha stått på Egil Ullserks grav. Denne bautaen er trolig den samme som nå er plassert på Freihaugen, for den er lik bautaen som det er bilde av i en utgave av *Heimskringla*. Bendixen observerte to bautasteiner under Freihaugen i tillegg til den som Klüwer har beskrevet var plassert vest på Freineset.

Gravrøysene i lokalitet 11 vest for Flatsetøya og lokalitet 12, som ligger øst for Flatsetøya er plassert på holmer og har en utadvendt beliggenhet med rundskue, se figur 4.7 for illustrasjon av lokalitet 12. På grunn av røysenes beliggenhet på holmene kan de kalles for gravholmer (Evensen 2003:1). Gravholmene har en annen betydning enn å markere eiendom og bruksrett, siden de ligger langt borte fra gård og jordbruksområdene. Disse gravrøysene har fått sin plassering av bestemte årsaker og de kan ha fungert som et visuelt topografisk sentrum i landskapet. De fleste av lokalitetene på Frei har innsyn til lokalitet 12, og dens plassering ligger like ved knutepunktet hvor Freifjorden, Tingvollfjorden og Kvernesfjorden møtes. Gravholmen kan fungere som et naturlig visuelt senter i det maritime landskapsrommet (Evensen 2003:98). Gravrøysene kan også være legitimering av rettigheter til fiske, det vil si at de kan markere eiendomsforhold som viste hvem som hadde lov til å drive med fiske i nærheten av disse holmene. Lokalitet 11 ligger for langt unna de andre gravrøysene til at den kan ha fungert som et sentrum for Flatsetsundet og Freifjorden i øst. I forhold til denne lokaliteten må det gjøres ny analyse med inndeling av nye landskapsrom for å kunne vurdere funksjonen. Ingen av disse gravrøysene er beskrevet i reiseskildringene, så de var trolig ikke oppdaget på 1700- eller 1800-tallet. Ut fra strandlinjedateringskurven kan disse gravminnene være fra eldre bronsealder (lok. 11) og yngre bronsealder (lok. 12), og røysene kan derfor ikke tilskrives slaget.

8.1.3 Oppsummering

Gjennom diskusjonen har jeg funnet at det er vanskelig å avgjøre om gravrøysene eller bautasteinen er etter slaget. Gravrøysene bærer preg av å ha fått sin plassering av intensjonelle grunner hvor ferdselsåren langs fjorden og sundet trolig har vært den viktigste årsaken til deres valgte beliggenhet. Men om gravrøysene var anlagt på grunn av slaget, kan de ha fått sin plassering av praktiske årsaker og den ville trolig ikke vært gjennomtenkt på samme måte som når en høvding eller storbonde ble gravlagt. Reiseskildringene hentyder til at det har vært

flere gravminner på Freistranda enn det som er i dag, og antallet røyser på 1700- og 1800-tallet gir inntrykk av at stranda opprinnelig kan ha vært et *gravfelt*. Noen av funnene som er gjort i gravrøysene her kan dateres til jernalder, og gir en indikasjon på tidsrommet for anleggelsen av gravene. Funnene kan dermed gi en indikasjon på at gravminnene kan være etter slaget, men materialet er for lite til å kunne si hvorvidt røysene har tilknytning til det.

Gravminnene som er plassert høyt i landskapet og på holmene er eldre enn slaget, og hører til et eldre landskap.

Jeg har brukt den visuelle arkeologiske landskapsanalysen til å undersøke kulturminnene som eksisterer i landskapet i dag, og jeg har hentet informasjon om kulturminnene fra Askeladden. Det kan være en svakhet å bruke landskapsanalysen alene som et redskap til å studere kulturminnene, siden de tapte kulturminnene da blir utelatt. Reiseskildringene har gjort det mulig å kartlegge tapte kulturminner og arkeologiske funn som ikke står beskrevet i Askeladden. Dermed kan reiseskildringene brukes som en ekstra informasjon om tapte kulturminner i forbindelse med landskapsanalysen, slik at også de blir en del av analysen. Ved å brukes reiseskildringene og den visuelle arkeologiske landskapsanalysen sammen, kan det bidra til å gi en mer helhetlig forståelse av kulturminnenes plassering. Svakheten med å bruke reiseskildringene alene, er at de ikke har beskrevet alle kulturminnene som finnes på Frei. Men ved å bruke dem sammen med landskapsanalysen kan det gi en god oversikt over hvilke kulturminner som finnes og hvilke som har gått tapt, og dermed gi en fyldigere landskapsanalyse.

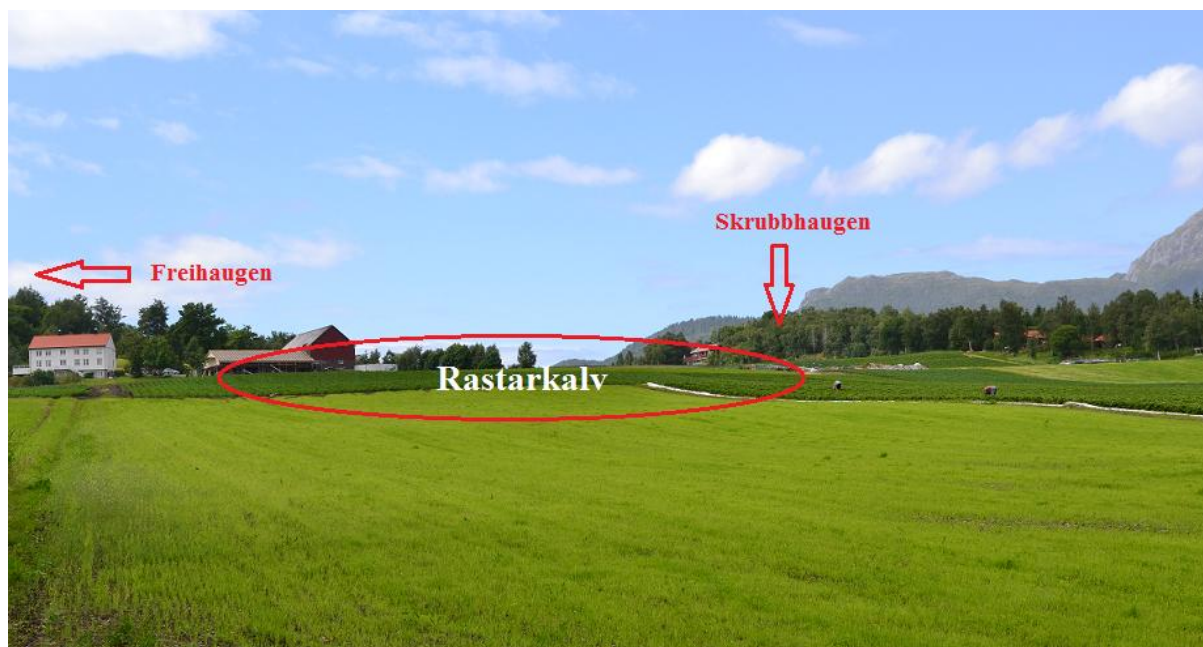
8.2 Hvilket område på Frei kan ha blitt kalt for Rastarkalv? Hva kan analysene fortelle om landskapet?

For å få en forståelse av hvordan landskapet kan ha vært på 1200-tallet har jeg brukt *Fagrskinna* og *Heimskringla*, siden det er disse som gir best beskrivelse av området på Frei. Verkene har jeg brukt som en referanse til landskapet på denne tiden, og gjort en analyse av terrenget med utgangspunkt i hærstyrkenes bevegelser. Selv om handlingen i teksten er fra 900-tallet, vil landskapsbeskrivelsen være fra 1200-tallet, siden det er i den perioden det er skrevet. Et landskap er ikke statisk og er i stadig endring, det vil ha endret seg mye i løpet av en periode på 300 år. Det må derfor tas forbehold om dette i tolkningen av de skriftlige kildene.

Hvordan kan det være mulig å finne ut i hvilken del av Frei som ble kalt for Rastarkalv med utgangspunkt i den norrøne sagalitteraturen? Først av alt vil jeg prøve å identifisere de sentrale naturelementene i landskapet, basert på beskrivelsene av disse. Freihaugen er det faste holdepunktet i landskapet rundt Frei kirkested og beskrivelsene av hærenes bevegelser er sentrert rundt denne. Freihaugen blir beskrevet som et berg både i *Fagrskinna* og i *Heimskringla*. Som jeg forklarte i kapittel 6. 3 er det en betydningsforskjell mellom et berg og en haug. Et berg er klippegrunn eller steingrunn med lite vegetasjon, mens en haug er en forhøyning i terrenget som kan være godt bevokst av planter og trær. Ved å observere Freihaugen på våren eller høsten når trærne er uten løv, er berggrunnen godt synlig og den skiller seg ut i forhold til jordene omkring. Og i en tid hvor det kan ha vært lite vegetasjon på haugen, ville den ha fremstått tydelig som steingrunn i forhold til vollene som lå rundt. Snorre Sturlason beskrev området rundt Freihaugen som ”store, slette voller” og voller kan forklares som en gressbakke, et engstykke eller en langstrakt forhøyning (Cappelen 1986). Hans beskrivelse av Frei kan tyde på at det har vært sletter med gress rundt haugen. Freihaugen har trolig vært uten trær og med lite vegetasjon på 1200-tallet, hvis navngivingen av den kan antas for å være troverdig. Siden Freihaugen er nevnt i sagaene har den trolig fungert som et kjennemerke i landskapet, særlig for mennesker som ikke hørte til stedet. Det at den kan ha skilt seg ut i forhold til vegetasjonen rundt, med bar berggrunn, gjorde den trolig til et enda tydeligere landemerke enn den er i dag. For mennesker som ikke hører til på de stedene de reiser forbi, er det lettere å legge merke til større landemerker og orientere seg etter disse. Mens lokalbefolkningen kan forholde seg til mindre elementer i landskapet når de skal orientere seg i lokalmiljøet, som for eksempel en liten bekk eller et spesielt tre.

Fra *Fagrskinna* og *Heimskringla* har jeg identifisert Rastarkalv til å være området mellom Freihaugen og Skrubbhaugen og øverste del av den slakt hellende sletten øst for Freihaugen, se figur 8.2. Dette har jeg gjort ut fra hvordan Eirikssønnene og hærstyrkens bevegelser blir beskrevet i sagaene. Mennene stilte opp til slag ved Freihaugen og jeg antar ut fra beskrivelsen i *Fagrskinna* at de la til ved hamrene på sørsiden. De løper over jordet mot Skrubbhaugen når de ser fanene og fra denne høyden ser de tilbake mot området de kom fra. Dette området blir navngitt som Rastarkalv. Mennene kommer i følge beskrivelsen i *Fagrskinna* opp på en høyde på motsatt side av Freihaugen, og det er bare Skrubbhaugen som danner en høyde som ligger på motsatt side. Når mennene står her ser de tilbake mot det som kan ha vært Rastarkalv, det vil si at området de ser tilbake til er sletten og skråningen mellom Freihaugen og Skrubbhaugen. I dette verket kommer det klart fram, slik jeg beskrev i

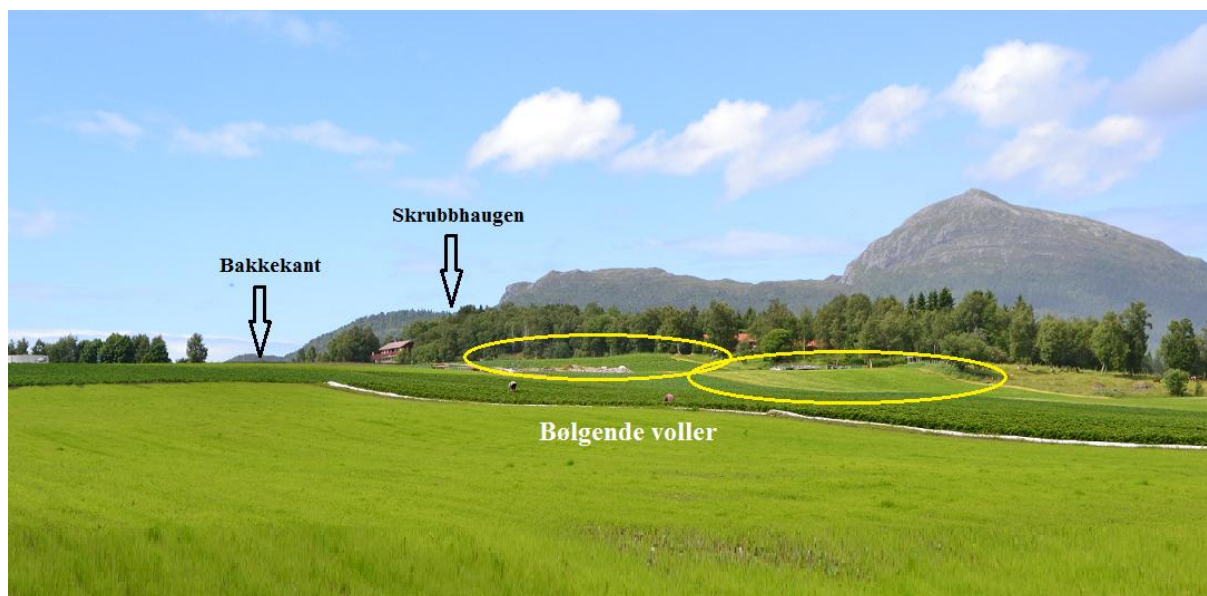
analysen i kapittel 6, at det er Skrubbhaugen det siktes til når det beskrives at mennene flykter til en høyde som er på motsatt side av Freihaugen. Det er også enklere å følge hvor i landskapet mennene beveget seg, i motsetning til beskrivelsene i *Heimskringla*. I sagaen i dette verket har Eirikssønnene en annen plassering ved Freihaugen når de finner ut at de har blitt lurt, enn de har i *Fagrskinna*. Gamle Eiriksson kommer her opp på en hals som ligger på oversiden av Freihaugen og ser bakover mot bakkekneika og området som de ser bakover mot, det vil si der de kom fra, kan da ha vært Rastarkalv. Som nevnt i analysen i kapittel 6.4 er det usikkert hva som menes med halsen på denne siden av Freihaugen, og slik landskapet er i dag, er det ikke noen hals her.

Figur 8.2 Illustrasjonene viser området hvor Rastarkalv kan ha vært. Foto og illustrasjon: Siw Helen M. Grønland

Begge sagaene nevner en bakkekneik/-kant på sletten mellom Freihaugen og Skrubbhaugen, men i *Heimskringla* blir hærmennenes forflytninger i bakkekneika grundigere beskrevet. I begge sagaene står Egil og mennene plassert ved denne bakkekanten. Fra teksten i *Fagrskinna* får jeg inntrykk av at de står ovenfor bakkekanten, siden det beskrives at mennene går frem ut med bakkekanten. Men teksten i *Heimskringla* gir inntrykk av at Egil og hans menn beveger seg på nedsiden av bakkekanten, se kapittel 6.4. Figur 8.3 viser det bølgende terrenget, markert med gult, og som kan være rester eller antydninger til hvordan hele sletten kan ha vært på 1200-tallet. Det området som jeg har markert som et mulig sted for Rastarkalv, har

trolig hatt tydeligere bølgende formasjoner i likhet med de som er markert i gult. På grunn av langvarig pløying og dyrking har disse formasjonene i terrenget gradvis blitt slettet ut. Mellom disse forhøyningene ville det ha vært dumper eller forsenkninger i landskapet som Egils menn med fanene kunne ha stått da de skulle lure Gamle Eiriksson og Eirikssønnene.

Figur 8.3 Illustrasjonen viser de bølgende vollene i forhold til bakkekanten og Skrubbhaugen. Bildet er tatt mot nordvest. Foto og illustrasjon: Siw Helen M. Grønland

I analysen av *Håkon den godes saga* diskuterte jeg hvilken av bakkeskråningene som kunne være de store, slette vollene som går ovenfor en bakkekneik som er lang og heller lavt, og kom fram til at det var sletten som ligger øst for Freihaugen og bakkekneika var der hvor bakken begynner å skrå nedover nordøst for Freihaugen, se figur 8.3. Halsen i landskapet har jeg kommet frem til er en smal passasje inntil hamrene sør for haugen hvor det er bebyggelse i dag. Snorre Sturlason skriver; ”Gengu Eiriksynir þar af skipum sínum ok norðr yfir hálsinn fyrir innan Fræðarberg ok svá fram á Rastarkálf”. Med Sturlasons himmelretning blir nord over halsen mot øst, og mennene runder berget på østsiden og kommer så opp på Rastarkalv i øst – nordøst. Mennene kom da til det samme området som er markert i figur 8. 2 over og som de så tilbake mot i fortellingen i *Fagrskinna*. To forskjellige forfattere beskriver mennenes bevegelser i forhold til Rastarkalv og ender på det samme området. Det kan styrke antakelsen og tolkningen om at det området jeg har markert som Rastarkalv kan ha hatt dette navnet. Men om Snorre Sturlason har brukt *Fagrskinna* som kilde til slaget og landskapet på Frei, kan det tolkes som at beskrivelsene er fra en kilde. Det er likevel ulike beretninger i sagaene om hvor Gamle Eiriksson og Eirikssønnene beveger seg før de finner ut at de ble lurt. I

Fagrskinna løper de til Skrubbhaugen, men i *Heimskringla* kommer de opp på oversiden foran Freihaugen. I begge tilfeller ser mennene tilbake mot det området de kom fra og som jeg har funnet ut i analysen kan ha vært Rastarkalv. Gustav Storm har i sin reiseskildring gjort en lignende analyse som jeg har gjort og kom fram til at Rastarkalv kan ha vært området nede ved Freineset. Han har gjort en annen tolkning av noen av landskapselementene i forhold til Eirikssønnenes bevegelser, enn det jeg har gjort, og derfor kommet fram til et annet resultat. En tredje tolkning, basert på mine og Storms resultater, kan være at Rastarkalv har strukket seg helt fra området jeg antar har vært Rastarkalv og ned til sjøen ved Freineset. Men for å bestemme stedet som ble kalt for Rastarkalv ytterligere, kreves det en grundig studie av navnet og hvor det kan ha sin opprinnelse fra. Mot slutten av Håkon den godes saga gir Snorre Sturlason en beskrivelse av en annen hals som går på oversiden av Freihaugen og det er usikkert hva han her mener. Det er ingen smal passasje som kan minne om en hals på denne siden av haugen i landskapet i dag. Gustav Storm forklarer i sine reiseskildringer bakkekanten som halsen (Storm 1877:28), men ut fra egen befarings i terrenget og økonomisk kartblad og Klüwers situasjonskart, ser jeg det ikke som mulig å forklare bakkekanten som en hals. Det som kan tolkes som en hals er forsenkningen mellom bakkekanten og vollen som ligger mellom Freihaugen og Skrubbhaugen. Men den er for lite synlig i terrenget til at den peker seg ut som en hals, men dette er noe som har endret seg over tid på grunn av jordbruk. Det er en mulighet for at det har vært en tydeligere forsenkning her, som kan ha fremstått som en hals på 1200-tallet og som med tiden har blitt gradvis mindre markert.

Skrubbhaugen har trolig ikke hatt noe navn på 1200-tallet, siden den blir beskrevet som en høyde i beskrivelsen av området rundt kirkestedet i de norrøne kildene. Navnet kan derfor ha kommet til i nyere historisk tid. Men det kan også skyldes at navnet Skrubbhaugen ikke var kjent for folk utenfra, men bare var et navn lokalbefolkningen kjente til. Den har trolig ikke vært et viktig orienteringspunkt i landskapet som Freihaugen i en tid hvor all ferdsel gikk forbi langs fjorden.

8.2.1 Oppsummering

Landskapet på Frei er et jordbrukslandskap som er noe utbygd. Freihaugen fremstår som et sentralt element og landemerke for ferdsel på sjøen. Det er rester av to voller nordøst for Freihaugen som gir et inntrykk av hvordan landskapet kan ha sett ut tidligere, da vollene trolig var lengre og tydeligere markert mot haugen i sør. Sletten og vollene som ligger nordøst til øst for Freihaugen kan ha vært det som kalles for Rastarkalv i sagaene. Men det trengs en

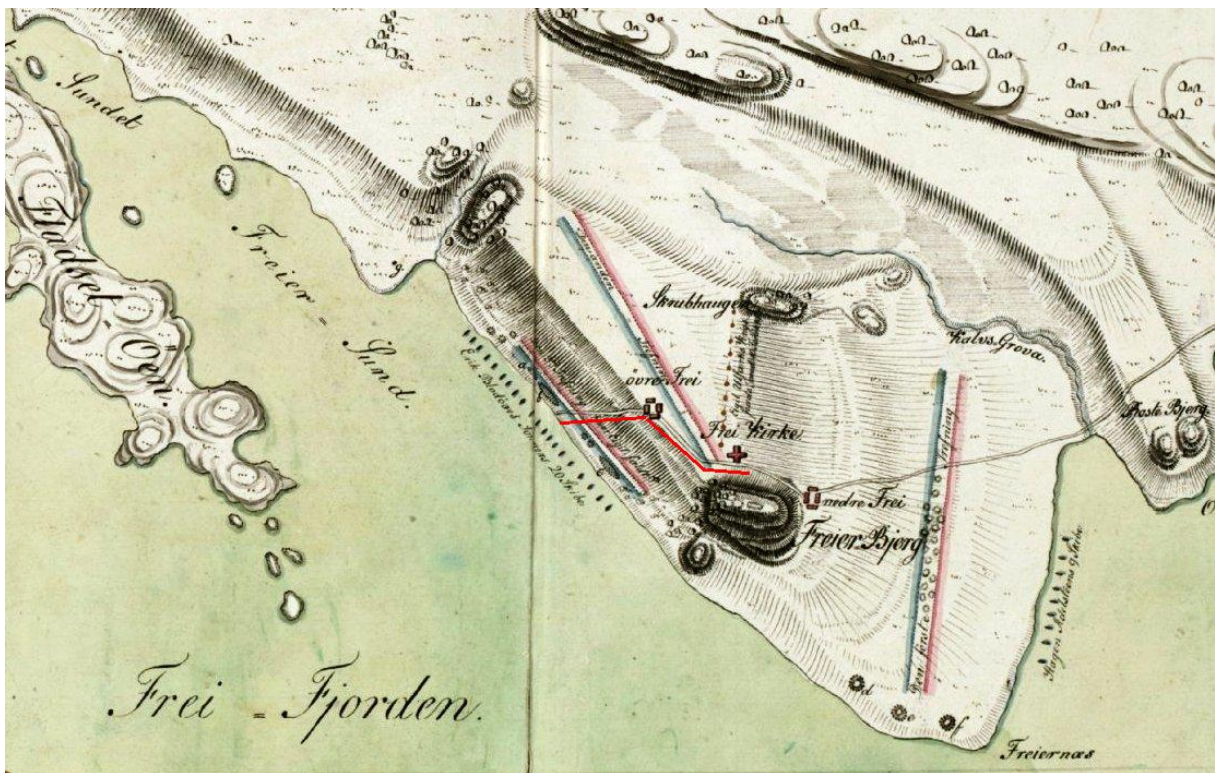
grundigere undersøkelse av navnet og dets opprinnelse for å kunne plassere navnet i mer nøyaktig i omgivelsene. Det er knyttet noe usikkerhet til hva og hvor Snorre Sturlason mener den andre halsen i terrenget kan ha vært, for det er ikke noen elementer som peker seg ut. Men halsen han beskriver på sørsiden av Freihaugen, stemmer med landskapet i dag. Elementene som fortsatt er bevart og delvis bevart i landskapet i dag og som blir nevnt i sagaene er Freihaugen, Skrubbhaug (høyden), neset, vollene og strandsonen.

8.3 Kirkens plassering i landskapet relatert til gård og vei

Diskusjonen av kirken og kirkestedet er basert på den visuelle landskapsanalysen, siden den ikke har vært gjenstand for observasjonene knyttet til reiseskildringene. Det er heller ikke mulig å diskutere kirken ut fra den norrøne sagalitteraturen, da det er for lite eller ingen beskrivelser av den her. Den gamle bygde veien som går forbi kirken derimot er gjenstand for diskusjon ut fra inntegninger på Klüwers kart, samt gårdsnavnet Frei.

Kirken danner et annet sentrum og fokus i landskapet enn gravrøysene, hvor den vender seg innover i landskapet og ligger skjernet for Freifjorden. Med byggingen av kirken ble også gravskikken endret fra hauglegging til begravelse i viet jord på kirkegården. Den kan ha vært en privat kirke for gårdene Øvre og Nedre Frei, siden plasseringen ligger like ved begge gårdsgrensene. Plasseringen er privat i forhold til fjorden og hensikten med beliggenheten har trolig vært god synlighet for ferdsel på land. Av figur 8.4 på neste side ser det ut som middelalderkirken lå enda mer skjult enn det dagens kirke gjør. Kirkens plassering ved den gamle ferdselsåren gir en indikasjon på at det var veien som var en av de sentrale faktorene for valg av beliggenhet. Men den forklarer ikke hvorfor dette området ble valgt. Den kan også ha fått sin plassering fordi det var en gårdskirke, bonden på Øvre Frei gård kan trolig ha påkostet byggingen av kirke. Med byggingen av kirken endres fokuset fra synlighet og kontroll over fjorden til et fokus innover på landområdene. Kirkens plassering i landskapet har dermed også vært intensjonell i likhet med gravrøysene. Den har hovedsakelig vært viktigst for ferdsel til lands, og for de som ankom Freiøya med båt i forbindelse med kirkebesøk. Fra sjøsiden er synligheten til kirken best fra Flatsetsundet og det kan tenkes at synet av kirken oppe på terrassen hadde en monumental virkning. Men beliggenheten i skråningen av Freihaugens nordside kan ha gjort den vanskelig å se fra Freistranda. Selv om kirken trolig var liten av størrelse, kan plasseringen ha gitt den noe monumental virkning sett på land og det kan ha vært hensikten med beliggenheten.

Klüwers situasjonskart over slaget på Rastarkalv viser at den gamle bygdeveien som gikk forbi kirken og videre i vestlig retning, gikk ned mot Freistranda fra gården Øvre Frei. Se figur 8.3 for illustrasjon. Den røde markeringen i kartet går parallelt med bygdeveien som gikk fra stranden og opp til kirken. Som figur 8.3 viser, gikk bygdeveien gjennom gården Øvre Frei før den fortsetter forbi kirken og østover langs Freiøya. Det viser hvordan bygdeveien fra stranden har gått i retning kirken. Nærheten til vei og gård indikerer at kirken har hatt sin relasjon til disse. Kirken er etter Gjerland og Kellers (2008) analyse av middelalderkirker på Vestlandet en fase 1 kirke. Det vil si at kirkens plassering har en privat beliggenhet, ligger like ved veien og på gårdsområdet (Gjerland & Keller 2008:171). Veien til kirken gikk forbi natursteinen, så det er en mulighet for at denne kan ha fungert som en markering i landskapet i forhold til veien og kirken.

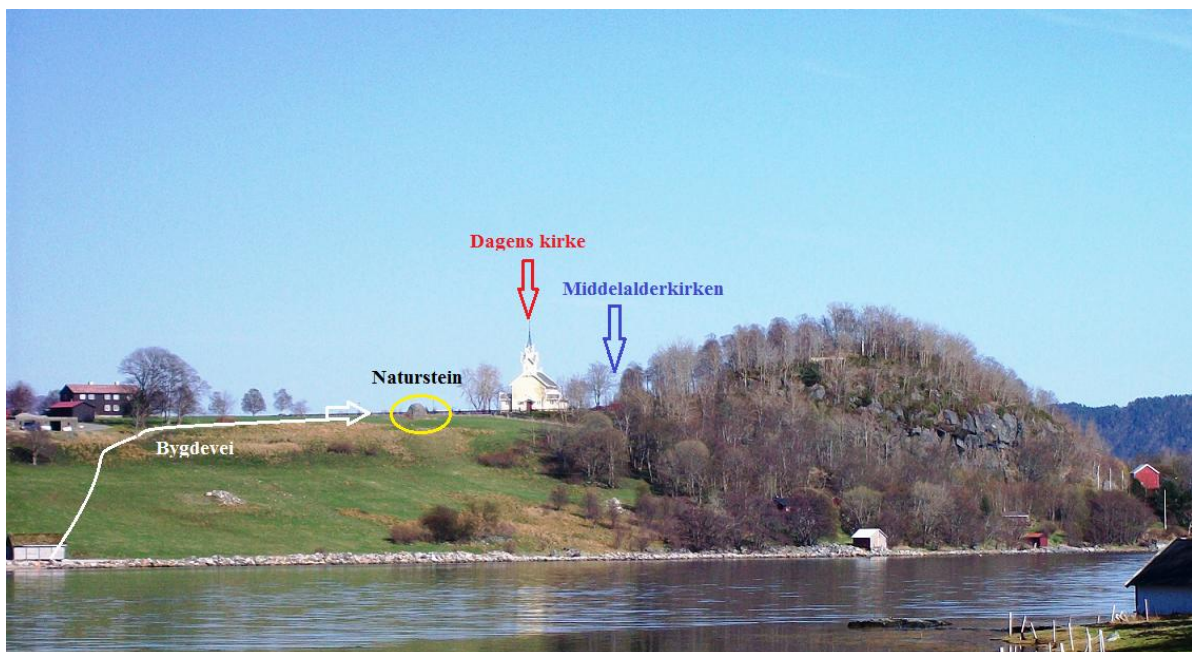
Figur 8.4 Den røde markeringen viser hvordan bygdeveien gikk fra stranden og opp til kirken. Klüwers situasjonskart over Rastarkalv.

Kirken ligger plassert utenfor gravrøysene i området, hvor den nærmeste er lokalitet 4. Gravrøysene på Freineset ligger for langt unna til å ha noen betydning for kirkens valgte beliggenhet. Hvilken tidsperiode røysene er fra er også av betydning i forhold til å vurdere kirkens plassering. Søyland mener at gravminner fra yngre jernalder like ved kirkestedet kan tolkes som at kirken er en videreførelse av kultiske handlinger, mens kirkesteder som har gravminner fra eldre jernalder eller tidligere har et større tidsmessig tomrom. Dette oppholdet i nedleggelse av graver viser at stedet ikke har vært i bruk kontinuerlig, og at kirken ikke har fått sin plassering på grunn av videreførelse av religiøs bruk av området (Søyland 2009:103). Ut fra denne teorien kan ikke kirken på Frei ha fått sin plassering på grunn av kontinuitet i bruk av område, siden det ikke er gravrøysere fra yngre jernalder like ved eller som har synlig kontakt med kirken. De gravrøysene som kan være fra yngre jernalder er plassert langs strandlinjen. Valg av kirkested kan trolig derfor ikke tilskrives gravrøysene langs sjøen. Det ser dermed ikke ut til at det er en sammenheng mellom røysene og kirkens beliggenhet, ettersom de forholder seg på ulik måte til det samme landskapet. Det er grunn til å anta at det ligger ulike kulturelle forutsetninger til grunn for deres plassering i landskapet. I motsetning til gravrøysene langs strandlinjen er det visuell forbindelse mellom gravhaugen i lokalitet 7 og kirken fra begge retningene, men den ligger for langt unna til at den har direkte tilhørighet med kirkestedet. Den fjernede gravhaugen fra eldre jernalder som lå ved gården Øvre Frei har hatt større nærhet til kirkestedet enn den i lokalitet 7. Det ville også herfra ha vært en visuell forbindelse mellom gravhaug og kirke.

Gravrøysene har trolig ikke vært den avgjørende faktoren for valg av kirkested på Frei, selv om den har visuell kontakt med et gravminne, to hvis man regner med den fjernede haugen. Kirken har derfor ikke fått sin plassering på grunn av stedsmessig kultkontinuitet. Den ligger plassert ved bygdeveien og inne på gårdstunet til Øvre Frei gård, og det er mulig at nærhet til gården har vært en av de viktigste grunnene til valg av kirkestedet. Camilla Haug mener at ”Dersom kirken ble etablert like ved eller som en del av gårdstunet, ville dette forsterke forbindelsen mellom stormann og kirke” (Haug 2009:109). Det er mulig at kirken på Frei har fått sin plassering på grunn av bondens behov for å vise at han var en stormann og for å demonstrere sosial status. Dette gjenspeiler seg i en kirkes monumentale plassering, hvor det kan ha vært viktig å vise sosial status med kirkens synlighet i terrenget (Haug 2009:109). Kirken på Frei kan ha hatt en monumental virkning sammen med Freihaugen bak seg i sør. Plasseringen på gårdstun og at den lå skjernet for ferdsel på fjorden, gjør at kirken ville hatt en privat beliggenhet. Det kan styrke teorien om at kirken kan ha blitt bygd av storbonden på

Øvre Frei gård og var ment for å vise hans sosiale status. Haug mener også at rike skipsgraver i nærområdet til kirken kan vitne om et stort behov for å markere makt på slutten av jernalderen (Haug 2009:109 – 110). Det har vært flere skipsgraver på Freistranda, men de fleste av funnene er i dag tapt (Ringstad 1997:53). Dette gjør det problematisk å vurdere gravgodset i forhold til sosial status, men av gravenes størrelse som ble målt av Klüwer til ca. 44 meter i lengde er de trolig etter personer med høy sosial status. I sammenheng med kirken, kan gravene ha vært med på å markere sosial rang, da den ble bygd. Både Søyland og Haugs studie viser at det er en sammenheng med kirker plassert på gårdstun og maktaspektet til storbonden. Det at Frei kirke lå plassert ved den gamle bygdeveien, kan ha vært et ønske om å demonstrere makt og sosial status for lokalbefolkningen som brukte veien til ferdsel.

Dateringen, 950 BP, av kavlebroen som ble funnet på det flate området mellom Freihaugen og Skrubbhauget viser at dette stedet har vært brukt i vikingtid. Funn av skjørbrent steinpakning i myr kan gi en indikasjon på at sletten mellom Skrubbhauget og Freihaugen har blitt brukt i religiøs sammenheng. Steinpakningen lå 40 cm under overflaten, og må derfor ha kommet til etter vikingtid.

Figur 8.5 Middelalderkirkens plassering og bygdevei. Bildet illustrerer hvor middelalderkirken var plassert i forhold til dagens kirke, og hvor den gamle bygdeveien kan ha gått. Bildet er tatt fra Flatsetøya mot øst. Foto og illustrasjon: Siw Helen M. Grønland

Kirker som ble bygd i forbindelse med gårdsbosetninger ble gjerne plassert på de eldste og største gårdene, så beliggenheten til Frei kirke kan være valgt av den grunn, se kapittel 5.2.

8.3.1 Oppsummering

Ingen av gravrøysene ligger like i nærheten av kirken og den kan derfor ikke ha blitt plassert der på grunn av gravminnene. Kirken kan ha fått sin plassering på grunn av nærhet til bygdevei og gårdstun, og kirkestedet representerer derfor ikke en religiøs kontinuitet. Bygdeveien har gått fra Freistranda og forbi kirkestedet, og kirkens plassering lå derfor sentralt i forhold til adkomst til Freiøya og ferdselen forbi kirken. Diskusjonen viser også at kirken kan ha fungert som et makt- og statussymbol for bonden som trolig har stått for ressurser til byggingen.

8.4 Oppsummering

Hvordan har diskusjonen bidratt til å komme nærmere en tolkning av gravene?

Landskapsanalysen alene ville jeg ikke kommet så langt med, siden mye er tapt både av funn og gravminner. Reiseskildringene viser at kulturminner er fjernet etter 17- og 1800-tallet, som dermed gjør resultatene fra landskapsanalysen mangelfulle i forhold til å gi en helhetlig vurdering av gravminnenes plassering. Dateringene er også vanskelige å fastslå fordi det ikke er gjort arkeologiske undersøkelser av gravrøysene i vår samtid, og datering etter strandlinjeforskyvningskurven blir noe problematisk når den tapte gravhaugen som ligger høyt i terrenget er datert til eldre jernalder.

De norrøne kildene bidrar delvis til å forklare gravminnene og 1200-tallets landskap på Frei, men mest om slaget på Rastarkalv.

9. KONKLUSJON

I denne studien har jeg utført tre typer analyser for å søke etter svar på om det finnes spor etter Håkon den gode i landskapet. Oppgaven er tverrfaglig og jeg har derfor lagt vekt på å kombinere tre forskjellige analysemetoder. Jeg har gjennomført en visuell arkeologisk landskapsanalyse, en analyse av kulturminnene basert på reiseskildringer fra 1700- og 1800-tallet og gjort en analyse av landskapet med norrøn sagalitteratur som utgangspunkt. Denne kombinasjonen av fagområder er ganske uetablert innen tverrfaglige undersøkelser av historisk landskap, og kan derfor være et bidrag til en ny måte å analysere eldre landskap på hvor tverrfagligheten er sentral. Hensikten med disse analysene var å finne svar på om gravrøysene kan være etter slaget og å identifisere en mulig lokalisasjon for hvor Rastarkalv kan ha vært. Det har også vært sentralt å undersøke kirkens plassering i landskapet og om den har fått sin beliggenhet på grunn av gravrøysene eller om det var en annen intensjon med anleggelsen av kirkestedet.

Det er lite arkeologisk materiale å basere dateringene av gravrøysene på og jeg har derfor støttet meg til den arkeologiske landskapsanalysen og strandlinjeforskyvningskurven for å sette røysene inn i en gitt tidsperiode. I den arkeologiske landskapsanalysen kom jeg frem til at gravrøysene langs strandlinjen har fått sin plassering på grunn av at deres funksjon som landemerker eller som et ønske om kontroll over fjorden. Den visuelle landskapsanalysen har også bidratt til økt kunnskap om gravrøysene plassering sett i sammenheng med reiseskildringene og de fjernede kulturminnene. Gravrøysene på Frei har mest sannsynlig fått sin plassering fordi de har hatt sin funksjon i tilknytning til ferdsel på sjøen, og synlighet til gravminnet på Revsholmen ser ut til å ha vært viktig for alle røysenes beliggenhet, både de høyt i terrenget og de som ligger lavt. Gravminnet på denne holmen utgjør derfor et sentralt punkt og det kan i denne forbindelse være interessant å gjøre videre undersøkelser for å finne ut hvorfor alle røysene har siktlinjer til holmen.

I forbindelse med undersøkelsen av kulturminnene ut fra reiseskildringene har jeg laget min egen metode for å analysere hvordan landskapet har endret seg. Det er gjort lite av denne type undersøkelser i nyere tid og jeg har derfor lite forskning å støtte meg på når det gjelder fremgangsmåte. Undersøkelsen viser at reiseskildringene kan brukes for å kartlegge eldre landskap med hensyn på kulturminnene og for å finne ut hvordan landskapet har endret seg over tid. Ved bruk av denne analysen fikk jeg kartlagt hvilke kulturminner som var borte fra landskapet og bekreftet nærmere at rydningsrøysene på Freistranda er rester av gravrøys

som trolig ble anlagt i jernalder. Reiseskildringene har vært gode å bruke som kilde til å skape en helhetlig oversikt over hvordan landskapet har sett ut tidligere med kulturminnene som er borte fra området. Det gir en større kunnskap og forståelse av landskapets sammensetning og inndeling.

Når det gjelder å bruke den norrøne sagalitteraturen for å analysere landskapet kan denne metoden også brukes, men det er flere usikkerhetsmomenter knyttet til disse kildene. Snorre Sturlason gir den mest detaljerte beskrivelsen av landskapet og hærstyrkenes bevegelser, men han orienterer seg etter en annen himmelretning enn kompassretningen. Ved landskapsanalyse basert på hans verk *Heimskringla* er det derfor viktig å være bevisst at kompassretningen er dreid ca. 45° mot høyre, i hvert fall for Frei sin del. *Fagrskinna* gir ikke beskrivelser av landskapet på samme detaljnivå som *Heimskringla*, og gjør det enklere å følge hvor mennene beveger seg fra et punkt i landskapet til et annet. *Heimskringla* har flere detaljer og noen beskrivelser av landskapselementer som ikke er så lette å finne igjen i terrenget i dag. Det kan skyldes endringer av omgivelsene eller så demonstrerer det usikkerheten til Snorre Sturlason som kilde. Den norrøne sagalitteraturen kan også være en kilde til hvordan vegetasjonen kan ha vært i begynnelsen av 1200-årene, i form av navnsetting av naturelementer og steder i landskapet. Metoden som jeg har benyttet kan utvikles videre i sammenheng med den visuelle arkeologiske landskapsanalysen og naturvitenskapelig landskapsanalyse for å kartlegge landskapet i middelalderen og senere perioder. Den arkeologiske landskapsanalysen kan være en hjelp for å forstå kulturminnenes plassering i landskapet, mens en analyse av naturlandskapet kan gi en forståelse av hvilke endringer som har skjedd i landskapet av naturlige årsaker, slik at det ikke forveksles med endring som har skjedd på grunn av menneskelig påvirkning.

Studien har gitt ny kunnskap om de historiske linjene i landskapet fra bronsealder og fremover. Og den har bidratt til å sette fokus på glemte kulturminner som er borte fra omgivelsene i dag. Jeg har kommet nærmere et mulig område for hvor slaget kan ha stått ved å sammenholde landskap og norrøne kilder. Når det gjelder spørsmålene om hvorvidt gravrøysene er etter slaget og om det har vært et slag på Frei, kreves det grundigere undersøkelser for å få kunnskap om dette. Men noen av funnene i analysene indikerer at de som ligger ved stranden kan være fra yngre jernalder.

Analysen i forbindelse med kirken kan tyde på at den har fått sin plassering på grunn av et symbol på sosialstatus i samfunnet og ikke en videreføring av religiøs praksis. Relasjonen til

den gamle ferdselsåren mellom de største gårdene ser også ut til å ha vært viktig for plasseringen. Intensjonen bak plasseringen av kirken kan være at den skulle symbolisere makt og sosial status i forhold til lokalbefolkningen.

9.1 Veien videre

Analysene kan være et utgangspunkt for videre undersøkelser på Frei og et grunnlag for videre studier av Snorre Sturlasons bruk av himmelretninger i forhold til beskrivelsene av terrenget.

For å finne ut mer om slaget og hvem gravrøysene kan ha tilhørt kreves det undersøkelser av gravrøysene og jordene for å søke etter spor som kan gi indikasjoner på at det har vært et slag på Frei. Hvis det har vært et slag her skulle man forvente å finne arkeologisk materiale som spyd- og pilspisser på jordet. Utgravning av gravrøysene kan gjøre det mulig å finne materiale som kan dateres. Det vil da kunne gi et nærmere svar på om de ble anlagt i perioden for slaget.

Det kan også gjøres en utvidet visuell arkeologisk landskapsanalyse av de kulturminnene som er fjernet fra landskapet, for å gi en økt forståelse av deres plassering i forhold til de som eksisterer i dag. Analysen kan videre utvides til å kartlegge spor etter gamle veifar og hvor det kan gjøres visuelle landskapsanalyser av gravminnene som ligger på de største gårdene like ved Frei, som Or og Bjerkestrand, slik at en får en utvidet oversikt over den kulturelle strukturen på Freiøya.

Studien av reiseskildringene kan også utvides til å bli en større selvstendig undersøkelse hvor det kan tas med flere slike beretninger som for eksempel Nicolay Nicolaysen og Hans Grøn Bull. Her er det muligheter for å gå dypere inn i kildene og i sammenheng med disse gjøre en studie av det arkeologiske materialet som finnes. Materialet er begrenset, men kan sammen med reiseskildringene være en hjelp til å komme nærmere et svar på gravrøysenes betydning og opprinnelse. De tre sirkene som skal ha vært ovenfor Freineset har ikke vært mulig å finne ut hva de har vært eller blitt brukt til, men det skal ha eksistert lignende sirkler andre steder i landet, så her er det muligheter for å gjøre selvstendige undersøkelser i tilknytning til disse. Det kan trolig være mulig å lokalisere disse sirkene ved bruk av måleinstrumenter som magnetometer som kan brukes for å søke etter spor av sirkene i jordbunnen. Ved å gjøre en sammenlignende studie med lignende undersøkelser av slike sirkler andre steder kan det være med på å gjøre det mulig å finne forklaringer på hva de sirkelformede grøftenes funksjon.

For å undersøke de historiske endringene i landskapet ytterligere kan gamle kart brukes og vil gi en større utstrekning enn det som er gjort i dette arbeidet. De vil være kilder til veier, bebyggelse og fjernede kulturminner, samt hvilke endring som er gjort med hensyn på naturelementer. Gamle kart er også en kilde til stedsnavn og gårdsnavn som kan ha endret seg eller blitt borte.

Gården Frei har eksistert over et langt tidsrom, trolig også før den fikk sitt navn. For å finne ut hvor gammelt gårdsnavnet er, kreves det undersøkelser i tilknytning til navnets opphav.

Den norrøne sagalitteraturen kan også analyseres grundigere både med utgangspunkt i landskapet på Frei og med hvordan landskapet er beskrevet generelt i alle sagaene i *Fagrskinna* og *Heimskringla*. Her kan det gjøres videre undersøkelser i forhold til bruk av himmelretninger, og hvordan og hvorfor gjengivelsen av noen landskapselementer og –former er uriktige eller omvendte av hvordan landskapet egentlig er. Snorre Sturlason har blant annet snudd om på Feøysundet (Flatsetsundet) og bukta som ligger mellom Freineset og Oterneset, og kalt bukta for Feøysund. Dermed blir beskrivelsen av hvor Håkon og hans menn la til med sine skip uriktig. Dette er et eksempel på en kildekritisk vurdering av Snorre Sturlasons tekst og hva som kan undersøkes videre i sammenheng med landskapsanalyse og filologi.

Kirken som skal ha stått til 1430-årene kan være den omtalte stavkirken fra 1200-tallet, men det vites ikke hvorvidt det har stått en stavkirke på Frei eller ikke. Det finnes ikke materiale som kan vitne om denne kirkens eksistens, og opplysningene om kirken er basert på beretninger fra lokalbefolkningen. Det er ikke gjort arkeologiske undersøkelser av tidligere kirkebygg i dette området, og for å stadfeste om det har vært en stavkirke her kreves det undersøkelser i form av arkeologiske utgravninger.

Studien som jeg har gjennomført i denne oppgaven kan settes inn i en større geografisk sammenheng og med en bredere og grundigere diskusjon i forhold til tidligere forskning, både nasjonalt og internasjonalt. Metodene er anvendbar på andre typer tekster enn de norrøne og i forbindelse med reiseskildringer fra 1700- og 1800-tallet i andre land med lignende beretninger.

LITTERATURLISTE

Bendixen, Bendix Edvard

(1878): "Fornlevninger i Møre og Romsdal". I *Foreningen til Norske Fortidsmindersmerkers Bevaring. Aarsberetning for 1877*. Kristiania: C. C. Werner & Co.'s Bogtrykkeri.

(1879): "Fornlevninger i Møre og Romsdal". I *Foreningen til Norske Fortidsmindersmerkers Bevaring. Aarsberetning for 1878*. Kristiania: C. C. Werner & Co.'s Bogtrykkeri.

Birkeli, Fridtjov (1995): *Tolv vintre hadde kristendommen vært i Norge*. Oslo: Verbum.

Bondevik, Stein, John Inge Svendsen og Jan Mangerud (1998): "Distinction between the Storegga tsunami and the holocene marine transgression in coastal basin deposits of western Norway". I: *Journal of quaternary science*. J. J. Lowe (red.). United Kingdom: Quaternary Research Association. Volum 13, nr. 6, s. 529 – 537.

Brendalsmo, Jan (2008): *Registrering av middelalderkirkegårder i bruk – Kildegjennomgang*, RA sak 06/2235-69 18.12.2008 RA oppdrag 04.06.2008, NIKU.

Cappelen (1986): *Cappelens ordbok. Bokmål*. J.W. Cappelens Forlag A.S.

Christensen, Arne Lie

(1995): "Etnologens kulturlandskap". I *Stadnamn og kulturlandskapet*. Den 7. Nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 19. November 1993. Margit Harsson og Botolv Helleland (red.). Avdeling for namnegransking. Universitetet i Oslo, s. ----.

(2002): *Det norske landskapet: om landskap og landskapsforståelse i kulturhistorisk perspektiv*. Pax forlag: Oslo.

- Driscoll, Matthew James (1995): *Ágrip af Nóregskonungasögum: a twelfth-century synoptic history of the kings of Norway*. Text series (Viking society for Northern research, vol. 10. London: University College.
- Eide, Øistein Storm (2011): *Middelalderens kirkesteder i Numedal. En arkeologisk analyse*. Mastergradsoppgave i arkeologi. Universitetet i Bergen.
- Ekrem, Inger og Lars Boje Mortensen (2003): *Historia Norwegie*. Oversatt av Peter Fisher. University of Copenhagen, Danmark: Museum Tusulanum Press.
- Evensen, Børge (2003): *Gravholmer. Gravlokalisering og samfunn i jernalder i Vesterålen*. Hovedfagsavhandling i arkeologi. Institutt for arkeologi: Universitetet i Tromsø.
- Gansum, Terje (1995): *Jernaldergravskikk i Slagendalen: Oseberghaugen og storhaugene i Vestfold – lokale eller regionale symboler? En landskapsarkeologisk undersøkelse*. Avhandling til magistergrad i nordisk arkeologi ved Universitetet i Oslo.
- Gansum, Terje, Gro B. Jerpåsen og Christian Keller (1997): "Arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder". I *AmS – Varia 28, Arkeologisk museum i Stavanger*. Lotte Selsing. Stavanger: Arkeologisk museum (28).
- Ghosh, Shami (2011): *Kings' saga and Norwegian history. Problems and perspectives*. Brill: Boston
- Gundersen, Vegard Sverre (2004): *Estetikk i skog og landskap: Visjoner om tverrvitenskap i landskapslaboratorier*. Skogforsk: Bergen.
- Helleland, Botolv (1975): "Korleis har stadnamna oppstått?". I: *Norske stedsnavn/stadnamn*. Botolv Helleland (red.). Grøndahl & Søn Forlag A/S, Oslo.
- Hjermann, Madli (2007): *Kystrøyser ved Hustadvika, Fræna kommune, Møre og Romsdal. En Studie av kystrøysers plassering i et maritimt landskap*. Masteroppgave i arkeologi, NTNU: Trondheim.

Holm, Ingunn (1995): *Trekk av Vardals agrare historie*. Vol. 31, Oslo: Oldsaksamlingen.

Hovda, Per (1975): "Vatn og øyar og tusen fjell. Namngjeving av Norsk natur". I: *Norske stedsnavn/stadnamn*. Botolv Helleland (red.) Oslo: Grøndahl & Søn Forlag A/S.

Hyldbakk, Hans (1971): *Gards- og ættesoge for Frei*. Bind I. A.s Kaare Grytting Orkanger: Frei kommune.

Janson, Henrik (1998): *Templum Nobilissimum. Adam av Bremen, Uppsalatemplet och konfliktlinjerna i Europa kring år 1075*. Avhandling från Historiska institutionen i Göteborg, 21.

Jerpåsen, Gro B.

(2009): "Application of visual archaeological landscape analysis: some results". I: *Norwegian Archaeological Review*. Volume 42, nr. 2, s. 123 – 145.

(1996): *Gunnerød - en arkeologisk landskapsanalyse*. Varia, Vol. 35, Oslo, Universitetets Oldsaksamling.

Johannessen, Ole-Jørgen og Bjørn Ringstad (2009): "Jernalder og samfunn på Nordvestlandet". I: *Navnemiljøer og samfund i jernalder og vikingetid. Rapport fra NORNA's 38. symposium i Ryslinge 12.-15. mai 2009*. NORNA-RAPPORTER 86. Lisbeth Eilersgaard Christensen og Bent Jørgensen (Red.). Uppsala: NORNA-forlag.

Jones, Michael (1992): "Persepsjon og landskap – landskap som sosial og kulturell konstruksjon". I *Rapport fra Norges Geograferes Forenings seminar Geografi og kjærlighet Røros januar 1992*. Arbeider fra Geografisk institutt. Universitetet i Trondheim.

Jónsson, Finnur

(1902/3): *Fagrskinna. Nóregs kononga tal*. København: S.I. Møllers Bogtrykkeri.

(1929): *Gísla saga Súrssonar*. Udgiven efter håndskrifterne af Det Kongelige Nordiske Oldskrift-selskab. København: Den Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.

Jørgensen, Jon Gunnar (1997): *Aslak Bolts jordebok*. Riksarkivet. Oslo

Keller, Christian

(1995): "Et arkeologisk syn på bostedsutviklingen og stedsnavn". I: *Stadnamn og kulturlandskapet*. Den 7. Nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 19. November 1993. Margit Harsson og Botolv Helleland (red.). Avdeling for namnegransking. Universitetet i Oslo, s. 51 - 56.

(2009): *The Norse use of the landscape. Compressed part 2*. Forelesning. Oslo: Institutt for kulturstudier- og orientalsk språk, 26. januar 2009.

Klemsdal, Tormod (1998): *Naturmiljø og landskap*. Ressurs- og miljøgeografi. Serie B – Fagnotat – nr. 7. Geografisk institutt, Universitetet i Oslo.

Klüwer, Lorentz Diderich (1823): *Norske mindesmærker/ aftegnede på en Reise igjennem en Deel af Nordenfjeldske Norge*. Det Kongelige norske Videnskabers Selskab i Trondhjem.

Kolberg, Are Skarstein (2011): *Mellom saga, myte og landskap. En arkeologisk landskapsanalyse av mulige lokaliteter for slaget på Stiklestad i 1030 e. Kr.* Masteravhandling i arkeologi. Institutt for arkeologi, konservering og historie. Universitetet i Oslo.

Larsen, Ingvild (2001): *Gravenes plassering i jernalder. En analyse av hvilke faktorer som har påvirket plasseringen av jernalderens døde i Lurøy*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Tromsø.

Løseth, Kristian (2010): "Gravrøyer som sjømerker. En undersøkelse av gravminners beliggenhet i kystlandskapet". I *Årbok for Nordmøre museum 2010*. Kr. sund: Stiftelsen Nordmøre museum.

- Mangerud, Jan og John Inge Svendsen (1987): "Late weichselian and holocene sea-level history for a cross-section of western Norway". I: *Journal of quaternary science*. J.J. Lowe (red.). United Kingdom: Quaternary Research Association. Volume 2, s. 113 - 132.
- Meulengracht Sørensen, Preben (1991): "Håkon den Gode og guderne. Nogle bemærkninger om religion og centralmagt i det tiende århundrede – og om religion og kildekritikk". I *Fra stamme til stat i Danmark 2. Høvdingesamfund og Kongemagt*. Mortensen, Peder og Birgit M. Rasmussen (red.). Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII: 2. Aarhus Universitetsforlag: Danmark
- Mundal, Else (2013): "Sagalitteraturen". I *Handbok i norrøn filologi*. Odd Einar Haugen (red.) 2. utg. Bergen: Fagbokforlaget.
- Ólason, Páll Eggert (1946): *Heimskringla Snorra Sturlusonar. Konungasögur*. I. Bindi. Reykjavik, Island: Menntamálaráð og Thjoðvinnfélag.
- Olsen, Magnus (1928): *Farms and fanes of ancient Norway. The Place-names of a country discussed in their Bearings on social and religious history*. Institutt for sammenlignende kulturforskning serie A. Bind 9. Oslo: Aschehoug.
- Pedersen, Ellen Anne (1990): "Rydningsrøyfelt og gravminner –spor av eldre bosetningsstruktur på Østlandet". S. 50-66 i *Viking Bind LII*, utgitt av Norsk arkeologisk selskap.
- Ringstad, Bjørn (1997): *Et glimt inn i "Egil Ullserks Rike" – Freigården i forhistorisk tid og tidlig middelalder*. Nordmøre museum: Kristiansund.
- Sandnes, Jørn og Ola Stemshaug (1980): "*Norsk stadnamleksikon*". 2. utgave. Oslo: Det norske samlaget.
- Sandnes, Jørn (1975): "Fra gudehov til kirkested. Et kapittel av stedsnavnenes kulturhistorie". I: *Norske stedsnavn/stadnamn*. Botolv Helleland (red). Oslo: Grøndahl & Søn Forlag A/S

Schøning, Gerhard (1910): *Reise som giennem en deel af Norge i de aar 1773, 1774, 1775 paa Hans Majestæt kongens bekostning er giort og beskreven av Gerhard Schøning.* Udgivet af Det KGL. Norske Videnskabers Selskab i Trondhjem i andledning af dets 150-aars jubilæum. Første bind. Trondhjem: A/S Adresseavisens Bogtrykkeri.

Sigurðsson, Jón Viðar og Synnøve Veinan Hellerud (2012): *Håkon den gode.* Oslo: Spartacus Forlag AS.

Skauen, Irene (1996): *Graver i tid og rom. Et eksempel fra jernalder i Meløy kommune, Nordland.* Hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi, IAKN, Det historisk-filosofiske fakultet: Universitetet i Oslo.

Solberg, Bergljot (2003): *Jernalderen i Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus.* Oslo: Cappelen Akademiske Forlag. (2.utg.)

Sollund, May-Liss (1994): *Åsrøyser – Gravminner fra bronsealderen? En analyse av åsrøysene i Vestfold.* Hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi IAKN. Det historisk-filosofiske fakultet, universitetet i Oslo.

Stige, Morten og Terje Spurkland (2006): *Tingvoll kyrkje. Gåta Gunnar gjorde.* Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.

Storm, Gustav (1877): *Historisk – geografiske studier i det nordenfjeldske Norge.* Det Mallingske Bogstrykkeri. Christiania: 1877.

Særheim, Inge (2013): ”Person og stadnamn”. I *Handbok i norrøn filologi.* Odd Einar Haugen (red.) 2. utg. Bergen: Fagbokforlaget.

Thörn, Raimond (2007): *Det ideologiska landskapet.* Malmö kulturmijlö. Malmö.

Williamsen, Kristian M.

(1981): *Kulturhistorie for Frei.* Hefte 1. Frei kulturstyre.

(1947): *Frei kirke fram til 1947.*

Østerdal, Arnulf (1999): *Tid, rom og sted. Bronsealderøysene i Hordaland*.

Hovedfagsoppgave i arkeologi med vekt på Norden. Universitetet i Bergen.

Elektroniske kilder

Askeladdens kulturminnedatabase.

<http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Askeladden/> [Lesedato 09.05.14].

”Bendixen Edv Bendixen”. *Norsk biografisk leksikon*. Store norske leksikon.

http://nbl.snl.no/Bendix_Edv_Bendixen [Lesedato 14.01.14].

Den Europeiske landskapskonvensjonen.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/kmd/tema/plan--og-bygningsloven/plan/landskapskonvensjonen/om-konvensjonen/europeisk-landskapskonvensjon-norsk-teks.html?id=426184> [Lesedato 09.05.14].

Diplomatarium Norvegicum (volumes I-XXI)

http://www.dokpro.uio.no/perl/middelalder/diplom_vise_tekst.prl?b=9218&s=n&str=
[Lesedato 09.05.2014].

http://www.dokpro.uio.no/perl/middelalder/diplom_vise_tekst.prl?b=9965&s=n&str=
[Lesedato 09.05.2014].

Fossum, Anitra (2009): *Slagene på Re*. Rapport arkeologisk registrering. Vestfold

Fylkeskommune. Internett.

<http://slagenepare.com/Filnedlasting.aspx?MId1=493&FilId=1204> [Lesedato
08.05.2014]

”Gustav Storm”. *Norsk biografisk leksikon*. Store norske leksikon.

http://nbl.snl.no/Gustav_Storm [Lesedato 14.01.14].

Jacobsen, Kjersti

(2011): *Slagene på Re prosjektet*. Rapport arkeologisk feltarbeid 2011.

Internett. <http://slagenepare.com/Filnedlasting.aspx?MId1=492&FilId=1178>

[Lesedato 08.05.2014].

(2013): *Slagene på Re prosjektet*. Rapport arkeologisk feltarbeid 2011, 2012 og 2013

http://www.remiddelalderdager.no/uploads/1/3/7/5/13751207/rapport_for_slagene_p_r_e_2013.pdf [Lesedato 09.05.2014].

”Rydningrøyser”. *Riksantikvaren*, 2013.

<http://www.riksantikvaren.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=108619>

[Lesedato 17.10.2013].